

Rasisme på nært hold

*En gruppe unge norsk-afrikanere om erfaringer med rasisme
og betydningen av identitetsarbeid*

Ellen Jahren

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Det
samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

September 2006

Forord

Å endelig bli ferdig med masteroppgaven gir en underlig følelse av tomhet, til tross for den lettelsen det er å endelig få det i havn. Det har vært en lang, lærerik prosess, til tider påtakelig frustrerende, men mest spennende og ikke minst personlig og faglig givende.

Takk til hovedveileder Grete Brochmann for god veiledning over en periode som ble lengre enn antatt, og spesielt takk for utholdenhet i å luke ut mine litt for subjektive antydninger. Takk også til biveileder Katrine Fangen for å rette oppmerksomheten til uklarheter jeg selv ikke så helt mot slutten.

Dessuten, stor takk til Line for både entusiasme, verdifulle innspill og språkvask i siste innspurt. Takk til Marit for fruktbare diskusjoner og samtaler gjennom hele prosessen. Og spesiell takk til min lille familie, Gard og Brage, for å gi meg tid og rom til å fullføre det hele. Takk for all oppbakking!

Takk også til Ingjerd Hansen i OMOD for å sette meg på sporet av AYIN. Og sist, men ikke minst, takk til alle dere i AYIN som har stilt opp med personlige tanker og historier. Alle samtalene har vært lærerike og til stor inspirasjon og ettertanke.

Oslo, 15. september 2006

Ellen Jahren

Sammendrag

Denne studien rettet oppmerksomheten til hvilken betydning erfaringer med rasisme og diskriminering har for personlig identitetsutvikling. Studien er basert på kvalitative intervjuer med ni ungdommer som har afrikansk bakgrunn og er deltakere i organisasjonen Afrikan Youth in Norway (AYIN). Jeg har stilt spørsmål om hvorfor identitetsarbeid anses som sentralt og hvordan dette kan gjøres, og jeg har hatt mulighet til å se på hvilken betydning deltakelse i denne organisasjonen har (hatt) for personlig identitetskonstruksjon. Som et supplement til kvalitative intervjuer har jeg gjort deltids deltakende observasjon i organisasjonen.

Jeg finner at alle ni ungdommene har gjentatte opplevelser og erfaringer de selv anser som rasisme. Dette er erfaringer som ser ut til å sette dype spor i deres personlige identitet, og som de har fått anledning til å ta tak i og jobbe aktivt med i AYIN. Ikke minst ser det ut til at det å ha et trygt sted å diskutere personlige erfaringer med andre, som forstår og aksepterer hver enkelt, er en sentral grunn til å delta i AYIN. Intervjupersonene i studien har jobbet aktivt med egen identitetsutvikling. De er bevisste både hva (de mener) opplevelser med rasisme er, hvordan det påvirker dem, og hva de må gjøre for å utvikle, eller konstruere, sin personlige identitet. Sentralt i denne prosessen er å lære om, akseptere og forstå egen bakgrunn fra Afrika. Deres fokus på hvor de kommer fra ser ut til å være både identitetsstyrkende og integreringsstyrkende, særlig fordi hver enkelt, aktivt og bevisst, lærer å utvikle seg på en positiv måte i det samfunnet de lever i – det norske. Rasismebegrepet er dessuten viktig for dem, da de mener det ligger en anerkjennelse (fra andre), i å få aksept for at det de opplever som rasistiske handlinger og ytringer er rasisme, og ikke noe annet.

Jeg diskuterer en bred- vs. en presis forståelse av rasismebegrepet i moderne samfunnsvitenskap, men viser også til den historiske konteksten rundt rasismebegrepet, fordi dette fremstår som sentralt for å forstå debatten rundt rasisme i dag, også sett fra disse ungdommenes ståsted. For å gjøre det mulig å analysere hvilken betydning erfaringer med rasisme har for personlig identitet, velger jeg å ta hensyn til intervjupersonenes egne forståelser av rasisme. Identitetsbegrepet diskuterer jeg primært gjennom sosialkonstruktivistisk teori, der jeg ser på hvilke muligheter individene har for å konstruere og utvikle sin egen identitet. Intervjupersonene forteller om behovet for å få identifisere seg selv og på hvilken måte de opplever de lykkes i dette, men også om hvor vanskelig dette er

fordi de blir tilskrevet essensialistiske egenskaper fra andre. Som sosial gruppe er også deltakerne i organisasjonen AYIN med på å definere en spesiell måte å være ung afrikaner på og skaper dermed en mulig forventning til hvordan unge afrikanere i Norge kan være, selv om denne er av mer positiv karakter enn den de opplever å få tilskrevet. Jeg trekker derfor inn hvordan strukturer, både i samfunnet og i organisasjonen, i ulike sammenhenger kan påvirke disse ungdommenes identitetskonstruksjon.

Innhold

<i>Forord</i>	<i>iii</i>
<i>Sammendrag</i>	<i>v</i>
<i>Innhold</i>	<i>vii</i>
Kapittel 1. Innledning	1
Oppgavens tema	1
<i>Bakgrunn for valg av tema</i>	1
<i>Identitet – hva er det?</i>	2
<i>Hva har identitet med rasisme å gjøre?</i>	2
<i>Hvordan studere rasisme?</i>	3
<i>Problemformulering</i>	4
Om Afrikan Youth in Norway	4
<i>Hvorfor studere akkurat afrikansk ungdom?</i>	7
<i>Afrikansk ungdom i Norge</i>	8
Leserveiledning	9
Kapittel 2. Metodevalg, planlegging, gjennomføring og noen refleksjoner underveis	11
Innledning	11
Rammen rundt studien	11
<i>Valg av metode</i>	12
<i>Kvalitative forskningsintervjuer</i>	13
<i>Intervjuguide</i>	14
<i>Intervjusituasjonen</i>	15
<i>Tid og rom</i>	17
<i>Forskningsetikk</i>	18
<i>Informert samtykke</i>	19
<i>Deltids deltakende observasjon</i>	20
<i>Målgruppe</i>	21
Presentasjon av intervjupersonene	22
<i>Anonymisering</i>	23
Om utvalget som lot vente på seg	24
<i>Endelig kunne jeg verve til intervjuer</i>	26
<i>Hva gikk egentlig galt?</i>	27

Betydningen av kjønn og hvem jeg er	28
Starten på analysearbeidet.....	30
Oppsummering.....	33
<i>Kapittel 3. Teori og begrepsbruk om rasisme og identitet</i>	35
Innledning.....	35
Rasismens historiske røtter. Et tilbakeblikk	35
<i>Kritikken mot rasetankegangen. Var dette rasisme?</i>	38
Nåtidens rasismebegrep.....	39
<i>Presis eller bred definering?</i>	40
<i>Nye forklaringsmåter.....</i>	46
<i>Normalitet og likhet.....</i>	48
<i>Gruppetankegang, generalisering og stereotypier.....</i>	50
Hva er egentlig identitet?	51
<i>Blir det tatt for gitt hva identitet er?.....</i>	52
<i>Identitetskonstruksjon i det moderne samfunnet</i>	54
<i>Om å identifisere hverandre.....</i>	55
<i>Dekonstruksjon av identitet og andre begreper</i>	56
<i>Min forståelse av identitet</i>	58
<i>Kapittel 4. Erfaringer med rasisme.....</i>	61
Innledning.....	61
De mangfoldige erfaringene	62
<i>De evinnelige kommentarene</i>	62
<i>De positive kommentarene</i>	64
<i>Synlig og usynlig i det offentlige rom.....</i>	64
<i>Nærgående fremmede.....</i>	65
<i>Møter mer politi og tollvesen</i>	68
<i>Den hatefulle rasismen.....</i>	70
<i>Det stygge "N-ordet"</i>	74
<i>Mer enn bare uskyldig ungdomsslang.....</i>	76
<i>Oppfatninger om skyld og årsaker</i>	78
<i>Kjønnets rasisme.....</i>	80
Oppsummering.....	81
<i>Kapittel 5. Betydningen av identitetsutvikling.....</i>	83
Innledning.....	83

<i>Å bli forstått og akseptert</i>	83
<i>Reaksjonsmønstrene som endret seg</i>	84
<i>Å utvikle sin egen identitet</i>	85
<i>Sterke og selvsikre</i>	88
<i>Identitetsbygging som kapitalskaper</i>	89
<i>Å identifisere seg med hverandre</i>	90
<i>Identitetsarbeidet som forhindrer en selvoppfylgende profeti</i>	91
<i>Kjønn, etnisitet og identitet</i>	93
Oppsummering.....	94
<i>Kapittel 6. Oppsummering og avsluttende kommentarer.....</i>	95
Funn og forklaringer	96
<i>Rasismens form og uttrykk</i>	96
<i>Hvordan personlig identitet påvirkes av rasisme.....</i>	97
<i>Betydningen av identitetsarbeid</i>	97
<i>Betydningen av å delta i AYIN</i>	98
<i>Betydningen av kjønn</i>	99
Om overføringsmuligheter	99
Mulige begrensninger	100
Sluttkommentar	100
<i>Litteratur</i>	103
<i>Vedlegg nr. 1: Intervjuguide</i>	108
<i>Vedlegg nr. 2: Informasjonsskriv med samtykkeerklæring.....</i>	111

Kapittel 1. Innledning

Oppgavens tema

Denne oppgavens tema er rasisme, diskriminering og identitet. Studien handler om en gruppe norsk-afrikanske ungdommer, om hvordan de opplever rasistiske handlinger og ytringer rettet mot dem selv, og om hvordan dette påvirker deres identitetsutvikling. Det er ungdommenes egne erfaringer som er det sentrale, både hvilke opplevelser de selv oppfatter som rasistiske, hvordan dette oppleves og hvordan det påvirker dem.

Bakgrunn for valg av tema

Rasisme kan oppfattes som et betent og til tider opprørende begrep, der man lett kan storme ut i et minefelt av kontroverser om ord og betydninger. I forskningslitteraturen om rasisme kan man, etter min mening, se hvor lite entydig begrepet blir brukt. Det spriker i definisjoner, og forskningsresultatene ser ut til å få ulike resultater avhengig av hvilket perspektiv som blir valgt. Noen undersøkelser viser at rasisme er et utbredt problem, andre at det knapt finnes. Ordene diskriminering, trakassering, forskjellsbehandling, eksklusjon mfl. blir i mange tilfeller brukt i stedet og om hverandre, ofte som en snillere utgave av ordet rasisme, noe som ikke virker like problematisk å ta tak i. Dette har gjort meg bevisst hvor sensitivt rasisme som tema kan være, og at selve begrepet derfor kunne være en potensiell fallgrube i min studie, der jeg fort kunne tråkke feil.

Gjennom blant annet Annick Prieurs bok *Balansekunstnere* (2004) og Marianne Gullestads mange artikler, kronikker og bøker (se for eksempel boken *Det norske sett med nye øyne* 2002a) har jeg blitt inspirert til å undersøke hva rasisme betyr for personer som potensielt utsettes for det. Hva mener de selv rasisme er, og hvordan påvirker det dem? Hva betyr det for deres personlige identitet å bli utsatt for rasisme? Slik har jeg også nærmet meg identitetsbegrepet som interessefelt for studien.

Identitet – hva er det?

Ifølge Prieur (2004) brukes identitetsbegrepet i dagligtale sammen med begreper som nasjon eller rase, der mennesker ofte blir tilskrevet en fastlagt identitet som kan betegne kategorier eller grupper man kan anta de tilhører. Selv om både Prieur og flere forskere bruker begrepet, advarer hun mot å anvende kategoriserende ord fra dagligtale som analytiske begreper i forskning.

I studien tar jeg utgangspunkt i at identitet likevel kan være personlig og ikke nødvendigvis bare en gruppebetegnelse. Jeg ser identitet som skapt over tid, slik moderne identitetsteori i stor grad fastholder i dag. Den er forandelig, har ikke et fast innhold og er ikke nødvendigvis én ting, man har flere identiteter. Men identiteten kan likevel bli påvirket av ytre forhold, som for eksempel opplevelser knyttet til hvordan man blir behandlet eller oppfattet av andre. Interaksjon med andre kan derfor ha betydning for hvilke muligheter man har for å konstruere sin egen identitet. Som Prieur påpeker er det ”umulig å ikke forholde seg til andres lesning eller fortolkning av en selv, i alle fall når det gjelder ens konstruksjon av en identitet som enten har et kroppslig utgangspunkt eller bestemte kroppslige uttrykk” (Prieur 2004: 132). Hudfargen og utseendet man har, kan være slike kroppslige uttrykk. Hvis disse fysiske kjennetegnene er utslagsgivende for hvordan man blir behandlet av andre, kan det sannsynligvis ha innvirkning på hvordan man selv utvikler seg.

Hva har identitet med rasisme å gjøre?

Rasisme kan oppfattes som en form for essensialisme. På samme måte som sexisme, eller andre essensialismer, kan rasisme uttrykke at en identitet er som en essens, ”altså noe fast og uforanderlig mennesker av en bestemt kategori bærer med seg” (Prieur 2004: 133). Denne måten å forklare begrepet på illustrerer at rasisme strider mot idéen om at mennesker mer eller mindre fritt kan velge eller skape sin egen identitet. Erfaringer med rasisme kan derav være hemmende for individets identitetsutvikling. Prieur uttrykker dette med at ”et møte med rasisme er en sterk erfaring av å bli tilskrevet en sosial identitet i form av likhet med noen og forskjellighet fra andre, altså en erfaring med hvordan ens individuelle valg av tilhørighet begrenses” (Prieur 2004: 111). Er det da slik at det å bli utsatt for rasistiske handlinger eller ytringer kan være medvirkende til at man mister tilhørighet til noe man kanskje tok for gitt, for eksempel tilhørighet i det norske samfunnet? Kan ens valg og muligheter til å utvikle seg bli begrenset på grunn av opplevelser med rasisme?

Hvordan studere rasisme?

For å studere dette ønsket jeg å komme i kontakt med personer som kunne ha erfaringer med rasisme. Som en del av min førforståelse om rasisme som forskningstema, antok jeg at det å finne noen som vil snakke om slike erfaringer kunne være problematisk. Videre hadde jeg en oppfatning om at rasisme kunne være forbundet med et personlig nederlag, noe man ikke ville dele med andre. Det kunne handle om vonde opplevelser, muligens en følelse av å være et offer, eller at erfaringene kunne være av så privat karakter at det ville være etisk vanskelig å studere det. Det måtte ikke være slik, men jeg tenkte det kunne være slik. Hva om de spørsmålene jeg ønsket å stille kunne starte en refleksjonsprosess som ville ha negativ innvirkning på en intervjupersons eget selvbilde? Eller hva om problemet ville undergraves gjennom for eksempel å glatte over episoder eller unnskyldte dem som ikke så alvorlige. Og ikke minst, hvordan kunne jeg verve noen i det hele tatt under kriteriet ”å ha erfaringer med rasisme”?

Gjennom Organisasjon Mot Offentlig Diskriminering (OMOD)¹ ble jeg satt i kontakt med organisasjonen Afrikan Youth in Norway (AYIN)², som var interessert i å stille opp i en slik studie. Jeg kjente så vidt til AYIN gjennom enkelte debatter i media, men hadde ellers liten kunnskap om organisasjonen. I AYIN uttrykte de at rasisme er et problem for mange norsk-afrikanere, og at dette kan ha konsekvenser for den enkeltes identitetsdannelse. De uttrykte også at de (organisasjonen og ungdommene) oppnår liten forståelse for omfanget og konsekvensene av dette i samfunnet, og de ga uttrykk for at rasisme er et tema de diskuterer åpent i organisasjonen, nettopp for ikke å undertrykke eller overse det problemet mange opplever. Mine bekymringer om et etisk sensitivt tema ble slik sett dempet av at jeg fikk innpass i en organisasjon der rasisme ikke ble sett som et personlig nederlag, snarere noe som angår alle og som man godt kan snakke høyt om.

¹ OMOD var invitert til å presentere idéer for studier om rasisme i seminaret ”migrasjon og etniske relasjoner” på ISS, UiO, høsten 2003. De oppfordret studentene til å ta kontakt for å diskutere mulige problemstillinger, noe jeg gjorde da jeg senere startet med masteroppgaven. De ga meg inspirasjon og ideer, og tilbød et kontaktnett. De tilbød også mulighet til å gjennomføre intervjuer i deres lokaler, hvis behov. Jeg har hatt sporadisk kontakt med OMOD siden, men de har ikke hatt noen innvirkning på selve masteroppgaven.

² Jeg vil omtale organisasjonen som AYIN videre i oppgaven.

Problemformulering

Målet mitt er å rette oppmerksomheten mot ungdommenes eventuelle egne opplevelser og erfaringer med diskriminering og rasisme, for å forstå hva dette gjør med deres personlige identitet. Gjennom rasistiske handlinger og ytringer vil ungdommene sannsynligvis bli tilskrevet en identitet de ikke nødvendigvis selv identifiserer seg med. Likevel er slike situasjoner noe de må forholde seg til, siden andre personer identifiserer dem og behandler dem deretter. Hvordan ungdommene forholder seg til sine erfaringer og eventuelt jobber med det er derfor også interessant.

Hovedproblemstillingen for studien blir dermed: *Hvilken betydning har erfaringer med rasisme og diskriminering for utviklingen av en personlig identitet (for ungdom med afrikansk bakgrunn)?* Jeg har også med en underproblemstilling der jeg spør: *Hvorfor blir identitetsutvikling betraktet som viktig, og hvilken betydning har AYIN hatt på ungdommenes konstruksjon av en personlig identitet?* I tillegg ønsker jeg å finne ut om det er variasjoner i dette i forhold til kjønn.

Flere minoritetsforskere forteller om hvordan gutter og jenter forbindes med vidt forskjellige negative assosiasjoner. Mette Andersson viser hvordan pakistanske innvandrere ofte møter stereotypene ”criminal male immigrant youth” eller ”the victimised immigrant girl” (Andersson 2001: 170). Prieur hevder også å ha funnet at jenter oftere forteller historier om følelsen av å være utenfor, eller om erting og mobbing, mens gutter til sammenligning viser til flere og mer omfattende episoder av grovere karakter (Prieur 2004: 117). Jeg antar derfor at afrikanske ungdommer opplever noe av det samme og vil se nærmere på om kjønn er medvirkende for hva de opplever av rasisme og diskriminering.

Om Afrikan Youth in Norway

AYIN er en organisasjon, eller et ressurscenter, drevet på frivillig basis av og for ungdom med afrikansk bakgrunn. Målgruppen for organisasjonen er ungdom i alderen 13-25 år. De har også aktiviteter for barn helt ned i 6 års alderen og for foreldre, og er man over 25 år kan man inngå i et ressursteam som hjelper til når det trengs. Ungdommene under 25 år sitter selv i alle sentrale styrer, verv og lederposisjoner i organisasjonen, og daglig drift utføres av disse.

Organisasjonens mål er ”å tilrettelegge aktiviteter som bidrar til en positiv

identitetsprosess og forebygge destruktiv atferd” (AYIN 2003: 6). Aktivitetene er et frivillig tilbud, som spenner fra foredrag, individuelle samtaler, gruppearbeid, rollespill, drama, dans, musikk, fysisk aktivitet, tegning, maling, kurs i problemløsning, selvbeherskelse og selvutvikling, for å nevne noe. Mange av de temaene de tar opp og metodene og teknikkene de bruker går over i hverandre, og endres, fornyes og oppdateres etter behov og kontekst. De har egne temakvelder, leirer, konferanser, seminarer, kulturarrangementer og turer som arrangeres jevnlig, og de har faste grupper for enkelte aktiviteter (for eksempel leksehjelp eller dansegruppe). Organisasjonen jobber for at deltakerne skal få kunnskap og danne seg en bevissthet om felles historie og kulturarv (gjennom for eksempel foredrag), utvikle og lære kulturelle uttrykksformer (som for eksempel dans og musikk), selv å kunne mestre problemer de opplever (for eksempel gjennom kurs i problemløsning, selvbeherskelse og lignende), og de veileder ungdommene til selv å være aktive i å forme sin egen fremtid i det norske samfunnet (AYIN 2005a: 6). Organisasjonens arbeidsmetoder og faglige utgangspunkt springer ut av pan-afrikanistiske ideologier³. De bruker denne ideologien i praksis. AYIN uttrykker at de mener afrikanere kan ha likhetstrekk med hverandre, i den betydning av de kan ha lignende erfaringer og møte lignende problemstillinger i samfunnet, som gjør at de opplever et fellesskap med andre afrikanere.

Initiativet til organisasjonen startet med at norsk-afrikanske Amani Olubanjo Buntu registrerte at mange afrikanske ungdommer opplevde frustrasjoner omkring egen identitet. Han så at mange ungdommer begynte å utvikle negativ atferd, knyttet til rus, vold og kriminalitet, og ønsket derfor å skape et prosjekt spesielt tilrettelagt for afrikanske ungdommer. I 1995 startet han opp et prøveprosjekt, som nå har utviklet seg til å bli organisasjonen eller ressurscenteret Afrikan Youth in Norway. De har hovedkontor på Grünerløkka i Oslo, og har flest medlemmer fra Oslo og omegn, men de har også medlemmer fra andre deler av landet⁴.

AYIN veksler i dag mellom å kalle seg ressurscenter og organisasjon, og de omtaler ungdommene som både medlemmer og deltakere. Jeg antar at dette er fordi organisasjonen har endret seg mye de siste årene (fra å være et prøveprosjekt). Den er fremdeles i utvikling og har ikke helt faste rammer. Organisasjonen har ikke et medlemsregister som kan si

³ Jeg studerer ikke pan-afrikanisme i sin helhet, og går derfor ikke dypere inn på ideologien i denne studien.

⁴ AYIN oppretter distriktskontorer i Bergen og Trondheim høsten 2006. De håper å få opprettet flere distriktskontorer på sikt.

nøyaktig hvor mange medlemmer eller deltakere den har, i hvert fall ikke medlemmer som er over 20 år⁵. I aldersgruppen fra 13-20 år har de registrert 258 medlemmer, og 104 av disse er i alderen 18-20. Personer med "blandet opphav" er ikke inkludert her (AYIN 2005b). Medlemmene har bakgrunn fra over 30 nasjonaliteter (AYIN 2003) og representerer således et internasjonalt sammensatt miljø.

Alder og bakgrunn er eneste kategorier som definerer hvem som får delta. Men det er ingenting i veien for at andre (som ikke oppfyller disse medlemskravene) kontakter organisasjonen. De fungerer også som et slags senter som tilbyr kunnskap og informasjon om afrikanere (AYIN 2005a: 7).

Afrikansk bakgrunn er knyttet til opprinnelse fra det afrikanske kontinent. Organisasjonen definerer dette som barn av en eller to afrikanske foreldre, afrikanske barn som er adoptert til Norge og barn som har afrikansk avstamning for flere slektsledd siden. De er ikke opptatt av fødeland, språk, statsborgerskap, religion eller lignende. Organisasjonen mener begrepet afrikansk brukt på denne måten er inkluderende, fordi det omfatter avstamning eller "blodsbånd", som de kaller det.

"Blodsbånd" er ikke et heldig begrep på norsk, da det har konnotasjoner i seg til for eksempel "raserenhet". Ifølge historikeren Hans Fredrik Dahl (2002) er "blod" beslektet med ordet "rase". Tradisjonelt har ordet "blod" hatt en tung betydning i Norge, som uttrykte arvede egenskaper med tilknytning til ætt og arv, eller å være "av samme blod" (Dahl 2002: 36). Etter 2. verdenskrig og nazismens nederlag har ordet mistet aksept og brukes i dag "bare sjelden, og aldri i fagprosa" (Dahl 2002: 37). Jeg spurte derfor Amani Olubanjo Buntu⁶ om AYINs bruk av dette ordet, og han er enig i at det ikke er et godt ord, men sier det vitner om at det norske språket er for mangelfullt til å snakke om dette. Ifølge Buntu skal "blodsbånd" illustrere afrikansk opprinnelse eller avstamning, selv om det kan være for flere slektsledd siden.

I prinsipper betyr det at AYIN mener alle afrikanere har felles avstamning, det er imidlertid bare afrikanere med svart hudfarge som er inkludert i dette. Det vil si at hvite afrikanere, de med "helt" europeisk eller annen avstamning ikke er inkludert. Begrepet

⁵ Iflg. OMOD skal AYIN utarbeide statistikk over medlemmer fra 20-25 år i løpet av høsten 2006 (muntlig informasjon, juni 2006)

⁶ Jeg har møtt Buntu to ganger. Den ene gangen hadde vi en lengre samtale om AYIN, rasisme og identitet. Han har gitt tillatelse til at jeg siterer han uten at han er anonymisert.

”blodsband” virker derfor også ekskluderende for en del andre afrikanere. Grunnen til at hvite afrikanere ikke er inkludert i AYIN er at organisasjonen fokuserer på utfordringer og problemer nettopp svarte ungdommer har, ikke de med hvit hudfarge. Dette kan for eksempel være opplevelser med rasisme. Ettersom mange medlemmer har én forelder eller forfedre med annen bakgrunn enn afrikansk, inkluderes de som har ”blandet opphav” eller er ”halvt” afrikanske, som AYIN omtaler det. Dette er en dagligdags betegnelse på de som har én forelder eller forfedre med avstamning utenfor Afrika, for eksempel én norsk forelder, som er ganske vanlig blant medlemmene.

Hvorfor studere akkurat afrikansk ungdom?

Det finnes mye forskning om minoritetsungdom, både av avgrensede minoritetsgrupper og av minoriteter generelt, men det finnes lite som fokuserer kun på afrikansk ungdom i Norge⁷. Det i seg selv gjør feltet interessant. En annen motivasjon for å studere utelukkende afrikansk ungdom er at de er synlig annerledes fra majoritetsbefolkningen der blant annet fysiske kjennetegn gjør at de blir tilskrevet en gruppebetegnelse. Denne gruppebetegnelsen kan lede til stereotyper om afrikanere. Et eksempel på dette er fra et undervisningsmaterieell til et kurs på Politihøgskolen i Oslo, utarbeidet av Bjørn Figenschou i 1999⁸. Her står det blant annet:

Bank aldri på en afrikaners dør om natten, han vil ikke åpne av frykt for å bli hjemløst av en ond ånd (Figenschou 1999).

Og;

En kan fort tro at afrikanere er lystløgnere og det som verre er. Dette har sitt utspring i afrikanernes måte å forsøke å beherske situasjonen på, eller om mulig å tåkelegge det så mye at myndighetene til slutt gir opp å finne ut hva er hva. En afrikaner er i seg selv en motsigelse, og tar ofte på seg kameleonens drakt i henhold til virkelig situasjon (Figenschou 1999).

Hvis slike utsagn blir oppfattet som sannheter, både blant politiets ansatte og i befolkningen, medfører dette stigmatisering av afrikanere der de feilaktig blir stereotypisert og

⁷ Det er gjort studier om afrikanere fra enkelte land. For eksempel Mariann Kommisars undersøkelse av gambiere i Norge (se Gullestad 2002a), eller Katrine Fangens studier av somaliere i Norge (Fangen 2006a, b).

⁸ Dette kursmaterialet ble kritisert i flere artikler i Aftenposten 4. og 5. mai 2004. Jeg har også hatt tilgang på kommunikasjon mellom OMOD og Politidirektoratet angående saken, fra 2004.

kategorisert. At personer med bakgrunn fra Afrika blir satt i samme bås, både på positive og negative måter, kan virke urimelig med tanke på hvor stor variasjon det nødvendigvis må være blant dem. Afrika er et kontinent, ikke et land. Mange afrikanere i Norge har også bakgrunn fra andre kontinenter og land, som for eksempel Karibien, USA og Sør-Amerika. Det at de har bakgrunn fra mange forskjellige land, ikke har et felles språk eller en felles religion, burde gjøre det umulig å lage generaliserte skisser over hvem afrikanere er. På samme måte burde det være like umulig å skape stereotype forestillinger om afrikanere. At stereotypier eksisterer til tross for dette, har også vært en motivasjonsskilte til å studere denne gruppen.

Afrikansk ungdom i Norge

For å få et innblikk i hvor mange personer med afrikansk bakgrunn som bor i Norge i dag, vil jeg gjengi statistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Ifølge SSB bor det 25 784 menn og 21 749 kvinner, eller totalt 47 533 personer med bakgrunn fra Afrika i Norge (SSB 2006). Dette omfatter ”personer som har to utenlandsfødte foreldre, eller mer presist: Personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge” (SSB 2006). Siden mitt fokus er ungdom ønsket jeg å avgrense i forhold til alder. I 2004 bodde det 16 865 personer i aldersgruppen 0-24 år i Norge (med to foreldre født i Afrika), og av disse er 5998 mellom 15 og 24 år, hvorav 3078 er jenter og 2920 er gutter (SSB 2004a). I Oslo, hvor de fleste som inngår i denne studien bor, var det i 2004 til sammen 8434 personer i alderen 0-24 år som har to afrikanskfødte foreldre, hvorav 2070 er i alderen 18-24 år (SSB 2004a) .

Disse tallene gir et innblikk i hvor mange i befolkningen (i Norge og Oslo) som har afrikansk bakgrunn, men de gir ikke et fullgodt bilde for problemstillingen i denne oppgaven. I min studie er medlemmene i AYIN de sentrale, og flere av disse har foreldre som ikke er født i Afrika. Hvor mange som vil falle inn i kategorien ”afrikansk bakgrunn” med deres definisjon vil ikke komme frem i en offentlig statistikk. SSB lager ikke statistikk på bakgrunn av kategorier som etnisitet, rase, hudfarge eller det å skille seg utseendemessig fra majoritetsbefolkningen (SSB 2004b), men kategoriserer på grunnlag av land.

Leserveiledning

Kapittel 2 forklarer metodene denne studien bygger på. Jeg redegjør for hvordan jeg har planlagt og gjennomført de kvalitative intervjuene empirien bygger på, og går utførlig inn på en del problematikk angående utvalg og verving, fordi dette har vært en sentral del av hele feltarbeidet. Jeg forklarer videre hvordan jeg har supplert med deltids deltakende observasjon, og hvordan jeg har startet og planlagt analysen av empirien.

Kapittel 3 er oppgavens teorikapittel og har fått en sentral plass. Jeg begynner med et tilbakeblikk på den vitenskapelige raseforskningen, som et bakgrunnsteppe for debatten rundt rasisme. Jeg presenterer ulike forklaringsmåter som brukes for å forstå rasisme i dagens samfunnsforskning, videre forklarerer jeg enkelte perspektiver på hva identitet er eller betyr, spesielt innen sosialkonstruktivistisk teori. Jeg inkluderer i tillegg hvordan essensialistiske forestillinger kan begrense individets identitetsutvikling, og hvordan visse strukturer kan påvirke denne.

Kapittel 4 og **kapittel 5** er analysedelen av oppgaven. Kapittel 4 handler i hovedsak om intervjupersonenes erfaringer med rasistiske handlinger og ytringer. I kapittel 5 går jeg i større grad inn på deres identitetsutvikling og hvordan intervjupersonene jobber for å konstruere en personlig identitet. Jeg bruker i hovedsak teori jeg har presentert i kapittel 3, men trekker også inn noen andre teoretiske poenger som er relevant for analysen.

I **kapittel 6** oppsummerer jeg de viktigste funnene i studien og forklarer disse ut fra problemstillingene oppgaven tar utgangspunkt i.

Kapittel 2. Metodevalg, planlegging, gjennomføring og noen refleksjoner underveis

Innledning

Enhver studie kan påvirkes av metodevalgene foretatt forut for og i løpet av studien. Av den grunn vil jeg forklare de valgene jeg har gjort i oppgaven. For å vise hvordan jeg har jobbet frem empirien, vil jeg redegjøre for planleggingen og gjennomføringen av intervjuene. Jeg vil også fortelle detaljert om prosessen med å rekruttere intervjupersoner fordi dette viste seg å være problematisk. Personene som inngår i denne studiens utvalg vil også bli presentert, før jeg gir et innblikk i hvordan jeg har bygget opp analysen av empirien.

Rammen rundt studien

Jeg gjør undersøkelsen blant medlemmer i organisasjonen Afrikan Youth in Norway (AYIN). Siden jeg isolerer utvalget innenfor denne organisasjon har oppgaven elementer av en case-studie.

I underproblemstillingen jeg har utarbeidet i problemformuleringen spør jeg hvordan organisasjonen har innvirket på ungdommenes identitetskonstruksjon. På grunn av AYINs fokusering på identitet er valg av organisasjon derfor vesentlig. Organisasjonen er likevel ikke hovedgrunnlaget for empirien, men fungerer som en "ramme" eller avgrensning rundt empirien, siden det er medlemmenes erfaringer som er det viktigste for både hoved- og underproblemstilling. Denne avgrensningen er viktig, og det er vanlig å gjøre case-studier innen avgrensede enheter (Fog 2001). I denne studien utgjør organisasjonen avgrensingen. Det er de personene som tilhører akkurat denne organisasjonen jeg er interessert i, og ikke de som faller utenfor denne grensen (Fog 2001: 175).

Case-studier kan gjøres på uttallige måter, noe litteraturen om metoden(e) understreker. Man kan kombinere flere ulike metoder, både kvalitative og kvantitative (Thagaard 1998; Yin 2003; Andersen 2003; Fog 2001). Det er sjelden case-studier gjør sammenligninger eller har kontrollgrupper (Fog 2001: 174). Men det kan være vanlig å ha en målsetting om overførbarhet, der kunnskapen skal kunne si noe utover bare den enheten

undersøkelsen fokuserer på (Thagaard 1998: 187). Det kan også være mulig å generalisere i case-studier. Andersen (2003) fremhever at generaliseringer ikke bare handler om å lage universelle lover, men at det også kan forklare mer avgrensede tilfeller. Min studie har ikke som siktemål å generalisere om ungdommer i AYIN eller om unge afrikanere i Norge generelt. Men jeg ønsker å bruke de poengene, eller omdreiningspunktene (for å ta i bruk et begrep både Fog (2001) og Bredal (2006) benytter), i det empiriske materialet som kan gi kunnskap om rasisme og identitetsutvikling, og som videre kan overføres til en større sammenheng (jf. Thagaard 1998).

Valg av metode

I denne undersøkelsen er hovedmetoden kvalitative intervjuer. Men jeg inkluderer også deltids deltakende observasjon, fra enkelte sammenhenger der jeg tilbringer tid sammen med medlemmer og/eller tidligere medlemmer. Dette er med på gi berikende kunnskap om både organisasjonen og tematikken i oppgaven, og er et supplement til intervjuene.

Når jeg velger kvalitative intervjuer som hovedmetode, er motivasjonen at dette best kan fange opp de personlige erfaringene jeg ser etter. En survey-undersøkelse ville neppe gitt meg den personlige vinklingen. Gruppeintervju kunne kanskje skapt en god dynamikk ettersom utvalget i denne studien kjenner til hverandre på grunn av organisasjonen de er med i, og temaet sannsynligvis ville passet alle deltakerne, hvilket er vesentlig i en slik metode (Brandth 2002: 146). Men jeg antok opprinnelig at det ville gi for lite rom for personlige historier. I et gruppeintervju kan for eksempel én deltakers synspunkter dominere i for stor grad, og andre synspunkter kan komme i bakgrunnen. Gruppeundersøkelser er dessuten sjeldent å anbefale i forhold til temaer av privat karakter (Brandth 2002), noe temaet her kan oppfattes som. Men når jeg nå har lært denne organisasjonen å kjenne noe mer fra innsiden, ser det ut til at medlemmene er relativt godt samkjørte, både som omgangsvenner og bekjente, og det virker som de både har høyt utviklede evner til å snakke åpent om rasisme og diskriminering, og til å akseptere hverandres synspunkter og erfaringer rundt dette. Så slik sett kunne denne metoden muligens ha gitt gode resultater i akkurat denne gruppen, til tross for at temaet er så privat og sensitivt som det er. I et annet miljø ville det kanskje ikke fungere.

Kvalitative forskningsintervjuer

Jeg ønsket å få fyldig informasjon om de erfaringene intervjupersonene selv har hatt med rasisme og diskriminering og om hvordan de har jobbet med identitetsutvikling i AYIN. For å få tilgang til denne informasjonen og for å forstå deres situasjon, har intervjuer vist seg å være en god metode. Intervjuer er en egnet metode til å få innsikt i erfaringer, tanker og følelser (Thagaard 1998). Jeg ønsket å gi hver enkelt rom og tid til å fortelle. Intervjuene har dermed blitt lange, fordi jeg ønsket å gå i dybden.

I intervjuene gjenfortalte ungdommene om hendelser de selv har opplevd, det vil si at de har fortalt ut fra sin egen forståelse av det de har erfart. De gjenfortalte opplevelser fra fortiden, også eventuelle opplevelser fra samme dag. Det er ikke dermed sagt at de alltid har gjenfortalt nøyaktig hva som skjedde, slik en positivistisk undersøkelse sannsynligvis søker etter. Men intervjupersonens gjenfortelling av egne erfaringer gjenspeiler hvordan de selv forstår erfaringene (Thagaard 1998).

En innvending mot intervjuene kan være at intervjupersonene selv har valgt hvilke historier de ville fortelle meg og hva de ønsket å inkludere eller utelate i disse. Slik sett kan de ha silt informasjon som kunne være relevant for min studie. Fortellinger kan ha blitt utelatt fordi de ikke ønsket å fortelle meg om en spesiell situasjon, og de kan ha sensurert seg selv ved å tro at jeg ikke ville være interessert. Det kan også være forhold de fortalte om som jeg ikke fanget opp som viktig der og da, og derav ikke fulgte opp med de ”riktige” spørsmålene. En fordel ved intervjuene er imidlertid at jeg kunne trekke ut små nyanser ved deres historier som relevante og be dem utdype, nyanser de selv kan ha trodd ikke hadde betydning. Det har også vært en fordel at jeg kunne stille spørsmål som medførte at de husket ting de hadde glemt. Slik sett har intervjuet vært et godt redskap for å skape de dataene jeg trengte.

Ungdommenes fortellinger kan være farget og påvirket av diskusjoner de har deltatt i i AYIN. Enkelte personer kan ha dannet seg en forsert identitet der de har overtatt eller overdriver et uttrykk de tror stemmer med organisasjonens ønsker. Kanskje har enkelte også trodd at de burde fremsette det synet de vet organisasjonen har som et ”riktig svar” på det de trodde jeg var ute etter. For å redusere slike eventuelle svakheter ved intervjuene, har jeg derfor understreket ovenfor alle deltakerne at det var deres erfaringer og synspunkter som privatpersoner jeg ønsket å snakke om. Dette har også blitt påpekt i et informasjonsskriv om studien alle leste før intervjuet.

Intervjupersonenes forbindelse til AYIN kan imidlertid ha vært en styrke i

intervjuene. Hvis intervjuet med meg hadde vært første gang egne erfaringer med rasisme ble diskutert, kunne temaet ha vært vanskelig å snakke om. Begrepet identitet kunne kanskje ha vært en abstrakt tanke de egentlig ikke hadde noen forestillinger om. Hvis temaene ble oppfattet som privat, sensitivt og personlig vanskelig, kunne dette ha medført en etisk betenkelig situasjon. Men siden ungdommene diskuterer rasisme og identitet åpent i organisasjonen, har de lært at dette ikke er farlig å snakke om. Muligens har de også dannet seg et begrepsapparat de tør ta i bruk. Det er ikke utenkelig at de har overtatt enkelte av organisasjonens synspunkter. Dette er ikke nødvendigvis negativt, men kan ha gitt en bredere forståelse for hva rasisme er, eller ikke er, og hva identitet innebærer.

Fordelen med at intervjupersonene har reflektert over sine erfaringer tidligere er at de heller ikke var engstelige, flau eller redde for å snakke om dem. Det gjorde at vi på mange måter ble likverdige parter i intervjusituasjonen. Selv om et intervju egentlig er en kunstig ramme for en samtale og kan oppleves som en formell sosial situasjon, tror jeg de refleksive aktivitetene ungdommene selv har tatt del i i AYIN, har bidratt på en positiv måte til den fortrolige tonen jeg opplevde å få i intervjuene. De visste at det var de som satt på kunnskapen jeg var ute etter, og ga uttrykk for at de ønsket å formidle dette til meg. En innvending til det kan være at de dermed også hadde makt til å påvirke meg, eller at de selv hadde en agenda i intervjuene. Dette kan godt være, ettersom flere uttrykte at de håpet resultatene i studien ville føre til noe som gagnet dem, men det vil være en overdrivelse å kalle det makt. Det kan heller bidra til gode data (dette blir også påpekt i Bredal 2006). Bredal påpeker den etiske dimensjonen i å akseptere at de har egne prosjekter og sier det heller vil være galt ikke å ta hensyn til dette. Både intervjupersonen og jeg inngår i intervjuet, vi har begge innflytelse på intervjuet og er begge med på å produsere kunnskapen som skapes i intervjuet (Bredal 2006: 124).

Intervjuguide

Jeg har brukt mye tid på å utarbeide en intervjuguide. Opprinnelig ordnet jeg den i en tematisk inndeling, der jeg ønsket å ta for meg temaer i en spesiell rekkefølge. Hovedtemaene delte jeg i to bolker; ”identitet” og ”rasisme/diskriminering”. I tillegg delte jeg inn i temaene ”om afrikansk bakgrunn” og ”om annerledeshet”, men jeg fant fort ut at disse to temaene naturlig kom inn i samtale om både identitet og rasisme/diskriminering, og rekkefølgen i temaene varierte dessuten fra intervju til intervju. Jeg trodde opprinnelig at det var best å starte med temaet identitet, fordi det sannsynligvis var mindre sensitivt enn temaet

rasisme. Men jeg erfarte at ungdommene ofte selv trakk frem erfaringer med rasisme med en gang, kanskje for å understreke at slike opplevelser har betydning for identitetsdannelse, eller kanskje fordi dette var det de selv var mest opptatt av.

Jeg hadde satt opp en del forhåndsformulerte spørsmål, men stilte ikke nødvendigvis spørsmålene på den måten de var formulert. Slik fikk jeg tenkt nøye igjennom ordvalg og måter jeg kunne formulere meg på, og det gjorde at jeg husket bedre hva jeg opprinnelig ønsket å spørre om. Jeg fulgte ikke intervjuguiden slavisk. Jeg hadde den riktignok alltid foran meg, og så litt i den underveis, men å sitte med nesen i guiden for å følge hvert spørsmål ville vært nytteløst og ville forstyrret all dynamikk og flyt i intervjuet. Intervjuguiden fungerte som en huskelapp der jeg mentalt kunne stryke spørsmål eller temaer underveis. Denne fremgangsmåten betegnes ofte som en delvis strukturert tilnærming (Thagaard 1998) eller halvstrukturert intervju (Kvale 2002). Det er åpent for forandringer underveis, men intervjuguiden har forslag til spørsmål og dekker fastsatte temaer. Jeg opplevde at det ga rom for den kunnskapsproduksjonen intervjuene skapte. Det ga også anledning til å jobbe videre med intervjuguiden fra intervju til intervju, og jeg redigerte, omformulerte og forbedret den kontinuerlig⁹.

Intervjusituasjonen

Jeg har vært opptatt av at intervjuet skulle oppleves som en gjensidig samtale. Tross alt er intervjupersonene min viktigste datakilde, og siden temaet er av så privat karakter som her, følte jeg at den mellommenneskelige relasjonen ble vesentlig. Empati ble en naturlig del av samtalen, og jeg har forsøkt å gi intervjupersonene positiv respons underveis. Jeg ble revet med av flere historier, noe jeg ikke la skjul på i intervjuet. Jeg har også gitt intervjupersonene positiv anerkjennelse for måten de reflekterte over egne erfaringer og identitet. Disse følelsene var ekte og empatiske, men jeg prøvde samtidig å forholde meg saklig til det de sa, noe jeg tror er fullt mulig.

Selv om jeg ikke kunne sette meg inn i nøyaktig de opplevelsene intervjupersonene fortalte om, fordi jeg ikke har erfart samme situasjon, kunne jeg likevel leve meg inn i deres situasjon og dermed identifisere meg med den enkelte. Det er noe av dette empatibegrepet fanger opp, da det handler om å anerkjenne den andre som medmenneske (Fog 2001). Det

⁹ Se vedlegg nr. 1: Intervjuguide.

innebærer å lytte med et åpent sinn. Hvis jeg for eksempel hadde benektet erfaringene de fortalte om med at det de mener er rasisme ikke er det, vil jeg gjort det motsatte. Hadde jeg uttrykt en slik holdning, tror jeg heller ikke jeg ville fått særlig interessant informasjon fra dem. Da ville de sannsynligvis vært knappe og lukket seg for meg. Flere av intervjupersonene sa rett ut at de nærmest syntes det var merkelig at jeg kunne vise interesse for deres liv og erfaringer, og ga uttrykk for at det var en positiv opplevelse å bli hørt og forstått av en utenforstående, av en som ikke selv har disse erfaringene på kroppen. Dette tolker jeg som at de sjelden får anerkjennelse for det de forteller, kanskje særlig i majoritetsbefolkningen. Ved å lytte oppmerksomt til det noen sier, kan den som forteller oppleve en tilfredsstillelse i at noen faktisk lytter, forstår og aksepterer, som Fog (2001) påpeker, noe jeg også merket hos disse intervjupersonene. Fog understreker at det er en ”basal menneskelig tilfredsstillelse i at blive forstået ret, idet jeg derigennem opnår en dybere erkendelse og dybere anerkendelse av mig selv” (Fog 2001: 42). Det virker for eksempel naturlig at det å få anerkjennelse for egen livserfaring, kan være medbestemmende for å danne en positiv personlig identitet.

Alle intervjupersonene hadde mye å fortelle om, men hvor mye de delte med meg varierte. Noen fikk jeg bedre kontakt med enn andre. Da jeg senere transkriberte intervjuene og siden leste dem flere ganger, så jeg at det ikke nødvendigvis var de lengste intervjuene som inneholdt mest relevant informasjon, selv om det var det jeg opprinnelig trodde. Således har kvantitet, i betydningen lengde på intervjuet, ikke nødvendigvis betydd kvalitet.

Jeg var opptatt av å styre samtalen inn på de temaene jeg ønsket å snakke om, jeg har stilt oppfølgingsspørsmål etter beste evne, og ba om utdypninger og forklaringer der det virket nødvendig. Hvis samtalen tok lange sidespor prøvde jeg å flytte fokuset tilbake ved å si; ”nå har vi kommet litt langt bort fra det opprinnelige temaet...”, ”jeg vil nå gjerne gå over til å snakke om...” eller lignende. Men jeg også latt intervjupersonene få fullføre flere av de mange og lange avsporingene, fordi det enkelte ganger så ut til å ha betydning for dramaturgien i hva de fortalte. Det var gjerne de som hadde flest opplevelser med rasisme, som brukte mange ord for å komme til sakens kjerne. Dette kan ha å gjøre med at temaet tross alt er sensitivt og vanskelig, selv om de er vant til å snakke om dette internt i AYIN. De kortere intervjuene var mer konsise, gikk rett til poengene og holdt seg til saken. Således er de også mer rasjonelle, og mangler kanskje innlevelsen og mye av det personlige. Men begge, eller alle måter å snakke på, har gitt mye verdifull informasjon.

I ett av intervjuene opplevde jeg at intervjupersonen etter de første par spørsmålene

jeg stilte så ”neste spørsmål” da hun hadde ”avgitt” et svar. Dette var en frustrerende opplevelse. Jeg prøvde å legge opp til en dialog, ikke en survey-lignende undersøkelse der vi skulle krysse av svarene underveis. Jeg tror hun misforsto typen intervju hun deltok i, men det er også mulig jeg ikke klarte å oppnå en fortrolig kontakt med en gang. Da jeg senere fikk vite at hun har jobbet som telefonintervjuer, tenkte jeg at hun sannsynligvis selv var vant til å stille korte spørsmål ment for korte svar. Jeg forsøkte å rette opp i den dårlige starten ved å forklare litt mer om hvordan jeg hadde planlagt intervjuet, og samtalen tok seg opp etter det.

Tid og rom

Det lengste intervjuet varte i 3 timer. Men i akkurat dette intervjuet fortalte intervjupersonen om brutale erfaringer med rasisme, og jeg tror det var riktig å bruke så lang tid som han selv ønsket å bruke. Alt som ble sagt var ikke relevant for min problemstilling, men mye var sannsynligvis nødvendig for intervjupersonen selv å spinne rundt, som for å klare å sirkle seg inn mot de opplevelsene han egentlig vil fortelle om. Andre intervjuer varte bare 1 time, men gjennomsnittet ligger et sted mellom 1 og 2 timer. Selve intervjuet var heller ikke bare tiden fra båndspiller ble skrudd på til den ble skrudd av igjen, akkurat den tiden varte omtrent 1 time. Men i alle intervjuene brukte vi også mye tid på å småsnakke før og etter.

Intervjuene er gjennomført i løpet av våren og høsten 2005. AYIN ga meg tillatelse til å gjennomføre intervjuene i deres kontorlokaler på Grünerløkka. Disse lokalene passer fint for intervjuer. Lokalet har blant annet et stort oppholdsrom med sofagruppe og kjøkkenkrok. Det er her de fleste intervjuene ble gjennomført. Selv om dette er kontorlokalene deres, og det enkelte ganger var folk innom i de andre rommene mens intervjuet pågikk, ble vi lite forstyrret og det var lite støy eller fare for at andre overhørte det vi snakket om. Enkelte ganger hendte det at vi ble avbrutt, men ikke slik at det forringet kvaliteten på intervjuene, selv om vi snakket om personlige temaer. Det fine med å bruke disse lokalene var at intervjupersonene sannsynligvis følte seg trygge og på hjemmebane. Det kan ha medvirket til den personlige tonen jeg oppnådde med så godt som alle intervjupersonene.

Problemet med å bruke dette lokalet var at jeg hver gang måtte avtale med noen i organisasjonen om når lokalet var ledig, og som kunne låse meg inn og ut. I forbindelse med hvert intervju måtte jeg derfor alltid ta en del ekstra telefoner frem og tilbake, også med den jeg skulle intervjuer, før jeg hadde en konkret tid på en konkret dag jeg visste jeg kunne

bruke lokalet, som samtidig passet for den jeg skulle intervju (og for meg selv). Problemet oppstod da de som skulle låse opp ikke kom. En gang valgte jeg og intervjupersonen å starte på en café i nærheten i stedet. Etter en halvtimes tid kom vi inn i kontorlokalet. En annen gang kom OMOD¹⁰ meg til unnsetning og lånte meg et ledig rom, på strak arm. Riktignok viste det seg at dette var et rom med noe som følte som papirtynne vegger, og som bar preg av å være et delvis lager eller forlatt kontor. I dette intervjuet følte jeg meg hemmet av følelsen av at andre kunne høre oss gjennom de tynne veggene, og jeg tror intervjupersonen i større grad oppfattet intervjuet som en mer formell prosedyre, og dermed var mer utilpass enn jeg opplevde med de andre jeg intervjuet. Lokalet her fungerte på en fremmedgjørende måte for oss begge. Men det fungerte som et bedre alternativ enn å avlyse. En tredje gang nøkkeloverleveringen også ble glemt, inviterte intervjupersonen meg med hjem til seg selv. Dette var bare et par trikkeholdeplasser unna, og den sjenerøsiteten og tilgjengeligheten vedkommende viste for å delta i min studie var unik. I leiligheten fikk vi sitte i fred og ro, og fikk gjennomført et langt, personlig og innholdsrikt intervju.

Forskningsetikk

Mange av fortellingene er svært personlige. I en studie der slike historier utgjør datagrunnlaget, må etiske hensyn til hver enkelt person veie tungt. Dette medfører for det første anonymisering, noe jeg vil komme tilbake til senere. Men det er et tankekors at det jeg skriver om dem og deres fortellinger, er en fortolkning av det de sier. De kan oppleve at jeg har misforstått eller ikke har hørt det de egentlig ville fortelle. Dette er det siste jeg ønsker at skal skje, men noe jeg vet kan oppstå. Jeg fikk derfor tillatelse fra hver enkelt til å kontakte dem igjen, hvis jeg opplevde opplysninger som uklare eller følte behov for mer eller utdypende informasjon. Alle har også fått mitt telefonnummer og e-postadresse, så de kunne kontakte meg hvis det var noe de angret på, ønsket å legge til eller trekke fra, men ingen har tatt kontakt. Det har heller ikke vært nødvendig for meg å oppklare eller utdype noe av det de har fortalt i intervjuene.

Som nevnt uttrykte flere i organisasjonen et håp om at studien min vil føre til noe som gagnar dem i det lange løp. Jeg har prøvd å forklare det relativt begrensede publikumet en masteroppgave har, og at det ikke nødvendigvis vil føre til verken det ene eller det andre.

¹⁰ OMOD holder til et kvartal unna AYINs lokaler.

Forhåpentligvis vil studien være et bidrag til faktisk kunnskap om rasisme og om en del afrikanske ungdommer i Norge, men jeg kan heller ikke love dette. Men deres forhåpninger legger et enormt press på mine skuldre. For hva hvis studien viser resultater som tvert i mot ikke vil hjelpe dem på noe vis? I utgangspunktet kan norsk-afrikanere være en utsatt gruppe, der stereotype forestillinger og ofte feilaktige bilder blir tegnet av dem. Ifølge Bredal (2006: 132) kan det også være en fare at en forsker selv ender opp med å bekrefte de bildene som allerede finnes, selv om forskeren også er kritisk til disse. Jeg håper jeg klarer å unngå dette og at denne studien snarere bidrar til å gi et mer nyansert bilde.

Ifølge Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH 2006) er jeg forpliktet til å tilbakeføre oppgaven til de som har innvirket i den. For at AYIN og hver enkelt person skal få tilgang på studien, vil organisasjonen få et eksemplar av den ferdige oppgaven. De har dermed mulighet til å anvende studien til diskusjoner eller annet bruk senere, hvis de ønsker. På den måten håper jeg det har nytteverdi for ungdommene og AYIN at de faktisk stilte seg til disposisjon for min studie.

Informert samtykke

Før hvert intervju leste hver intervjuperson igjennom et informasjonsskriv med en samtykkeerklæring jeg hadde utarbeidet. Dette skrevet introduserte meg og forklarte blant annet hva tema og formål med studien var, at det var deres egne erfaringer jeg ønsker å snakke om, og at vi kunne komme inn på personlige spørsmål. Skrevet forklarte også om anonymisering og min taushetsplikt, at de når som helst kan trekke seg før prosjektet er avsluttet, og at Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) har godkjent studien¹¹.

Jeg sendte dette på e-post til alle før intervjuet, men det viste seg at ingen egentlig leste det nøye før vi møttes. Men de leste det der og da, og signerte samtykkeerklæringen samtidig. Det fine med at de leste informasjonsskrivet mens vi var sammen, var at jeg kunne svare på spørsmål direkte. Heldigvis var ingen negative til studien, snarere tvert i mot, siden flere uttrykte noe som minnet om en forundring over at jeg kunne være interessert i akkurat dem, slik flere uttalte at de satte pris på at noen ”utenforstående” interesserte seg for dem, som skrevet tidligere.

I begynnelsen av hvert intervju fylte hver enkelt person også ut et enkelt faktaskriv

¹¹ Se vedlegg nr. 2: Informasjonsskriv med samtykkeerklæring.

om dem selv; om alder, landbakgrunn, litt om familie, hvor de bor, hva de gjør, hvilke mål de har, hvor mye de er med i AYIN og lignende. Det var en fordel at de fylte det ut mens jeg var til stede og med en gang vi møttes, spesielt fordi det ga en myk start på intervjuet. Det ga en naturlig inngang til å begynne samtalen, og jeg fikk raskt skapt meg et inntrykk av personen.

Deltids deltakende observasjon

Ved siden av intervjuene inngår en form for observasjon i studien, der jeg har observert på en deltids deltakende måte. Dette betyr at man studerer et miljø eller en organisasjon i eget samfunn, der man kan komme og gå som man vil (Fangen 2004: 92). I mitt tilfelle måtte jeg avtale når jeg kunne delta, da dette ikke var en organisasjon jeg naturlig kunne gli inn i. Jeg ønsket i utgangspunktet å delta på flere arrangementer, men er i etterkant usikker på om det nødvendigvis ville gitt meg mer eller annen informasjon. Det er ingen fasit for hvor mye, lenge eller ofte man bør delta når det gjelder deltids deltakende observasjon¹², og ifølge Fangen (2004: 94) er det "lurt å føle seg frem". Men i mitt tilfelle var jeg også styrt av hvor mye organisasjonen ønsket å involvere meg, ikke bare hvor mye jeg ønsket å involvere meg.

Aktivitetene jeg deltok i (og meldte meg selv på), var blant annet et seminar der AYIN var arrangør, der jeg også deltok i en workshop om identitet¹³. På dette seminaret møtte jeg flere ressurspersoner i organisasjonen. Jeg har vært tilhører på et par seminarer der de har vært foredragsholdere¹⁴, og jeg har vært tilskuer til et par underholdningsinnslag. Jeg har oppholdt meg en del i kontorlokalene deres i forbindelse med intervjuene, der jeg ofte har møtt tilfeldige medlemmer som har vært innom. Jeg har deltatt i uformelle samtaler, og jeg har lyttet og observert når andre har diskutert. Ofte har disse samtalene penset inn på temaene rasisme, diskriminering og identitet (i min tilstedeværelse), ettersom det er stikkord jeg har sagt jeg er interessert i. Når jeg har gått inn i slike møter har jeg alltid introdusert meg og fortalt om studien. Alle jeg har møtt har virket interesserte og positive til min

¹² Fangen (2004) bruker begrepet, men skriver deltakende med g (deltagende). Begge deler er tillatt på norsk.

¹³ Fagseminaret INDABA (om ungdom og identitet) under Afrikan History Week i april 2005, og workshop/gruppediskusjon med tittelen "halv eller hel identitet", samme sted.

¹⁴ Seminar om identitet hos Kontaktforum i Oslo Kommune i 2005, og et arrangement i forbindelse med ZINO-kampanjen til Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) og Kommunal- og regionaldepartementet (KRD), januar 2005.

deltakelse og tilstedeværelse, ingen har i hvert fall uttrykt negative følelser til at jeg studerer organisasjonen og enkelte medlemmer. Jeg kan med sikkerhet si at alle var over 18 år og forstod hva studien handler om. Jeg rekonstruerer ikke disse møtene i detalj, til det er det for liten plass. Det er heller ikke det enkelte møtet som nødvendigvis har vært interessant, men det at disse møtene har vært med å skape min helhetsforståelse for organisasjonen og dens medlemmer.

Observasjonen har ikke vært gjort på en systematisk måte. Jeg har derimot tatt i bruk øyeblikkene der jeg har møtt mennesker med tilknytning til organisasjonen til å danne meg et bilde av den. Jeg har fått et inntrykk av en organisasjon som har sterkt indre samhold der de gir hverandre gjensidig respekt, støtte og forståelse. Men min egen erfaring som utenforstående er også at det er vanskelig å få innpass og aksept i organisasjonen. Dette vil jeg komme tilbake til i avsnittet om utvalg og verving litt senere i kapitlet.

Jeg har hatt en samtale med organisasjonens grunnlegger, Amani Olubanjo Buntu. Jeg anonymiserer ikke han, etter tillatelse fra han. Han har gitt meg noe bakgrunnsinformasjon og overordnede opplysninger om organisasjonen. Jeg har videre hatt tilgang til en del skriftlig informasjon om AYIN (årsrapporter, brosjyrer og internettsider). I tillegg har jeg fulgt organisasjonen, og temaet generelt, i mediebildet i den perioden studien er gjennomført.

Målgruppe

Målgruppen i studien er ungdom over 18 år. Jeg har satt en nedre grense fordi ungdom over 18 år selv kan bestemme om de ønsker å delta i en undersøkelse, uten tillatelse fra foresatte. Jeg satte i utgangspunktet øvre grense til 25 år, fordi dette er aldersgrensen på medlemskap i organisasjonen. Men i organisasjonen er det et nettverk av tidligere medlemmer som er eldre enn dette, og derfor fremdeles tilknyttet AYIN. Jeg så derfor ikke 25 år som en absolutt grense for å kunne delta i undersøkelsen, men ønsket heller ikke at intervjupersonene skulle være veldig mye eldre enn dette. Et viktigere kriterium var egentlig at de har vært medlemmer i organisasjonen over noe tid.

Presentasjon av intervjupersonene

Jeg har intervjuet 9 personer, 5 jenter og 4 gutter. De er i alderen mellom 18 og 26 år på det tidspunktet intervjuene ble gjennomført, 6 av dem er mellom 18 og 21 år, 2 er 23 år og 1 er 26 år. Alle er medlemmer i AYIN, men deltar i varierende grad. Et par er meget aktive og bruker mye tid der, enkelte er bare med når det er større arrangementer på gang eller er bare med innimellom, én har gått over i ressursteamet av tidligere medlemmer, og en har bare vært med på et par arrangementer totalt. Lengden på medlemskap varierer fra 2 til 10 år. Alle bor i Oslo eller i nærliggende kommuner, og alle bruker så godt som all sin tid i Oslo gjennom skole, jobb, fritidsinteresser og vennekretser. Enkelte er i gang med høyere utdanning på høyskoler eller universitetet, et par går på videregående skole, noen jobber deltid ved siden av skolen, og et par har tatt seg et "friår" for å jobbe litt før de begynner på utdannelsen. Alle 9 har planer om å fullføre høyere utdanning og har ønsker om interessante jobber og karrierer. Alle har hobbyer som vitner om kunstneriske interesser og kreative talenter, innen musikk, sang, dans, design, poesi, litteratur og lignende. Flere er også aktive med organisasjonsarbeid i andre organisasjoner. 5 er født i Norge, 4 er født i Afrika, 2 av disse flyttet til Norge i 2-3 års alderen (og husker lite eller ingenting fra sine første år i Afrika), 1 kom hit som 10 åring og 1 som 16 åring, og har bodd i Norge i henholdsvis 15 og 6 år (på det tidspunktet intervjuet ble gjennomført). De har bakgrunn fra til sammen 7 forskjellige land (utenom Norge). 6 personer har "helt" afrikanske foreldre, altså begge foreldrene er selv afrikanere, og 3 er "halvt" afrikanske. Alle 9 har svart eller mørk hudfarge. Alle snakker flytende norsk, i tillegg til engelsk og ofte et eller flere afrikanske språk. En snakker norsk med aksent, men personen har bare bodd i Norge i 6 år. Vedkommende har til gjengjeld et imponerende rikt ordforråd.

Jeg har ikke spurt om oppvekstvilkår eller om familiebakgrunn i detalj, men det har kommet frem at flertallet av dem har foreldre som ikke bor sammen. Jeg har ikke grunnlag for å si noe om hvorfor familiene er splittet, til det kan det være mange grunner.

Ungdommene omtaler seg selv både som norsk-afrikanere, afrikanere, eller de viser til det landet de har bakgrunn fra, og sier for eksempel norsk-ghaneser eller norsk-somalier, eller bare ghaneser eller somalier. De fleste nøler med å kalle seg norske, selv om enkelte gjør det innimellom. Norsk-afrikaner er en bred bindestreks-kategori, som indikerer en tverretnisk eller regional gruppe. Bredal (2006) mener slike kategorier er relativt uvanlige i Norge. Hun viser til at vi i Norge heller bruker samlekategoriene som "innvandrere", "etniske minoriteter" eller vi henviser til det konkrete landet vedkommende har bakgrunn fra (Bredal

2006: 140). Afrikanere blir også omtalt i slike samlekategorier, men mitt inntrykk er at også norsk-afrikaner eller bare afrikaner brukes en god del, i hvert fall blant de som selv faller innunder denne kategorien. Kategoriene betegner både store tverretniske og regionale grupper, samtidig som det utelukker andre grupper.

Anonymisering

Da jeg presenterte prosjektet for hver intervjuperson, var det viktig for meg å vektlegge at jeg ville anonymisere hver enkelt. Min antakelse var at erfaringer med rasisme var en så privat opplevelse at de ville være mer komfortable med å fortelle, eventuelt være mer åpne, hvis de var klar over at dette var ivaretatt. Men til min overraskelse sa alle intervjupersonene at det ikke var viktig for dem selv å være anonyme. Flere uttrykte at de hadde jo ingenting å skjule eller frykte eller noen annen grunn som skulle tilsi at navnet eller andre kjennetegn ved dem ikke skulle være kjent. Dessuten uttrykte flere at det viktigste var at historiene deres ble kjent, anonymisert eller ikke. De mer eller mindre trakk på skuldrene av mine argumenter om at de jo kunne komme til å ombestemme seg, eller angre på den avgjørelsen, og at det dessuten var et etisk hensyn jeg ønsket og var forpliktet til å følge.

Jeg gir likevel minst mulig informasjon om den enkelte i teksten, selv om noe blir tatt med. Variabler som alder, bosted, konkrete utdanningsplaner, hobbyer eller lignende har jeg utelatt. Dette bør bidra til at de ikke kan kjennes igjen. Jeg bruker den regionale kategorien norsk-afrikaner, eller bare afrikaner, som også ivaretar anonymitetshensyn, da det ikke sier noe om hvilket land de har bakgrunn fra. Alle har også fått et fiktivt navn (Claire, Noah, David, Sarah, John, Laura, Salomon, Natalia og Mary). Fordelen med pseudonymer er at det kan gjøre det lettere å følge hver enkelt og deres historier i teksten, og det skal samtidig gjøre det mulig å etterprøve tolkninger jeg fremsetter (se Bredal 2006: 135). Kjønn er den faktoren jeg ikke kan anonymisere. En ting er at det ville være komplisert å skrive en kjønnsnøytral tekst, for ikke å si umulig å unngå personlig pronomen. Men kjønn er viktig for problemstillingen. Det er interessant å vite i forhold til hva slags erfaringer de har og hvordan de har utviklet sin identitet. Det kan også ha vært betydningsfullt for kontakten jeg oppnådde med de forskjellige i intervjusituasjonen, eller hvilke historier de valgte å fortelle meg.

Men anonymiseringen er også komplisert. Gjennom fortellingene om seg selv kan det hende at andre kjenner dem igjen. Dette er en av ulempene ved å bruke ett nettverk i en enkelt gruppe. De kjenner hverandre og jeg vet at flere av ungdommene har visst hvem som

har deltatt eller skal delta i et intervju, og det er sannsynlig at de har snakket seg i mellom om intervjuene i etterkant. Dette er vanskelig for meg å kontrollere, og noe jeg verken kan eller skal forhindre. Men det kan gjøre anonymiseringen gjennomiktig innad i deres miljø. Samtidig har hver enkelt gitt meg tillatelse til å bruke deres personlige historie i studien, og selv ikke fryktet at noen skal kjenne igjen akkurat dem bak fortellingen. Jeg har likevel anonymisert fortellingene så mye som mulig. De fleste historiene har jeg forkortet og jeg har utelatt enkelte deler, men uten at meningsinnholdet i fortellingen skal ha blitt forringet. Enkelte fortellinger har det derimot vært bortimot umulig å skrive om, fordi det kunne ta bort hele poenget i historien. Jeg har imidlertid utelatt personopplysninger som kan avsløre hvem de er. Jeg har brukt en del sitater fra hver enkelt, spesielt for å poengtere enkelte ting i hendelsene de forteller om. Deres ordrette fortellinger er dessuten gode bilder av hvordan de selv opplevde en situasjon.

Det at andre i organisasjonen eventuelt kjenner igjen historiene deres, sier mye om miljøet i AYIN. Dette har også flere påpekt i intervjuene. En av grunnene flere oppgir for å delta i AYIN er at de blir hørt, trodd og forstått når de forteller om sine opplevelser. Det er takhøyde for personlige erfaringer, både oppturer og nedturer, og det ser ut til at det er stor intern empati for andres opplevelser. I samtalene refererte mange for eksempel til venner som har opplevd et eller annet, og beskrev det med en innlevelse som om de hadde opplevd det selv. Jeg trodde først det kunne handle om at de ikke ville innrømme at det handlet om dem selv, og dermed selv anonymiserte historien, men jeg tror snarere det viser hvilken innlevelse og forståelse de har for hverandres erfaringer.

Om utvalget som lot vente på seg

Jeg har foreløpig ikke sagt noe om hvem eller hvordan jeg har vervet til intervjuer. Det burde jeg ha gjort. Som det vil fremgå medførte det å skaffe et grunnlag å verve fra, og vervingen i seg selv, mer komplikasjoner enn forventet. Jeg har derfor valgt å presentere min erfaring med dette for seg selv. Denne erfaringen har gitt meg et helt annet inntrykk av organisasjonen enn intervjupersonene har gitt meg, slik jeg var inne på i avsnittet om deltakende observasjon tidligere.

Jeg opprettet kontakt med ledelsen i organisasjonen semesteret før jeg skulle begynne å jobbe med oppgaven. Jeg hadde bestemt meg for tema for studien og ønsket å spare verdifull tid ved å bygge relasjoner og få praktiske forhold tidlig på plass. Mitt første møte

med organisasjonen var oppløftende. Daværende leder ga meg mye god bakgrunnsinformasjon og var positiv til et slags samarbeid, i den betydning at de skulle gi meg eventuell relevant informasjon, holde meg oppdatert om relevante arrangementer de mente jeg kunne delta på, og ikke minst skaffe meg medlemslister jeg kunne verve fra. Jeg var full av pågangsmot og gledet meg til å bli ferdig med de siste eksamenene, så jeg kunne ta fatt på undersøkelsen. Innen den tid viste det seg at organisasjonen endret ledelsen. Jeg ble først urolig med tanke på at nye personer kanskje ikke ville være like interessert i min studie, men ble fort beroliget av at også den nye ledelsen viste interesse og samarbeidsvilje.

Siden jeg ønsket å fordype meg i denne ene organisasjonen har jeg vært opptatt å ha gode relasjoner internt. Jeg fikk tildelt en kontaktperson som skulle være behjelpelig med den informasjonen jeg trengte, og vi oppnådde også god kontakt ved første møte, i hvert fall oppfattet jeg det slik.

Det første og viktigste jeg trengte var en liste over medlemmer, så jeg kunne begynne vervingen. Dette lovet organisasjonen å skaffe. Jeg ble riktignok gjort oppmerksom på at de ikke hadde et nøyaktig og oppdatert medlemsregister, så det kunne ta litt tid, men jeg ble likevel forsikret at jeg skulle få en liste over så mange medlemmer som mulig, i riktig alderssegment, med telefonnumre og/eller e-postadresser.

Men nå startet en lang, tidkrevende og frustrerende prosess. Listen viste seg å bli vanskelig å skaffe til veie. Etter mange telefoner, sms'er og e-poster til organisasjonen, var det tilbakevendende svaret at de hadde mye å gjøre akkurat nå, hadde få ressurser og måtte prioritere et par andre saker først, men at de jobbet med det, og jeg skulle få lister snart. Dette mønsteret gjentok seg veldig mange ganger. Jeg prøvde å la være å mase, men tok kontakt med jevne mellomrom for å minne dem på at jeg ikke kom noen vei med undersøkelsen med mindre jeg fikk lister å rekruttere fra. Mange av mine forsøk på kontakt ble heller aldri besvart, men de gangene jeg oppnådde kontakt ble det lovet at listen skulle komme. Etersom jeg hadde sporadisk kontakt, og noe jeg opplevde som en god relasjon når jeg først fikk fatt i organisasjonen, uroet ikke dette meg veldig i begynnelsen. Jeg merket meg at de alltid uttrykte å være stresset over alt de hadde å gjøre, og det siste jeg ønsket var å skape mer stress for dem. Her utviste jeg kanskje for mye empati for organisasjonens arbeidsmengder og fortellinger om travle dager, og undertrykte på mange måter den arbeidsmengden jeg selv hadde foran meg med å gjøre ferdig min egen masteroppgave. Jeg så nok ikke helt hvor mye tid dette stjal fra meg, før det nesten var for sent. Kanskje jeg ikke ønsket å innse det, men det viste seg at organisasjonen ble min største tidstyv. Som også

hovedveilederen min har påpekt, burde jeg hatt en alternativ metode for verving, eller jeg burde forkastet hele prosjektet, og startet på nytt med noe helt annet. Men også dette ville tatt mye tid.

Denne prosessen skapte unødvendig mye frustrasjon og ikke minst forsinkelser i egen progresjon. Jeg mistet etter hvert fullstendig interessen, og begynte å grue meg til å ta kontakt. Å ta en enkel telefon for å minne dem på at jeg fremdeles ventet, ble til en uoverkommelig prøvelse. Terskelen for å ringe ble høyere og høyere. Når jeg sporadisk oppnådde kontakt, ble jeg etter hvert møtt med både forundring over at de ikke hadde hørt fra meg på en stund, og samtidig gitt nye løfter om at listen skulle komme. Dette opplevde jeg som en manglende forståelse for min situasjon, og en undergraving av det faktum at de hadde sagt ja til å stille opp. Hvis de visste at jeg ventet, hvorfor kunne de ikke levere det de hadde lovet? Dette viser kanskje hvor risikofylt det egentlig er å gjøre en undersøkelse innenfor en enkel organisasjon. Hvis denne rammen kollapse, kan hele studien også kollapse.

Heldigvis fikk jeg lister til slutt. Men det gikk bortimot et halvt år før jeg fikk begynnelsen på det som, etter ytterligere flere måneders venting, skulle bli en liste å verve fra. Jeg mottok et par navn (med telefonnumre) nå og da, og endte tilslutt opp med en liste bestående av totalt 34 navn. Å kalle det en medlemsliste vil nok være upresist, men det var en liste over noen medlemmer. Enkelte av disse viste seg riktignok å være litt for gamle for ønsket målgruppe, og mange telefonnumre var feil.

Endelig kunne jeg verve til intervjuer

Jeg begynte å verve parallelt med at jeg i rykk og napp fikk enkelte navn og telefonnumre fra organisasjonen. Mange nådde jeg aldri igjennom til, men når jeg først fikk svar virket de fleste forbausende positive til å delta. Men jeg måtte som oftest ”ringe tilbake i morgen”, ”i neste uke”, ”en annen gang” osv. I begynnelsen tenkte jeg at det er jo klart, jeg ringer gjerne tilbake, jeg forventet jo ikke at folk skulle slippe alt de hadde i hendene bare fordi jeg plutselig ringte. Men dette skjedde igjen og igjen, og det ble sjelden noen avtaler. Og ble det en avtale, så ble den flere ganger avlyst i siste liten, et par ganger også etter at jeg hadde møtt opp til avtalt sted og tid.

Min motivasjon sank som en stein. Jeg følte samme vegring for å ringe personene på den sårt etterlengte listen, som jeg følte da jeg etter hvert fikk høyere og høyere terskel for å kontakte organisasjonen. I begge situasjoner følte jeg meg etter hvert som en plagsom

telefonselger, en som de syntes var uhorvelig slitsom, men likevel ønsket å avvise på en høflig måte. Da er det kanskje lettere å si ”en annen gang”, enn ”nei”. Til slutt vil jo den plagsomme gi opp. Det gjorde jeg jo nesten også.

Jeg luftet problematikken med verving med ledelsen i organisasjonen, som oppfattet problemet. De lovet derfor å sende alle personene jeg nå hadde på listen en e-post, for å informere om at jeg kom til å ta kontakt, og samtidig oppfordre folk til å bli med. Jeg hadde igjen stor tro på organisasjonens handlingsevne, men da jeg etter en ukes tid gjenopptok ringerunden min, oppdaget jeg fort at ingen hadde fått noen slik e-post.

Heldigvis gikk det helt på skinner med enkelte personer, i hvert fall med de fleste av de jeg til slutt har intervjuet. De færreste av disse hadde hørt noe om at jeg kom til å ta kontakt, men de fattet alle umiddelbar interesse for temaet, og virket motiverte for å delta.

Hva gikk egentlig galt?

At jeg ikke oppnådde det samarbeidet jeg hadde håpet og trodd jeg skulle få, ikke fikk særlig relevant informasjon slik jeg ble forespeilet, eller ble oppdatert om relevante arrangementer eller lignende, ble etter hvert mindre interessant. Det var tilgangen på intervjupersoner som ble det sentrale, og som også undersøkelsen står og faller på. Da jeg underveis mistet motivasjonen og følte meg bortimot kneblet av mitt eget prosjekt, prøvde jeg å tenke på hva det egentlig var som ikke fungerte her. Dette resulterte i relativt detaljerte feltnotater. Jeg har bortimot loggført all kommunikasjon, eller forsøk på kommunikasjon, notert når jeg har ringt, hva som har blitt sagt og lignende, og jeg har gjort meg noen betraktninger om hva som ikke fungerte. At disse notatene nesten ble lengre enn selve oppgaven jeg skulle skrive, sier litt om omfanget av denne prosessen. Feltnotatene viste seg uvurderlig verdifulle for å se konkret hvor mye tid dette tok, og for å kontrollere om det for eksempel egentlig ble lovet noe i det hele tatt. Kanskje jeg husket feil? Kanskje jeg aldri var lovet noe som helst? Kanskje jeg kommuniserte på feil måte? Krevde jeg for mye av organisasjonen? Eller for lite?

Jeg var kanskje upresis i hva jeg trengte. Jeg hadde bare sagt at jeg trengte lister over medlemmer, med telefonnumre og eventuelt e-post adresser, og jeg godtok at organisasjonen skulle sende meg det når de fikk tid. Men ikke i mine villeste fantasier hadde jeg forestilt meg at det skulle være så tidkrevende og komplisert. Da ville jeg aldri ha begitt meg ut på dette prosjektet. Men det ble lovet samarbeidsvilje, lister å verve fra, og til og med hjelp til vervingen, ifølge notatene jeg har gjort meg. I etterpåklokskapens lys kan jeg nå si at jeg

burde satt opp helt konkrete krav til medlemsliste, gjerne skriftlig, og jeg burde satt en helt konkret frist for når det skulle leveres. Kanskje burde jeg dannet meg et annet og bredere nettverk innad i organisasjonen. Jeg burde i hvert fall gitt strengere beskjeder om hva, hvordan og når i en hver sammenheng. Det samme gjelder vervingen. Jeg burde gitt hver bestrebelse på kontakt 2 eller 3 forsøk, og så gått videre til neste på listen, ikke ringt samme nummer om og om igjen. Det førte ingen steds hen, annet enn at tiden gikk.

Men siden jeg var prisgitt deres samarbeidsvilje og godvilje, hvor strenge krav kunne jeg egentlig ha stilt? Det var tross alt deres tid og liv jeg prøvde å få innpass i. Jeg balanserte dermed på deres premisser hele veien. Karin Widerberg (2001) skriver om en lignende prosess i boken *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*, der det handler om å få innpass på arbeidsplasser, hvilket har visse likheter med å få innpass i en organisasjon. Ved å bruke andre personer som inngangsport beskriver hun hvordan de som forskere delvis mistet kontrollen over presentasjonen av prosjektet, slik jeg også har erfart når jeg har hatt enkeltpersoner i organisasjonen som mer eller mindre portvakter. Widerberg påpeker hvordan en forsker har begrensede muligheter til påvirkning av når ting skal skje, fordi "det må innpasses i arbeidsgiverens og de ansattes rutiner og tidsskjemaer, og det må forskeren tilpasse seg" (Widerberg 2001: 70). På tilsvarende måte har jeg innpasset meg organisasjonen og medlemmenes 'rutiner og tidsskjemaer'. Widerberg bekrefter også det relativt normale i hvordan en intervjuperiode fort kan strekke seg ut i tid, på grunn av alt som skjer for de som skal delta, og sier; "Men sjelden, kanskje bare unntaksvis, blir det slik man opprinnelig har tenkt seg" (Widerberg 2001: 62).

Betydningen av kjønn og hvem jeg er

I metodelitteraturen tas ofte betydningen av kjønn i en intervjusituasjon opp (se Thagaard 1998). Det vises blant annet til at det kan være en fordel når forsker og intervjuperson har samme kjønn, fordi det kan gi en opplevelse av fellesskap og eventuelt føre til større åpenhet. Jeg tenkte derfor at det kunne være vanskeligere å komme inn på og få en god dialog med guttene i denne undersøkelsen, særlig på grunn av temaets sensitive karakter. Men den bekymringen kunne jeg fort begrave. Guttene var forbausende åpne og var ikke redde for å dele sine personlige erfaringer eller følelser. Muligens var deres tillit til meg grunnet i nettopp kjønn, kanskje følte de at det var greit å betro seg til en kvinne, som en de for eksempel ikke trengte å bevise noe for eller konkurrere med.

Det at jeg er kvinne kan ha betydning for min forståelse av det de forteller meg. Som kvinne kan jeg leve meg inn i opplevelsen av å bli rasediskriminert med paralleller til kjønnsdiskriminering. Jeg mener at jeg kan sette meg inn i opplevelsen av å bli tilskrevet essensialistiske egenskaper på bakgrunn av kjønn, slik de kan bli tilskrevet essensialistiske egenskaper på bakgrunn av hudfarge. Sosiologen Marit Hopland Engebretsen (2001) viser i sin hovedoppgave *...plutselig kjønna*, hvordan kvinner kan oppleve at det å være kvinne i mange situasjoner blir vektlagt selv om det overhodet ikke er relevant, og at dette da kan virke både negativt og begrensende for kvinnen. På samme måte som intervjupersonene i min studie blir frustrert over å bli generalisert inn i kategorier med antatte essensialistiske egenskaper, kjenner jeg at jeg selv reagerer når kvinners væremåte eller handling forklares med at det er "typisk kvinner/jenter". Slik sett kan det at jeg er kvinne være med på å gi en dypere forståelse og empatisk innlevelse i mange av situasjonene de tar opp.

En av guttene i studien gjorde meg oppmerksom på en parallell til graviditet jeg selv ikke hadde tenkt over. Han hadde lagt merke til hvordan en gravid kvinnes kropp ofte blir kommentert åpenlyst og gjerne tatt på (magen), uten at kvinnen selv har invitert til dette. Han uttrykte at han, som svart ung mann, opplevde noe tilsvarende selv, når fremmede folk ville ta på han, for eksempel ved å kjenne på håret eller den mørke huden hans, eller kom med kommentarer om utseendet hans. Sammenligningen er god. Nå er riktignok graviditet en midlertidig tilstand, men likevel en utsatt posisjon der man blir lagt merke til. Desto mer illustrerende er det at få normalt vil ta på en kvinnes mage uten hennes tillatelse når hun ikke er gravid. Dette fikk meg til å tenke på egne erfaringer som kvinne. Jeg har selv vært gravid, og jeg kjenner godt igjen den situasjonen han illustrerer.

Jeg ble også oppmerksom på at hvem jeg var utover å "bare" være kvinne, kunne være medvirkende til både min interesse for temaene, og til tilliten og åpenheten jeg oppnådde i intervjuene. Jeg er vant til å omgås mennesker med annen etnisk bakgrunn enn meg selv, gjennom venner, familie og bekjente som har bakgrunn fra andre land og/eller har mørk hudfarge. En annen ting er at jeg har bodd noen år i andre (vestlige) land, der utseendemessig ulikhet mellom mennesker er mer naturlig enn det er her. I tillegg har jeg reist og oppholdt meg i perioder i en del ikke-vestlige land. Jeg har selv opplevd å være den som har blitt oppfattet som annerledes både på grunn av bakgrunn fra et annet land og utseendemessig ulikhet fra majoriteten. Disse erfaringene er ikke direkte overførbare, men kan være en grunn til at jeg hadde en førforståelse om at man ikke kan kategorisere menneskers væremåter, eller behandle noen etter hvordan de ser ut eller hvor de har

bakgrunn fra. Jeg har lært og erfart at det ikke er slik. Ifølge en av guttene jeg har intervjuet er dette noe i hvert fall han fort merker når han møter en ny person. Han mente utenlandserfaring og erfaring i å omgås ulike mennesker er noe mange ubevisst uttrykker gjennom væremåter og måter å snakke på. Hvis dette stemmer kan det ha vært medvirkende til at jeg oppnådde tillit.

I startfasen av feltarbeidet var jeg usikker på om jeg som både eldre enn ungdommene og etnisk norsk ikke ville oppnå fortrolighet og aksept. Men siden flere, etter å ha fortalt historier om ublide møter med majoritetsbefolkningen, var raske med å uttrykke ”men jeg mener ikke deg altså”, tolket jeg det som et uttrykk for at jeg var akseptert. Jeg tror også det var en fordel at jeg er noen år eldre enn alle jeg intervjuet. Kanskje det uttrykte troverdighet, og kanskje skapte det trygghet fordi jeg er på alder med flere som i dag inngår som rådgivere i organisasjonen, mennesker jeg vet de stoler på.

Starten på analysearbeidet

Alle intervjuene ble tatt opp på minidisk, og transkribert i sin helhet i etterkant. Jeg opplevde ikke at minidisken hindret noen i å snakke eller skapte noe form for ubehag. En kommenterer at han var veldig bevisst mikrofonen i starten, men etter hvert glemte han at den var der.

I transkripsjonene har jeg til en viss grad skrevet om den muntlige stilen til vanlig bokmål, da for eksempel for mange pauser, usammenhengende ord eller nøling ikke alltid er interessant for analysen i denne studien. Språket de bruker er ikke dermed irrelevant, men i enkelte sammenhenger kan for eksempel ord som ”liksom” eller ”assa” trekke fokus bort fra den faktiske meningen i det som sies¹⁵. Andre ganger ser det riktignok ut til at småord brukes til å understreke et poeng, og jeg vil inkludere det der det virker relevant.

Etter hvert intervju skrev jeg et sammendrag fra intervjuet, der jeg noterte mine umiddelbare tanker og følelser. I ett sammendrag skrev jeg: *”Jeg følte meg nesten syk etterpå og jeg var opprørt i flere dager av det han fortalte meg. Jeg følte en veldig avmak og en slags tomhet i det bare å gå inn og grafse i hans privatliv, uten å gi noe tilbake. Jeg kunne bare prøve å være empatisk, og være tilstede i samtalen”*. Etter alle intervjuene følte

¹⁵ Se Bredal (2006: 138) for en refleksjon om når det kan være interessant å inkludere alle lyder og ord, eller ikke.

jeg meg fullstendig utslått, men ikke alltid så mye som etter dette intervjuet. Det var både fysisk og mentalt utmattende, på samme måte som jeg kan oppleve etter en eksamen eller en annen større påkjenning. Samtidig var alle intervjuene så inspirerende at de ga masse pågangsmot. Alle sanser var på stilk igjennom intervjuet og konsentrasjonen var hele tiden på høygir. Å la tankene fare til noe annet var helt umulig. Til det var fortellingene deres for personlige og interessante. Sammendragene, som er fra én til tre sider lange, har i etterkant vist seg å være vel så viktige som transkripsjonene. De gjør at jeg lett husker de forskjellige intervjupersonene fra hverandre, og jeg kan fort sette meg inn i et intervjuet igjen. For eksempel skrev jeg i et annet sammendrag: *”Hun ga meg en klem da vi kom og gikk. Og det var første og eneste gang jeg har møtt henne! Hun virker uimotståelig varm, hyggelig og trygg på seg selv”*. Jeg husker umiddelbart hvem det var jeg intervjuet, og jeg husker dermed automatisk mye fra intervjuet uten å se på transkripsjonen.

Sammendragene ble også starten på en umiddelbar analyse av empirien. Jeg noterte mine første tanker om hvordan jeg opplevde intervjusituasjonen, mitt inntrykk av den jeg hadde møtt, og jeg fikk gjort noen refleksjoner om innholdet i samtalen. Lignende sammendrag, eller oppsummeringer, noterte jeg meg også om observasjoner jeg gjorde.

Da jeg senere startet analysearbeidet av alle intervjuene, leste jeg både sammendragene og transkripsjonene flere ganger. Hver gang oppdaget jeg noe nytt, som kunne være interessant. Dessverre er det ikke plass til å ta med alt. Men for å skape en oversikt i det veldige materialet, startet jeg med å lage kortfattede oversikter. Først satte jeg opp en tabell der jeg kort noterte hver persons bakgrunn, om landbakgrunn, fødeland, kjønn, alder, lengde på medlemskap, grad av deltakelse (i organisasjonen), fritidsinteresser/hobbyer, hva de gjør (jobb/studier) og hvilke mål de sa de hadde (om studier/karriere/fremtid). Deretter lagde jeg korte sammendrag på ca. en halv side om hver intervjuperson. Det gjorde at jeg lettere så hvilke temaer og fortellinger som gikk igjen, og hvilke som skilte seg ut. Videre systematiserte jeg etter de forskjellige emnene eller type fortellinger som gjentok seg, for eksempel sammenlignbare typer av ytringer og handlinger de hadde opplevd som rasistiske, eller hvordan de uttrykte at de som personer hadde hatt det tidligere i livet og hvordan de følte de hadde utviklet seg etter at de begynte å delta på AYINs aktiviteter.

En slik organisering er viktig for å finne det sentrale poenget eller omdreiningspunktet i historiene (Fog 2001: 182). Når jeg har organisert mine intervjuer, har det vært en prosess for å trekke ut det mest relevante og sile bort det mindre relevante. Jeg

har lett etter de poengene som virker bærende i intervjuene og de som virker mer tilfeldig, dermed har jeg brutt opp flere fortellinger for å trekke ut det jeg anser som de viktigste poengene. Flere har også erfaringer med enkelthendelser som ligner på hverandre, og jeg så at jeg kunne bruke disse historiene fra ulike intervjupersoner som bakgrunnsmateriale for hverandre. Fog (2001: 185) refererer til Polanyi som forklarer hvordan enkelthendelser kan forstås på to måter, enten som isolert for seg selv, eller med en forståelse der man ser at enkelthendelser inngår i en større sammenheng. Slik ble jeg også oppmerksom på hvordan små enkelthendelser kunne bidra til en større forståelse for det intervjupersonene fortalte om, slik jeg ønsket med tanke på overførbarhet (jf. Thagaard 1998).

Riktignok kan det være en fare med å trekke poenger ut av en historie at det i verste fall ødelegger selve historien. Hvis man utelater for mye eller erstatter med andre detaljer, forsvinner kanskje hele meningen. Som nevnt tidligere, har jeg forkortet eller utelatt deler av historier for å sikre anonymitet i fortellingene, men jeg har vært bevisst at meningsinnholdet og poengene ikke måtte bli borte.

Jeg oppdaget tidlig hvordan nesten alle kronologiserte historiene sine fra å fortelle om minner fra barndommen og frem til i dag, noe som kan være en vanlig måte å fortelle om livshistorier. Men jeg tror også det viser at de fleste har tenkt mye igjennom hvilke erfaringer de har hatt tidligere, for selv å forstå hva opplevelsene kan ha betydd. Jeg merket meg også hvordan alle snakket positivt om AYIN, og hvor samkjørte de var i hvordan de omtalte organisasjonen. At alle snakker positivt om organisasjonen virker naturlig, siden alle jeg har intervjuet fortsatt deltar på AYINs aktiviteter fordi de selv opplever det som et godt sted å være. Hadde jeg derimot snakket med personer som har meldt seg ut av organisasjonen, kunne jeg kanskje fått et annet bilde. Det at alle virker så samkjørte i hvordan de omtaler organisasjonen er sannsynligvis et resultat av at de har hatt positivt utbytte av å delta selv. Men det kan være at de bevisst ønsker å gi meg et positivt inntrykk av organisasjonen, fordi det kan være i deres egen interesse. De kan også ha overtatt et uttrykk de tror stemmer med organisasjonens ønsker, slik jeg har diskutert tidligere. Jeg tror ikke organisasjonen har gitt dem instruksjoner i hvordan de skal uttale seg, men som deltakere føler de muligens et visst ansvar for å gi en positiv omtale.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg gått igjennom metodene denne studien bygger på. Jeg har gitt en omfattende gjennomgang av både hvordan intervjuene ble gjennomført, og særlig om hvor problematisk det ble å danne et grunnlag jeg kunne rekruttere intervjupersoner fra. Jeg har valgt å gå såpass nøye igjennom erfaringene mine, fordi de har vært med på å danne et bilde av organisasjonen jeg ellers kanskje ikke ville fått. Den sviktende kontakten jeg opplevde med organisasjonen, har gitt meg et inntrykk av en unnvikende organisasjon det var vanskelig å kommunisere med. Men gjennom intervjuene har jeg fått et helt motsatt bilde av organisasjonen, da ungdommene fremstiller den som en stabil, trygg og inkluderende organisasjon.

Før jeg retter oppmerksomheten til selve det empiriske materialet i kapittel 4 og 5, vil jeg i neste kapittel presentere og drøfte relevant teori rundt begrepene rasisme og identitet.

Kapittel 3. Teori og begrepsbruk om rasisme og identitet

Innledning

Rasismedebatten i norsk samfunnsforskning fokuserer mye på hvordan rasisme bør defineres. Her vil jeg spesielt presentere to perspektiver jeg mener utgjør ytterpunktene i debatten. Perspektivene har felles utgangspunkt om at ingen skal bli negativt behandlet på bakgrunn av hudfarge, rase, etniske kjennetegn eller lignende, men strides om hvilke handlinger og ytringer som kan betegnes som rasisme og hvilke som ikke kan.

Innledningsvis vil jeg trekke noen tråder tilbake til den klassiske raseforskningen og fremveksten av rasisme som ideologi, fordi denne historien gir et bakgrunnsteppe for å forstå dagens rasismedebatt og begrepsbruk. Jeg vil deretter gå inn på den presise vs. vide forklaringen av rasismebegrepet, som ytterpunkter i dagens rasismeforskning. Videre vil jeg diskutere hvordan etnisitet og kultur i mange sammenhenger har erstattet rasebegrepet, før jeg ser på hvordan kategorier kan bli dannet på grunnlag av generaliseringer og forestillinger om fastlåste, uforanderlige egenskaper hos individer. Et sentralt mål i min studie er å undersøke hvordan opplevelser av det som kan være rasistiske handlinger og ytringer, påvirker individet. Jeg vil spesielt fokusere på det konstruktivistiske perspektivet på identitet, der jeg diskuterer hvilke muligheter og begrensninger som kan ligge i denne tilnærmingen.

Jeg vil presentere begge begrepene jeg opererer med grundig, fordi de er komplekse begreper i samfunnsforskningen. Både rasisme og identitet kritiseres for å være både flyktige og vanskelige begreper å bruke, hvis de ikke brytes ned og gjøres forståelige. Hensikten med dette kapitlet er således å forklare og drøfte denne kompleksiteten, for å kunne bruke dem på en hensiktsmessig måte i analysen av det empiriske materialet.

Rasismens historiske røtter. Et tilbakeblikk

Begrepet *rasisme* er et nyere begrep enn *rase*, som har flere hundre års historie. Men ordene henger sammen, og historien bak synes relevant for å forstå dagens rasismedebatt og

begrepsbruk.

Slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet betegnes som storhetstiden for den klassiske- eller vitenskapelige raseforskningen. Rase var innarbeidet som begrep i flere vitenskapsgrener, både internasjonalt og i Norge, og var en utbredt måte å kategorisere og forklare menneskers væremåter på (Lavik 1998). Raseforskningen medførte en allmenn forståelse om at rase var en biologisk gitt størrelse. Mennesker ble kategorisert inn i grupper av raser etter fysiske kjennetegn, som skulle ha betydning for deres mentale egenskaper, moral og intelligens (Lavik 1998; Gullestad 2002b; Kjeldstadli 2003). Men til tross for bred enighet om at det fantes raser, var det ingen klar samstemmighet om hva dette egentlig var, noe som førte til at antall raser varierte fra 3 til 60 alt etter som hvilken måte det ble forstått på (Kjeldstadli 2003). Hvilke fysiske kjennetegn som ble fremhevet som bestemmende for rasekategoriene ser ut til å ha vært litt tilfeldig. De enkleste og vanligste kjennetegnene handlet om hudfarge og utseende, og i de mest folkelige inndelingene ble det skilt mellom både hvite, gule, svarte, brune og røde (Kjeldstadli 2003). Andre lett synlige trekk som hårtype, hårfarge, kroppshøyde og skalleform ble også ofte brukt. Europeere ble for eksempel kategorisert etter slike mål, i ”middelhavsrasen”, ”den alpine rasen” og ”den nordiske rasen”. Innunder den siste hendte det visstnok at ”norsk” ble skilt ut som egen rase (Kjeldstadli 2003).

Kategoriene var grunnlaget for hierarkiske rangeringer. ”Den svarte rasen” ble plassert langt nede i hierarkiet, og aller nederst lå ”den blandete rasen”. De ble omtalt som ”bastarder” og ”av blandet blod”, og denne raseblandingen ble ansett å være en ”forurensning” der barna arvet de dårligste egenskapene til foreldrene. I vitenskapen ble dette beskrevet som et ”genkaos” som ”førte til en disharmoni i individet som i sin tur disponerte det for alt fra tuberkulose til karakterløshet” (sitert i Kjeldstadli 2003: 324). ”Den hvite rasen” ble rangert høyest oppe og satt som en standard hevet over de andre. Noen hevdet at nordmenn var de mest verdifulle i verden som hørte til øverst på rangstigen. Riktignok var andre litt mer tilbakeholdne og innrømmet at vi nok ikke lå helt i teten, fordi vi ennå bodde i et fattig land, men vi var ikke langt etter de aller fremste og det var ”i grunnen et tidsspørsmål når forspranget var innhentet og nordmenn ville befinne seg blant de aller fremste” (sitert i Kjeldstadli 2003: 323).

Rasetankegangen så ut til å nå alle deler av samfunnet. Vitenskapen hadde forskningsresultater å vise til og det offentlige tok etter. Det ser for eksempel ut til at veien var kort fra teoriene om rasehygiene og hierarkiseringen av kategoriene, til faktisk rensing

av befolkningen. Sterilisasjonsloven fra 1934 formaliserte rasetankegangen gjennom tvangssterilisering av visse grupper i samfunnet, og selv om denne loven ikke direkte uttrykte at det handlet om raser, skilte den "verdifulle" samfunnsmedlemmer fra "mindre verdifulle", og tvangssteriliseringen skulle bidra til å regulere fødselstallene blant de "mindre verdifulle" og få fødselstallene opp blant de mer "verdifulle" samfunnsmedlemmene (Lavik 1998). Før dette opererte for eksempel Statistisk sentralbyrå med et sinnrikt rasesystem der både finner, samer, svensker og dansker ble skilt ut som "fremmede racer". I folketellingen i 1910 ble befolkningen for eksempel delt i både "ren race", "ublandet race", "blandet race", "halvblandet", "blandet i 1ste og 2nen generasjon", "norsk-sam", "norsk-kven", "sam-kven", "sam-norsk" og "norsk-sam-kven" (sitert i Kjeldstadli 2003: 321).

Det virker naturlig om "folk flest" tok etter forskningen og det offentlige Norge. Befolkningen fikk trolig sin kunnskap gjennom media, underholdning og litteratur, og det virker som om "funnene" fra vitenskapen ble godtatt uten stor motstand. Gjennom for eksempel litteraturen kunne den norske befolkningen lese samtidsforfattere som Hjalmar Christensen, som i 1916 skrev at "urfolk og "negre" ikke bare tilhørte "menneskehetens bundfald", men knapt tilhørte menneskearten", og "noen raser sto på "lavere kulturnivaa" enn dyr; urfolkene ville havne på museum, negre "burde slaes ned"" (sitert i Kjeldstadli 2003: 324).

Et illustrerende og mye referert eksempel er utstillingen av "Kongolandsbyen" under jubileumsutstillingen i Frognerparken i anledning Grunnloven i 1914. Utstillingen skulle presentere det beste av norsk næringsliv og kultur, og i en atskilt underholdningsavdeling kunne publikum beskue rundt 70-80 svarte afrikanere plassert i en egen konstruert landsby. Dette var et rent underholdningstilbud, og "Kongolandsbyen" var etter alt å dømme en publikumssuksess. Media refererte fra landsbyen med frodige beskrivelser av hvor annerledes afrikanerne og deres liv var. Blant annet ble landsbyen omtalt som "en ekte afrikansk landsby, hvor livet leves på negervis" (sitert i Christensen og Eriksen 1992: 35), og i de fleste omtaler ble afrikanerne beskrevet som representanter for den ensartede gruppen "den sorte rase". I en av omtalene i et ukeblad avsluttes en artikkel med at "... vi forlater de sortes landsby besjelet av *en* glad følelse: Det er deilig at vi er hvite, *hvite* - - - !" (sitert i Christensen og Eriksen 1992: 38; Kjeldstadli 2003: 324).

Kritikken mot rasetankegangen. Var dette rasisme?

Det kan se ut som det var lite kritikk og motstand. Riktignok ble ikke rasetankegangen anerkjent i enkelte miljøer (Kjeldstadli 2003), men det ser heller ikke ut til at det ble uttrykt stor motstand. Enkelte raseforskere ble kritisert i det akademiske miljøet, men kritikken ser ut til først og fremst å ha rettet seg mot upresis forskning, ikke mot teorier om raseforskjeller. Ifølge Lavik var det ”ingen avvisning av rasisme, men en stilltiende aksept av forestillinger om store raseforskjeller (...). Det var heller ingen avvisning av rasehygiene på prinsipielt grunnlag dersom den hadde basis i solid vitenskap” (Lavik 1998: 37).

Opprinnelig var sannsynligvis begrepet rase et nøytralt og faglig definert ord, uten negative konnotasjoner i seg. Men rasetankegangen ble mer og mer farget av ideologisk rasisme, og etter hvert ble den knyttet til nazismen (Dahl 2002). Det ser ikke ut til at det var antipati mot andre folkeslag som var det opprinnelig formålet bak raseforskningen, men det dreide seg klart mot dette etter hvert da enkelte forskere offentlig uttrykte sin redsel mot at ”lavere rasetyper er i ferd med å invadere vort land og ved en langsom blandingsprocess senker nasjonens fysiske og mentale nivå” (siteret i Dahl 2002: 49).

Ordet rasisme ble ikke brukt den gang. Internasjonalt dukket begrepet opp på 1930-tallet i forbindelse med arbeidet mot antisemittisme og rasehygiene i Tyskland (Gullestad 2002b: 6). Det ble da tatt i bruk i vitenskapen, men først mot slutten av andre verdenskrig begynte det å bli anvendt i dagligtale (Wieviorka 1995: 2). Lavik omtaler perioden som rasismens ”gullalder” og sier ”alle var rasister uten å vite at de var det” (Lavik 1998: 13). Forstått med dagens begreper om rasisme blir det rimelig sant, men i samtiden var de neppe rasister alle sammen. Dette poengterer også Lavik (1998). Den allmenne ideologiske oppfatning på den tiden var preget av biologismen. Ikke bare raser, men også kjønn og sosiale forskjeller, ble forklart ut i fra naturlover og biologisk arv. I tillegg hadde den vitenskapelige rasismen stor autoritet, som det nok var vanskelig å motsi (Kjeldstadli 2003).

Nazismen ser ut til å ha vært et avskrekkingsmiddel mot bruken av begrepene rase og rasehygiene (Dahl 2002), og etter andre verdenskrig var ordet rase helt forandret på de fleste språk. En viktig internasjonal kritikk mot raseforskningen var FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter fra 1948 og UNESCOs Statement on Race fra 1950, der det ble erklært at rasebegrepet skulle erstattes med ”etnisk gruppe”, at det ikke fantes genetiske forskjeller mellom rasene, at raseblanding ikke var uheldig og at rase ikke var noe biologisk faktum, men en ”sosial myte” (Lavik 1998, Dahl 2002, Tjelmeland 2003). Riktignok ble UNESCOs erklæring modifisert året etter, men den viste ”vilje til å rette opp en forutgående, mangeårig

vitenskapelig legitimering av rasismen” (Lavik 1998: 109).

Det ser ut til at det internasjonale samfunnet nå gikk i mot den klassiske raseforskningen. I Norge ble befolkningen presentert for ny forskning som tok et oppgjør med biologisk basert rasisme (Tjelmeland 2003: 39).

Nåtidens rasismebegrep

Ordet rasisme har konnotasjoner i seg fra nazisme, antisemittisme og rasetankegang. Dette er ideologier og tankesett svært få vedkjenner seg i dag. Debatten om ordet ser nå ut til å handle om man skal holde seg til den historiske betydningen og forklare negative handlinger og holdninger som ikke har en ideologisk rasisme i seg med andre begreper som diskriminering, forskjellsbehandling, trakassering og lignende, eller om man skal ha et videre rasismebegrep som inkluderer ikke-ideologiske handlinger og holdninger.

Én ting er at assosiasjonene til ordet er negative. Rasisme er også forbudt. Straffeloven og den nye Diskrimineringsloven som ble vedtatt i juni 2005 skal håndheve dette, i tillegg pålegger FN Norge å aktivt jobbe mot rasisme og diskriminering. I offentlige sammenhenger knyttes begrepet rasisme til ideologisk overbevisning, og uttrykket diskriminering blir et vel så viktig begrep, da dette skal fange opp negative holdninger eller handlinger som ikke nødvendigvis er ideologisk begrunnet. Gjennom *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)* har Regjeringen definert *rasisme* som:

(...) ideen om at det finnes ulike raser eller etniske grupper som har ulike egenskaper, og at disse ulikhetene legitimerer negativ forskjellsbehandling. Det er en begrunnelse og rettferdiggjøring av negativ forskjellsbehandling av enkeltpersoner eller grupper med utgangspunkt i deres ”rase”, hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse (Kommunal- og regionaldepartementet 2002: 7).

Her blir det vektlagt en bevisst holdning eller ideologi. I rapporten blir det uttrykt at en diskriminerende handling ikke nødvendigvis er rasisme, men det kan være basert på fremmedfrykt og uvitenhet. Derfor legges det til at en handling kan være *diskriminerende*:

(...) hvis den har som effekt at noen kommer dårligere ut på grunn av hudfarge, etnisk opprinnelse mv., uavhengig av om hensikten var å forskjellsbehandle eller ikke (Kommunal- og regionaldepartementet 2002: 6).

Sett på denne måten kan handlinger være diskriminerende selv om intensjonen ikke nødvendigvis var å diskriminere. Effekten, eller virkningen, på den som utsettes for

handlingen trekkes altså inn, og dette er et viktig poeng. Men rasisme kalles det ikke, så sant man ikke kan påvise ideologisk overbevisning. Handlingsplanen, som referert til her, ser dermed ut til å definere rasisme relativt snevert, men åpner for at virkningen av en handling kan være diskriminerende. Innholdsmessig setter den en standard for hva rasisme og diskriminering offisielt sett er i Norge.

Til tross for at det både i handlingsplanen og blant samfunnsforskere blir påpekt at det er viktig å definere både rasisme og diskriminering for å unngå at gamle myter og fordommer får leve, er likevel ikke betydningen og bruken entydig. Hvor presis defineringen av rasisme skal være er det strid om, og i hovedsak ser det ut til å være to forklaringsmåter.

Presis eller bred definering?

De to forklaringsmåtene forstår rasisme på ulike måter. På den ene siden er det forskere som bruker en *smal/presis* definisjon, mens det på den andre siden er det de som bruker en *vid/bred* definisjon.

Den presise forklaringsmåten legger vekt på et kognitivt aspekt, der ytringer og handlinger som ikke er rasistisk ment av den som utøver handlingen, ikke bør forstås som rasisme. Intensjonen med handlingen er her det sentrale. For hvis det ikke er ment negativt, skal det heller ikke klassifiseres som rasisme. Det er heller ikke rasisme hvis den forestillingen en har om noen ikke blir uttrykt, at man altså holder eventuelle tanker eller psykologiske bilder helt for seg selv. Det må negative handlinger til for at det skal være rasisme, og disse må kunne tilbakeføres til negative forestillinger. Ottar Brox mener det er ”når disse bildene gir seg utslag i aggressive – verbale eller fysiske – handlinger overfor andre at vi må og kan ta i bruk dette belastede og ofte misbrukte begrepet” (Brox 1997b: 119).

Brox (1991, 1997a, b) er sentral i norsk samfunnsforskning om rasisme, og er en av de som argumenterer for å at rasisme bør forstås med den smale definisjonen. Han advarer mot å putte alle negative handlinger og holdninger i kategorien rasisme. Riktignok sier han at det er viktig å være klar over at det foregår mye diskriminering, men mener det ikke er riktig å trekke inn rasistiske holdninger for å forklare det (Brox 1997a). Inger-Lise Lien ser ut til å sammenfallende syn som Brox, og argumenterer for at vi trenger et presist og snevert rasismebegrep (Lien 1997a, b). Hun er redd vi samler og sammenligner handlinger som ikke bør sammenlignes hvis begrepet blir for vidt. Lien trekker en parallell til medisinsk presisjon, der hun påpeker at det er vanskelig å sette rett diagnose hvis symptomer som

ligner hverandre ikke blir holdt fra hverandre. Hun uttrykker at det også i samfunnsvitenskap blir vanskelig å forske på forhold som ikke er presist diagnostisert, og at man derfor bør tilstrebe en "mest mulig korrekt beskrivelse" (Lien 1997b: 18). Hun mener man fort kan si at rasisme finnes over alt hvis det blir for vidt definert, med den konsekvens at rasisme blir et helt normalt fenomen, kanskje til og med "helt naturlig" (Lien 1997b: 31). Hun krever derfor at negative holdninger og følelser må nyanseres og graderes.

Bak den smale forklaringsmåten ser det ut til å ligge et ønske om å bryte ned handlinger og holdninger i forskjellige begreper for å kunne kartlegge omfanget av rasisme og diskriminering. Slik vil man kunne vite nøyaktig hva man snakker om. Dette virker jo fornuftig ved første øyekast, og det rimer med den offentlige definisjonen. Hvis man enes om en felles definisjon, vil det muligens gjøre forskningsresultater og prosjekter mer oversiktlige, særlig i kvantitativ forskning, og kanskje tverrfaglig. Generaliseringer kan bli enklere, og målbarheten rent metodisk kan bli klarere. Men kan ikke samfunnsfagene forske på sosiale fenomener uten helt presise instrumenter? Blir det enklere om man finner ut om det er rasisme eller diskriminering som forekommer, eller om det er intoleranse eller fremmedfrykt, eller kanskje noe helt annet? Eller er det slik at andre erstatningsbegreper kan gjøre fenomenet mindre farlig eller mindre i omfang? Og ikke minst, hvem blir det egentlig enklere for eller mindre farlig for? Forskere, det offentlige, de som utsettes for dette, eller den som utøver negative handlinger eller har negative holdninger?

En måte å løsne opp på begrepsdiskusjonen, kan være å definere rasisme slik at det fungerer som et analyseverktøy, der det tar hensyn til den aktuelle sammenhengen begrepet skal brukes innenfor, slik Katrine Fangen (1997) argumenterer for. Hun trekker frem at det må være mulig å ta "utgangspunkt i én definisjon som vi så omformer og tilpasser slik at den er mer oppdatert i forhold til akkurat de ytringer eller handlinger vi har observert" (Fangen 1997: 3). Med det mener hun at det ikke er nødvendig å gi en entydig forklaring av fenomenet, men heller bruke én definisjon som et "sensitizing concept".

Et eksempel fra noen år tilbake er en landsdekkende undersøkelse fra 1990, der et hovedfunn var at den norske befolkningen ikke var rasistisk (Hernes og Knudsen 1990). Dette burde jo være et gledens tegn, men i samme rapport kom det frem at nordmenn har en rekke negative reaksjoner på innvandrere, gjennom funn om at nordmenn må ha forrang på jobber i nedgangstider og at offentlige ressurser bør brukes på eldre nordmenn før det brukes på unge arbeidsdyktige innvandrere. Hernes og Knudsen (1990) forklarer dette med at det neppe handler om rase, men om en opplevelse av urettferdighet. Dermed er det den strenge

definisjonen som er tatt i bruk. Det er ikke ideologisk rasisme som ligger bak de negative reaksjonene, og dermed kan de konkludere med at vi har en ikke-rasistisk befolkning (se også Lien 1997b; Jenssen 1994). Dette er i tråd med både Brox og Liens forklaringer. Men fører det til at man ikke finner det man leter etter fordi det er så strengt definert? Ville man ha funnet mer rasisme med en videre definisjon? Eller ville problemet heller blitt at man ville funnet rasisme over alt, slik Lien (1997b) uttrykker engstelse for? Er det slik at ”norske forskere [ville] ”sett” mer rasisme med et annet rasismebegrep?”, som Anders Todal Jenssen spør (1994: 345).

Det kan se ut som om spørsmålet om defineringen kan være avgjørende for omfanget av rasismen som blir registrert, og spørsmålene om hvem det er fordelaktig for med en smal definisjon eller ikke, virker relevante.

Rasisme er et betent ord, breddfullt av negative assosiasjoner. Det er det også enighet om på tvers av forklaringsmåtene. Et element ved dette er at de færreste ønsker å få merkelappen rasist på seg, et annet poeng er at ordet er så negativt at det i enkelte sammenhenger brukes som et skjellsord (Brox 1997b; Brochmann 2003: 324; Gullestad 2002a: 143). Det første poenget ser ut til å dreie seg om vernet av den som uttrykker en handling eller holdning. I den smale definisjon av ordet er det sentralt at man skal slippe merkelappen rasist hvis man påpeker noe eller kritiserer noen. Det andre poenget er at ordet har blitt et skjellsord, og det virker rimelig å tenke at det kan være en fare hvis ordene rasisme eller rasist blir brukt til å få overtaket på noen, blir brukt retorisk eller som maktstrategi for egne synspunkter. Hvis også den som utsettes for eventuell forskjellsbehandling kaller hver minste negative hendelse eller antydning til kritikk for rasisme, kan kanskje denne også få et retorisk overtak. Eller kanskje rasisme blir et beskyttelsesvern mot all kritikk og motgang. Beskyldninger om rasisme vil både kunne bli en litt for enkel unnskyldning og bli et retorisk maktmiddel. Da kan begrepet fort miste både tygde og relevans. Dette blir også påpekt av et par av intervjupersonene i denne studien, noe jeg mener vitner om en bevisst holdning til at absolutt alt som går afrikanske ungdommer imot ikke nødvendigvis er rasisme.

Den presise definisjonen ser ut til å mene at negative holdninger som ikke vises gjennom handling heller ikke bør betegnes som rasisme. Hvis disse holdningene ikke uttrykkes kan det for så vidt virke naturlig at dette ikke får noe navn overhodet, siden ingen andre enn den som eier tankene vil ha kjennskap til disse holdningene. Men det kan være rimelig å anta at de holdningene en person har, kan gjenspeiles i helt normale dagligdage

handlinger. Kanskje er bare en liten avvisning av en person med for eksempel mørkere hudfarge nok til at holdningen kommer til uttrykk, eller kanskje bare et lite blick eller en bevegelse en gjør avslører noe bakenforliggende. Selv om vedkommende ikke sier noe, eller utøver en aggressiv handling, så kan det hende at den som utsettes for det oppfatter det negativt. Er det da rasisme? Den som ble utsatt for den negative opplevelsen vil kanskje mene det, men hva hvis utøver ikke mente det slik, er det da riktig å kalle det rasisme? Hvem har egentlig rett til å definere det? I en artikkel om krenkelse viser Fangen (2006: 71) at en handling kan defineres som krenkelse hvis offeret selv opplevde det som krenkende, selv om dette ikke var intensjonen til den som utførte en handling. På lignende måte bør det være mulig å definere en handling eller ytring som rasisme, hvis det er slik den som utsettes for den opplever det, jf. Fangens forståelse. Eller kan man snu det hele helt på hodet? Det kan jo hende opplevelsen slett ikke betyr noe for den som utsettes for det. Hva hvis en handling faktisk var ment negativt, men den som ble utsatt for det ikke opplevde det slik? Er det da rasisme? Faller da behovet for å definere handlingen helt bort, eller er det fremdeles interessant å finne ut av om det var rasisme eller ikke?

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven søker svar på hvilken betydning erfaringer med rasisme og diskriminering har for individets identitetsutvikling. Jeg har dermed implisitt tatt for gitt at individet har slike erfaringer. Fortellingene viser at det ikke alltid er snakk om aggressive handlinger, det er faktisk ganske sjelden, selv om det også forekommer. Det handler mye mer om det som ofte kalles hverdagsrasisme, gjerne stygge blick, et tydelig negativt kroppsspråk, avvisning, kommentarer og tilsnakk. Det som ytres verbalt kan kanskje puttes i rasismekategorien jf. en presis definisjon. Men hendelsene med blick og kroppsspråk vil sjelden bli betegnet som rasisme sett med denne definisjonen. Det betyr ikke at forskere som bruker denne definisjonen mener å undergrave problemet med rasisme og diskriminering. De aksepterer heller ikke at verken rasisme, diskriminering eller noen form for forskjellsbehandling foregår, men de ønsker å nyansere ordbruken, for at man også skal kunne gjenkjenne den. Hvis rasisme er over alt, kan det samtidig betyr at man til slutt ikke kan sette fingeren på problemet, fordi det ikke lenger kan identifiseres, slik Lien (1997b) antyder.

Grete Brochmann (2003) presiserer at forskere som prøver å avdekke diskriminering ofte erfarer at dette er vanskelig, fordi det kan bli lettere å fremstille antakelser enn fakta. Dette er en rimelig kritikk, men hvis man ønsker å studere subjektive, egne erfaringer og opplevelser for å forstå betydningen av rasisme, er det sannsynligvis nødvendig å inkludere

en bredere forståelse av hva rasisme er. Det betyr ikke at antakelser eller synsing blir omdannet til fakta, men heller at beretninger om opplevde erfaringer, fortalt av dem som utsettes for dette, kan bidra til å gi ny innsikt.

I *den brede forklaringsmåten* er det nettopp effekten og opplevelsen av rasisme som er sentralt. Her settes det ikke opp en konkret alternativ definisjon, utover presiseringer av at den må favne om mer, og ikke diagnostisere og snevre inn så presist. Det sentrale er å forstå og synliggjøre den subjektive opplevelsen og personlige beskrivelsen.

Annick Prieur er en av de sosiologene som argumenterer for en vid definisjon av rasisme, som inkluderer virkningen for den som utsettes for det, uavhengig av motivet bak handlingen. I undersøkelsen gjengitt i boken *Balansekunstnere* (2004) lar hun den som føler seg utsatt for rasisme selv definere hva det er, og sier at "(...) den helt presise avgrensningen av begrepene rasisme, trakassering, diskriminering osv. ikke er viktig for meg" (Prieur 2004: 116). Dette begrunner hun med at hun ikke utfører en kvantitativ studie. I stedet for å se rasisme som et begrep med fast innhold, der erfaringer eventuelt kan kategoriseres etter begrepets betydning, slik den presise definisjonen ønsker, går hun motsatt vei og ser etter hvilke erfaringer informantene omtaler og kategoriserer som rasisme eller ikke. Hun påpeker riktignok at det er problematisk at hun selv må bruke ord som rasisme og diskriminering for å få tak i disse erfaringene. Hennes tilnærming til en definisjon er at hun betegner rasisme som fortellinger om "(...) krenkelser knyttet til utseende, aksent, navn eller andre tegn på en minoritetsetnisk bakgrunn, (...) [som] handler om tilrop, skjellsord, trakassering, vold eller diskriminering" (Prieur 2004: 116). Hun finner at det varierer fra person til person hva de legger i begrepet, men kommer frem til at nedsettende bemerkninger og påpekning av annerledeshet, særlig ved stadige gjentakelser, blir sett på som rasisme. Her er det gjentakende aspektet viktig. I tillegg kommer også hendelser med vold eller direkte avvísninger på arbeidsmarkedet (Prieur 2004). Men dette ville sannsynligvis også ha blitt klassifisert som rasisme med den smale definisjonen.

Prieur poengterer også at de fleste informantene hennes har opplevde erfaringer å berette om. Dermed synes dette å bli motsatsen til de funn som blir gjort med den presise definisjonen. Prieur finner mye rasisme, beskrevet på forskjellige måter. Hadde hun brukt den presise definisjonen ville hun kanskje ikke funnet dette. Er det da slik at rasisme kan bli oppfattet som noe helt normalt, slik Lien frykter? Er det likevel en fare for at det blir bagatellisert fordi det kan bli gjenkjent over alt? Blir det litt som å rope 'ulv, ulv' hvis man kaller alt for rasisme, slik Thomas Hylland Eriksen har uttrykt det (sitert i Gullestad 2002a:

172). Eller vil det være omvendt, at hvis man får kartlagt alle små kriker og kroker av et problem så vil man kunne gjenkjenne eventuelle ulmende negative forestillinger på et tidlig plan, før de eventuelt uttrykkes i fullt monn? Kanskje er det ikke bare de hatefulle, aggressive handlingene og holdningen det er viktig å kartlegge, men også de små, som hender ofte, som kan virke usynlige og ufarlige. Hvis man kaller det noe annet, blir det da lettere å identifisere det, uten at man av den grunn unngår problemet?

Gullestad (2002a) ser også ut til å bruke den vide forklaringsmåten om rasisme. Hun poengterer at rasisme ikke er ett konkret fenomen, men satt sammen av mange former for utbytting, eksklusjon og underordning, og påpeker at det er viktig å lytte til mangfoldet av erfaringer og fortellinger gjennom empiriske undersøkelser. Hun mener vi kan leve med "uskarpe definisjoner" (2002a: 171) og at de smale definisjonene kan "tolkes som en måte å unngå hele problemet på" (2002a: 172). Ut fra denne synsvinkelen vektlegges jakten på alle de små erfaringene, på samme måte som hos Prieur.

Med en vid definisjon finner man mer rasisme enn med smal definering. Men hvis man med den smale definisjonen heller benytter erstatningsord som diskriminering, utestegning og trakassering for å fange opp de daglige, repeterende hendelsene og bare kaller de ekstreme hendelsene for rasisme, vil man ikke da i sum finne like mye og det samme som man gjør med den vide definisjonen? Det er mulig det er en overdrivelse å kalle alt rasisme, men det er også mulig erstatningsord ufarliggjør det. Men både diskriminering, utestegning og trakassering er ord som viser til alvorlige situasjoner. Disse erstatningsordene ufarliggjør ikke nødvendigvis problemet, de undergraver det heller ikke. Kanskje det egentlig presiserer bedre hva som foregår, så man lettere kan identifisere handlinger fra hverandre? Opplevelsene vil jo være like negative uavhengig av hva man kaller det. Og kanskje vil det være mindre misforståelser i forhold til de som slett ikke har hatt negative intensjoner med handling, blick eller annen form for kommunikasjon.

Men om man kaller det rasisme, diskriminering, utestengning, trakassering eller forskjellsbehandling begrunnet med enten ideologi, hat, uvitenhet eller misforståelser, så finnes det et problem som i større grad ser ut til å bli fanget opp av den vide definisjonen. Med denne tankegangen vil man kunne kartlegge et problem som etter all sannsynlighet er større for den som utsettes for det enn for den som utsetter noen for det, og som kanskje kontinuerlig endrer form, uttrykksmåte og innhold. Kanskje er det akkurat derfor det er viktig å fange opp hva som hender i det daglige og på hvilken måte. Gullestad (2002a) påpeker også at dette er viktig når det gjelder rasisme, og vektlegger at empirisk og teoretisk

arbeid er sentralt fordi tenke- og handlemåter stadig forandrer seg. Rasisme kan oppleves på så mange måter og rammer på så ulikt vis. Den kan være farlig hvis den får lov til å formere seg, og kanskje bør man derfor kontinuerlig kartlegge rasismens art.

Nye forklaringsmåter

Rase er i dag et begrep som sjelden brukes på norsk. Likevel dukker det opp, med og uten anførselstegn, i flere sammenhenger. Den offisielle definisjonen, som vist til tidligere, poengterte for eksempel at forskjellsbehandling på bakgrunn av "rase" ikke er tillatt (Kommunal- og regionaldepartementet 2002). Når det settes i anførselstegn bærer det preg av at det er et begrep som ikke er helt akseptert, men som likevel beskriver et forhold man ønsker å si noe om. Det er en erklært sannhet at det ikke finnes menneskeraser, men ordet rase ser likevel ut til å betegne ulike folkeslag, som kan være basert på for eksempel utseendemessig likhet med noen og ulikhet fra andre. Flere andre språk bruker fremdeles begrepet rase for å skille mellom grupper av mennesker etter hvor de har røtter eller hvordan de ser ut.

Raseopptøyer og rasekonflikter er begreper som dukket opp i media høsten 2005¹⁶, i forbindelse med hendelsene i Frankrike og Australia, der grupper av mennesker med bakgrunn fra blant annet Afrika og Libanon kom i fokus på grunn av opptøyer, brannstiftelser og vold. Rase i den sammenhengen så ut til å inneholde et beskrivende element som viste til røtter, avstamning, familierelasjoner eller utseendemessig likhet med andre mennesker. Det var lite trolig ment rangerende i favør av noen av gruppene, slik rasebegrepet ble brukt tidligere, men det virket ment som et rent forenkende begrep for å forklare hvem som var involvert og hva konfliktene handlet om. Om akkurat dette handlet om rasisme, er ikke denne oppgavens tema, men det viser at begrepet er i bruk også i dag, om enn sjelden.

Rase har i mange sammenhenger blitt erstattet med andre begreper, som kan illustrere det samme, men ikke har den negative klangen og de rangerende assosiasjonene i seg. Kultur og etnisitet er slike begreper. Disse begrepene ser ut til å bli brukt i både forskning, dagligtale og politisk retorikk for å beskrive og forklare grupper av mennesker. Ingen kultur eller etnisitet blir hevet over en annen, det blir i hvert fall ikke sagt rett ut. Dette

¹⁶ Blant annet i Aftenposten 12., 13. og 14. desember 2005, og i Dagbladet 13., 15. og 19. desember 2005.

refereres ofte til som både "nyrasisme", "neorasime", "symbolsk rasisme" og "kulturell differensialisme" (se for eksempel Gullestad 2002b: 6; Jenssen 1994: 348)

Selv om hierarkistrukturen er fjernet, eller i hvert fall er mindre tydelig, fremheves ofte uforenelige forskjeller mellom kulturer (Gullestad 2002a: 149). Kulturell bakgrunn brukes ofte som forklaringsvariabel eller forskjellsmarkør for noe en person eller en gruppe gjør eller er. Kultur kan da oppfattes som noe med en spesiell essens, noe fast og uforanderlig, upåvirket av variasjonen mennesker med tilknytning til den gitte kulturen kan gi den. Kan man vite nøyaktig hvilken kultur en person har tilhørighet i, og hva denne kulturen innebærer til en hver tid? Hvis dette er tilfelle, så kan kultur kanskje forklare noe. Men blir det sett som en fast essens som forklarer menneskers væremåter, så minner dette også om hvordan rase ble oppfattet som en gitt egenskap ved individet (Priour 2004: 26).

Sannsynligvis er kultur i stadig endring og det er neppe en fast størrelse. I et konstruktivistisk perspektiv betones det foranderlige ved kultur, men kultur kan også ha røtter og bånd som kan strekke seg tilbake til en felles historie. Men den aktuelle kulturen vil bli endret gjennom det livet hver enkelt lever i sitt samfunn. For eksempel vil norsk kultur være dypt forskjellig etter hvor i landet man har vokst opp eller bor, eller hva slags miljøer man har vokst opp i (Eriksen 2002: 61). Det samme gjelder for alle som har tilknytning til andre kulturer, også afrikanske. Dette er også et viktig poeng i sosiologien. Kultur sett på denne måten handler om holdninger, verdier, praksis, tradisjon og historie der læring og pregning av mennesker er sentralt. De fleste blir påvirket av oppvekst, miljø og familie, og den trenger ikke være statisk. Men sosiale konstruksjoner som kultur, kan være både stabile og tungt foranderlige. "De kan være strukturerte og strukturerende i forhold til samfunnets øvrige strukturer, og den midlertidige stabiliseringen av mening kan være langvarig", som Priour sier (2004: 28). Sannsynligvis vil det være både stabile og ustabile elementer i en kultur. Hva som blir ansett som viktig og hvordan det uttrykkes, vil kunne variere mellom de menneskene som har tilhørighet til den aktuelle kulturen til forskjellige tider.

Men hva da med begrepet etnisitet? Er det slik at personer med lik etnisk bakgrunn har lik kultur og motsatt? Hva betyr da etnisk bakgrunn eller etnisk gruppe? Handler det om hvor man har familiebakgrunn, en livsstil, levestil, utseende, språk, kultur eller noe helt annet? Kan det bety noe av det samme som begrepet rase? Historisk sett har etnisitet referert til 'folk' eller 'nasjoner', og i perioden rundt andre verdenskrig ble for eksempel "etnisk rensing" brukt i samme åndedrag som rasehygiene (Jenkins 1997). Dette er jo en lite hyggelig parallell. Som med kultur ser det ikke ut til at begrepet etnisitet har noe rangerende

element i seg slik rasebegrepet hadde. Det ser heller ut til å være en måte å kategorisere grupper av mennesker på. Men hvem er det som skaper kategoriene? Og hva kjennetegner en etnisk gruppe? Både majoritetsgruppe og minoritetsgrupper blir omtalt som etniske grupper. Med for eksempel betegnelsen etnisk norsk viser det som oftest til de som er født og oppvokst i Norge med "helt norske" foreldre. Og hva er det? Er det bare de som kan vise til et slektstre av hvite, norskfødte forfedre? Slik sett gir det assosiasjoner til rasebegrepet. Ifølge Gullestad blir avstamning og etnisk kultur ofte viktigere enn bosted og statsborgerskap, og hun mener dette er en annen måte å snakke om hudfarge på, uten å nevne ordet hudfarge (Gullestad 2002b: 19). AYIN bruker også begreper som avstamning, men de sier at alle deres medlemmer har svart hudfarge, og snakker dermed om hudfarge. Her er det en opplysning som viser til faktisk utseende, som er relevant i akkurat deres organisasjon. Her har det ingen rangerende elementer i seg.

Richard Jenkins, som er både sosiolog og sosialantropolog, gir i boken *Rethinking ethnicity* (1997) en oversikt over begrepet basert på blant annet Max Weber, Everet Hughes og Fredrik Barth. Han poengterer at etnisitet er en sosial konstruksjon som handler om identifikasjonsprosesser. Særlig er sosiale kategoriseringsprosesser sentralt. Etniske grupper er ikke en fastsatt ting, det har ikke faste rammer, og en etnisk gruppe kan ikke eksistere hvis ikke noen lager en sosial kategori av det. Han mener vi først og fremst kan vite hvilken etnisk gruppe vi tilhører fordi vi gjennom andre mennesker lærer at vi tilhører den, enten andre som er en del av den etniske gruppen eller andre utenfor gruppen. Er det slik at ungdommene i AYIN også lærer hvilken etnisk gruppe de tilhører fordi andre definerer dem inn i en slik sosial kategori, eller er det noe hver enkelt gjør selv?

Normalitet og likhet

Med sosialkonstruktivistiske briller kan verken kultur eller etnisitet betraktes som bare én gitt ting. Jenkins (1997) sier at kultur og etnisitet ofte omtales som om det består av en helt konkret ting, men påpeker at det ikke kan være slik.

(...) neither culture nor ethnicity is 'something' that people 'have', or, indeed, to which they 'belong'. They are, rather, complex repertoires which people experience, use, learn and 'do' in their daily lives, within which they construct an ongoing sense of themselves and an understanding of their fellows (Jenkins 1997: 14).

Han fremhever også at det ofte er slik at etnisitet er noe vi konstruerer som typiske trekk hos andre mennesker, men at vi sjelden gjør det om oss selv. Denne type konstruksjon kan føre til kategorier som "oss" og "de andre". Som Jenkins poengterer, krever det at noen lager disse kategoriene. Kategoriene og innholdet i kategoriene, kan ikke være der uten menneskene. Jeg har nevnt etnisk norsk som kategori. I Norge er dette en majoritetsgruppe, eller en "oss-gruppe". "De andre" blir da de som ikke passer inn i den kategorien. Men etnisk norsk handler ikke om nasjonalitet. For det er mange med norsk pass som ikke vil falle inn i den kategorien, også mange som er født i Norge vil falle utenom kategorien etnisk norsk. Når det brukes i dagligtale ser det ofte ut til å handle om utseende og hudfarge eller en antakelse om familierelasjoner til andre nasjonaliteter når man kategoriseres som "ikke-norsk". Da er man en av "de andre".

Slike kategorier kan være identitetsmarkører som sier noe om hvordan grupper av mennesker oppfattes. Mange forskere peker på det egalitære samfunnet vi har hatt i Norge, der samfunnet ofte blir sett på som homogent og likhet er et ideal (Gullestad 2001a; Lidén 2001). Denne likhetstankegangen kan gjøre at "oss-gruppen" blir sett på som det normale. Likhet blir fremhevet som en sentral verdi, gjerne oppfattet som å være likeverdige (Gullestad 2001a). I "oss" kan det se ut til å være en normativ normalitet, som kan betegne hva som blir ansett å være det normale. Underforstått kan "de andre" bli oppfattet som unormale og ikke likeverdige. Ifølge Olav Christensen (2002: 106) fremheves den sterke viljen til likhet vanligvis som et positivt trekk i Norge, men han poengterer at det også kan vitne om intoleranse i forhold til ulikhet.

Den dikotome inndelingen i "oss" og "de andre" ser ut til å innebære rimelig faste grenser, der det å sjonglere mellom gruppene, eller bytte gruppe, virker vanskelig, som om det ligger en essensialistisk forestilling om uforanderlige eller evigvarende egenskaper i slike gruppeinndelinger. Ifølge Thorvald Sirnes (1999: 36) er "oss" og "de andre" dessuten innfelt i identitetsdiskurser der vi holder fast på 'hvem vi er', fordi det blir vanskelig å si noe om hvem man er hvis identitet for eksempel blir for flytende. I mange sammenhenger kan det også være slik at man bli påtvunget en identitet man selv ikke ønsker, og ofte kan man heller ikke selv velge når denne identiteten skal gjøres relevant (Gullestad 2001a). Dette kan riktignok gjelde alle mennesker. De fleste kan oppleve å få påtvunget en identitet man selv er uenig i. Både kjønn, utseende (også lys hudfarge) og andre faktorer kan tillegges sosial betydning og antakelser om essensielle egenskaper. Men det er mulig at det å bli identifisert og tillagt faste egenskaper på grunn svart hud kan være mer belastende og ha større

identitetsmessig konsekvenser, kanskje fordi mørk hud oftere blir assosiert med negative egenskaper.

Gruppetankegang, generalisering og stereotypier

Det ser ut til å ligge en genuin gruppetankegang i oppfatninger om både kultur, etnisitet, rase og begrepene oss/de. En enkelt person alene kan ikke være en kultur eller en etnisitet, det må flere til. Selv om det ikke lenger ligger rangeringer eller uttalte oppfatninger om at det ene er bedre enn det andre, så kan gruppene bli dannet, eller opprettholdt, på bakgrunn av forestillinger eller antakelser om noe som gjør enkelte personer likere hverandre enn andre. Slik kan de bli kategorier.

Kategoriseringer kan skape bilder av "de andre" som bevisst eller ubevisst brukes som kontrastering (Christensen 2002: 98). Når noen tilskrives medlemskap i en gruppe (som afrikaner, eller som "oss" eller "de andre"), blir de også assosiert med egenskaper man antar er helt spesifikke for den gruppen.

Generalisering av egenskaper på bakgrunn av tilskrevet medlemskap i en gruppe er stempling, og de mentale bilder som danner rammen for forståelsen kalles stereotypier. Stereotypier baserer seg i hovedsak på annenhånds kunnskap (Christensen 2002: 99).

Stereotypiene er som oftest generaliserte og forenklete oppfatninger om grupper (Moldrheim 2001). Hvis man antar at en person, for eksempel at en afrikaner har spesielle egenskaper og tilhører en spesiell kategori på bakgrunn av sitt utseende, kan dette være dannet av stereotypier. Selv om "folk flest" i Norge kanskje har lite personlig kontakt med "de andre", kan mange likevel ha en rimelig klar forestilling om hvordan "de andre" er (Christensen 2002). Disse bildene kan være skapt av forenklinger og generaliseringer, og ikke på grunn av faktisk kunnskap eller kjennskap.

Stereotypiene skaper forestillinger om at mennesker innenfor en gruppe er like, mens det er store forskjeller fra gruppe til gruppe. Forestillingene man har om ulike grupper er ikke nødvendigvis uten forankring i virkeligheten, og som Christensen (2002) påpeker kan det være nyttig med kognitive rammer, eller "mentale bilder", for å ordne de mangfoldige inntrykkene av omverden. Men da er det samtidig viktig å være bevisste om "at variasjonen *innen* en gruppe er like fremtredende som forskjellene fra gruppe til gruppe" (Christensen 2002: 99). Kanskje tildeler vi hverandre en identitet basert på generaliseringer og antakelser

om gruppetilhørighet? Generaliserer man kanskje også om gruppen man selv definerer seg som en del av?

Hva er egentlig identitet?

I dagens sosiologi er ofte det konstruktivistiske perspektivet på identitet fremtredende, der identitet ses som en sosial konstruksjon det er fullt mulig å forandre på og som skapes eller dannes i interaksjon med andre (Prieur 2004: 132). Men det ser ut til å være en viss uenighet om hvordan individets identitet blir påvirket av samfunnet rundt. Selv om identiteten kan være i utvikling, kan den likevel ha enkelte bestanddeler som kan være mer stabile enn andre. Å anta at identitet kan ha en spesiell fast, essensiell betydning, ser det ut til at samfunnsforskningen har forkastet. I dagligtale og i offentlig debatt, ser det riktignok ut til at identitet fremdeles blir oppfattet som noe fast og essensielt (Prieur 2004).

Prieur poengterer at spesielt kroppslige uttrykk kan begrense individets identitetskonstruksjon på grunn av ”ytre tegn som har sosialt etablerte betydninger” (Prieur 2004: 165). Disse tegnene, som hudfarge og utseende, kan ha så sterke sosiale meninger at de kan være vanskelig å frigjøre seg fra, og ofte blir de sett som tegn på etnisk tilhørighet. Et eksempel er hvordan individet har store valgmuligheter når det gjelder klesstil, men få når det gjelder kroppslige tegn.

Jenkins (1997: 48) fremhever at etnisitet kan være en primær identitet som innsosialiseres tidlig i livet. Riktignok kan dette være avhengig av lokale forhold. Kjønn er en annen slik primær identitet, og sannsynligvis noe individet identifiserer eller etablerer før den etniske identiteten (Jenkins 1997: 65). Ifølge Jenkins er primære identiteter svært solide. Men han låser de ikke helt, siden han fremhever at de også er i en prosess som er mottakelig for endring, men at de er mer uforanderlige enn andre identiteter. En identitet knyttet til klasse eller yrke vil trolig være lang mer foranderlig.

Når Jenkins fremhever etnisitet som en primær identifikasjon, viser han til at individer allerede som små barn lærer å klassifisere seg selv og andre etter etnisitet. Han bruker rase som eksempel, der synlige forskjeller (hudfarge og utseende) blir viktige forskjellsmarkører som gjør at man tidlig etablerer etnisitet som en identifikasjonsmarkør. Hvis det er slik at lokale forhold er avgjørende for hvor viktig etnisk identitet er som identifikasjonsmarkør, kan dette være relevant i forhold til unge, mørke afrikanere som bor i Norge. De kan oppleve å bli forskjellsbehandlet fordi de har mørkere hudfarge enn andre

barn, noe også flere av ungdommene i denne studien forteller om fra egen barndom. Intervjupersonene i denne studien har opplevd kommentarer og oppmerksomhet knyttet til utseende da de var små barn. Denne stadige påminnelsen om annerledeshet kan ha vært med på å forme en bevissthet rundt hudfarge og således være en del av deres identitetsutvikling. For noen kan det ha medført komplikasjoner og frustrasjon om hvem man er, for andre kan det ha gitt en stolthet og bevissthet. Enkelte trenger ikke å ha tenkt spesielt over hva det innebar, før de eventuelt senere ble oppmerksomme på hvilke forestillinger som var knyttet til mørk hudfarge. Det er ikke sikkert alle opplevde at hudfarge medførte et innhold utover akkurat fargenyanser, selv om det likevel kan ha vært medvirkende til en tidlig bevissthet om likheter og forskjeller, som også kan ha gjort dem oppmerksomme på kategoriseringene ”oss” og ”de andre”.

Man kan sannsynligvis velge å knytte seg til en etnisk identitet på ulike måter. Selv om den kan være solid, kan den også utvikles ved at man selv er med på å definere hva en slik identitet skal inneholde. Afrikansk ungdom kan definere seg som en del av mange forskjellige miljøer i samfunnet. Noen har valgt å gå inn i en organisasjon som AYIN, der de blant annet opparbeider ny kunnskap om egen bakgrunn, for i større grad å velge selv hvordan man definere seg. Til tross for de likheter organisasjonen mener afrikanere kan ha, er det individets muligheter til selvstendig identitetsdannelse som vektlegges. Et av de mest sentrale likhetstrekkene handler blant annet om felles erfaringsgrunnlag i hvordan man blir behandlet av andre.

Blir det tatt for gitt hva identitet er?

Det er uenighet om hva identitet egentlig betyr. I Brubaker og Coopers artikkel *Beyond "identity"* (2000) blir begrepet utsatt for hard kritikk. De tar utgangspunkt i at identitet har blitt et ord med for mange konnotasjoner i seg, og mener det ikke lenger kan være et godt analytisk begrep. De kritiserer både den essensialistiske innfallsvinkelen og den konstruktivistiske. De kaller dette for henholdsvis ”sterk” og ”svak” oppfatning.

Den ”sterke”, eller den essensialistiske oppfatningen av identitet ser identiteten som en fast uforanderlig egenskap ved individet. Sett på denne måten blir identitet oppfattet som noe alle mennesker og grupper automatisk har eller ønsker å ha uten selv å være klar over det (spesielt i etniske eller nasjonale grupper). Videre at identitet er noe alle grupper har gjennom sterk homogenitet og likhet, med sterke bånd innad og klare grenser utad (Prieur 2004: 135, Brubaker & Cooper 2000: 10).

Den ”svake” oppfatningen, eller det konstruktivistiske synet, handler om at identiteten er i konstant utvikling og endring, som jeg har diskutert over. Men Brubaker og Cooper (2000) stiller spørsmål til om det er for mange flyktige elementer i begrepet identitet og om man tar for gitt hva det faktisk betyr. I det konstruktivistiske perspektivet blir identitet beskrevet med ord som konstruert, flyktig, mangfoldig, i rask utvikling, ustabil, tilfeldig m.m. Slike beskrivelser kritiseres for å ha blitt nærmest obligatoriske, selvsagte ord, som blir så overflatiske at de kan ende opp med å uttrykke holdninger fremfor meningsfylte ord. De mener det legges så mye i ordet at det til slutt ender opp med å bety for lite, eller i verste fall ingenting, nettopp fordi det er så flertydig. Deres poeng er at det til slutt blir for svakt til å kunne brukes i teoretisk og analytisk arbeid (Brubaker & Cooper 2000). Dette minner om hvordan en bred definisjon av rasismebegrepet også blir kritisert.

Brubaker og Cooper (2000) er tvilende til det å bruke begrepet identitet overhodet, uansett innfallsvinkel man bruker, da de mener identitet også har en hverdagslig betydning som innebærer en relativ likhet og stabilitet i identiteten over tid, mens andre forhold rundt en kan endre seg. Prieur (2004) ser også ut til å fremheve noe lignende, når hun poengterer at begrepet fremdeles brukes på en essensiell måte i dagligtale og i offentlig debatt.

Kritikken er tankevekkende, og ifølge Brubaker og Cooper bør ordet byttes ut. Men til hva? Å erstatte ordet med ett nytt ord vil neppe være særlig nyttig, da dette ordet eventuelt kan få de samme konnotasjonene heftet ved seg. Dette innrømmer de også. Men de foreslår å løsne litt på alle meningene ordet har fått og anbefaler å presisere bedre hva man egentlig sikter til, slik også den presise definisjonen anbefaler om rasisme. De foreslår tre ulike betydninger:

Første alternativ er ”*identifisering og kategorisering*”. Her er verbet å *identifisere* sentralt, da dette ikke har de samme konnotasjonene i seg som ordet identitet. Det handler om at man identifiserer både seg selv og andre, hvilket kan variere fra situasjon til situasjon og dermed være både situasjonelt og kontekstuel. Riktignok kan dette bety at man blir kategorisert og identifisert av andre (for eksempel av staten, av visse yrkesgrupper eller av hvilken som helst person, også personer med lik bakgrunn som en selv) til noe en selv mener er feil. Men selv om andre kan ha makt til dette, eller utøve makt på denne måten, betyr ikke det at de har monopol på å identifisere, eller at de nødvendigvis har rett. Hvis kategorisert eller identifisert feilaktig, har man selv, i hvert fall i teorien, mulighet til å utfordre offisielle identifiseringer og komme med alternativer selv. Brubaker og Cooper (2000) mener også at identifisering av andre kan bli mer eller mindre anonymisert gjennom offentlig diskurser,

som kanskje ubemerket har trengt seg inn i tankemåter og talemåter om hvordan den sosiale verden fungerer.

Det andre alternativet til identitet er ”*selvforståelse og sosial plassering*”. Dette betegnes også som ”situert subjektivitet”, altså at en selv har en opplevelse av hvem man er, av sin egen sosiale posisjon og dermed selv vet hvordan man vil opptre eller handle. Riktignok innebærer dette kun en subjektiv forståelse av hvem en selv er, og fanger dermed ikke opp andres objektive forståelser. Begrepet selvforståelse minner dermed om den svake oppfatningen av identitet, der man er opptatt av subjektiv fremfor objektiv forståelse (som hører hjemme i en sterk oppfatning av identitet).

Det tredje alternativet er ”*felleskap, tilknytning/tilhørighet eller gruppefølelse*”. Her advarer de mot å bruke begrepet identitet om grupper som om de har en kollektiv identitet. De mener at begrepene fellesskap og tilknytning eller tilhørighet er bedre, som sammen kan skape en gruppefølelse. Det handler om følelsen av å høre sammen, som kan oppstå gjennom for eksempel spesielle opplevelser, men det kan også oppstå på grunn av etablerte offentlige diskurser i samfunnet. Når det gjelder gruppetankegangen rundt etnisitet, kultur, rase, kjønn eller lignende kan begrepene felleskap, tilknytning og tilhørighet, ifølge Brubaker og Cooper (2000), kanskje gjøre bedre nytte enn begrepet identitet.

Identitetskonstruksjon i det moderne samfunnet

Anthony Giddens (2004) legger vekt på at identitet handler om selvbevissthet, i betydningen selvets bevissthet om sin egen identitet. Han fremhever hvordan identiteten skapes og opprettholdes gjennom individets egne refleksive aktiviteter. For Giddens er dette karakteristisk i moderne samfunn, i motsetning til premoderne samfunn der identiteten, ifølge han, i større grad var fastlagt ved fødselen, gjennom slektskap, kjønn, sosial status, tradisjon og ytre forhold, lignende det jeg har omtalt som essensielle egenskaper. Dette ser ut til å være objektive prosesser eller egenskaper, i motsetning til de mer subjektive prosessene, som Giddens mener individet i moderne tid kan jobbe refleksivt med. Han poengterer at den moderne refleksiviteten kan skape tvil og usikkerhet, både i tillitsrelasjoner til andre mennesker og til ens eget sikkerhetssystem, som han kaller det ontologiske sikkerhetssystemet. Ontologisk sikkerhet handler om menneskets psykologiske utvikling, der individet er sikker når han eller hun er trygg på fundamentale eksistensielle spørsmål både på et ubevisst plan og på et praktisk bevissthetsnivå. Dette kan være flere typer eksistensielle spørsmål, men jeg trekker frem to jeg mener er sentrale i sammenhengen her, nemlig

opplevelsen av andre og selvidentitetens kontinuitet. Opplevelsen av andre dreier seg om andre personers eksistens, der en annen persons blick, et spesielt tonefall, et endret ansikts- eller kroppsuttrykk kan virke truende for en persons opplevelse av en stabil og solid verden. Dette kan medføre at den tillit og tiltro en har til omverden svekkes, altså den ontologiske sikkerheten svikter. Den andre typen, selvidentitetens kontinuitet, handler om hvordan identiteten rutinemessig skapes og opprettholdes gjennom refleksive aktiviteter som dannes når det er sammenheng i ens egen biografi. Da kan man utvikle en sterk, robust identitet. Og motsatt, hvis individet opplever diskontinuitet på grunn av opplevelser som forstyrrer ens egen selvbevissthet er man, med Giddens begreper, en ontologisk usikker person, og man kan få problemer med å opprettholde og utvikle tillit til egen integritet. Det vil si at identiteten kan bli skjør og skrøpelig (Kaspersen 2002; Giddens 2004).

Opplevelser med rasisme og diskriminering kan være slike erfaringer, gjennom for eksempel en annens blick, tonefall, kroppsuttrykk eller opplevelser som kan forstyrre ens egen selvbevissthet. Slike opplevelser kan sannsynligvis forringe det bildet man har av seg selv, hvilket kan medføre at man blir usikker på egen identitet. Giddens legger vekt på at det enkelte individet kontinuerlig må foreta valg selv, at det selv aktivt kan velge og forme sine relasjoner med andre, og at dette er viktig for utviklingen av en egen identitet.

En innvending mot Giddens er at det ser ut til at han tar for gitt at alle mennesker i samfunnet kan velge en ontologisk sikker selvbevissthet og dermed en sterk identitet (Prieur 2004). Men han understreker også at det for enkelte kan være begrensninger i valgmuligheter for egen utvikling og egen identitet (Giddens 2004). Det kan også se ut til at han tar for gitt at alle har en bevissthet om egen identitet i moderne tid, mens man tidligere, i premoderne tid, ikke reflekterte rundt dette, som om man ikke var opptatt av selvbevissthet og ens egen identitetsutvikling før.

Om å identifisere hverandre

”Who we are, or who we are seen to be, matters enormously”, sier Jenkins i boken *Social Identity* (2004: 3). Han mener at identitet handler om å *identifisere*, slik Brubaker og Cooper (2000) også presiserer. Det sentrale er å forstå hvem en selv er og hvem andre er, og motsatt, om andre menneskers forståelse av seg selv og andre (Jenkins 2004: 5). Å *identifisere* er en aktiv handling. Det er en prosess der man forsøker å etablere en forståelse av noen, både når man forsøker å identifisere sin egen eller en annen persons identitet. I dette arbeidet vil man se etter likheter og forskjeller med seg selv og andre, og man både klassifiserer og assosierer

med noe eller noen (Jenkins 2004: 4). Hvis man identifiserer seg som lik eller ulik andre, kommer det et kollektivt aspekt inn i identifiseringsarbeidet.

Jenkins mener, i likhet med Giddens, at alle mennesker reflekterer over identitet. Men han mener det ikke er noe nytt ved å reflektere over dette (Jenkins 2004: 11). Han hevder at det ikke ville finnes en menneskelig verden hvis vi ikke hadde identitet. For hvis ikke mennesker klarer å forstå eller gjenkjenne hverandre vil man heller ikke kunne kommunisere eller relatere seg til hverandre på en tilfredsstillende måte. Jenkins mener det er i hverdagssituasjoner at “(...) one’s identity is called into question and established (or not). But identification is not always so routine or so trivial. It can shake the foundations of our lives” (Jenkins 2004: 2). Med dette ser han ut til å mene at når man i det daglige samhandler og møter andre, så vil alle bli tolket til å være på den ene eller andre måten, sett av andre. Dette skjer sannsynligvis både gjennom bevisst og ubevisst refleksjon over inntrykkene andre personer gir, og sannsynligvis ser vi etter likheter og ulikheter med noe det for hver enkelt er naturlig å sammenligne med.

Jenkins påpeker at vi ofte kan tenke at mennesker oppfører seg slik de gjør på grunn av deres identitet. Det vil si en tilskrevet forestilling om hvem personen er. Jenkins mener alle mennesker både snakker om og diskuterer identitet, men poengterer at det er sjelden vi bruker selve ordet identitet om det (Jenkins 2004: 6). Denne prosessen og refleksiviteten rundt hvem andre og en selv er, er en aktiv handling. Det viser, ifølge Jenkins, at identitet er en sosial konstruksjon som ikke kan være avgjort, bestemt eller ferdig. Han fremhever altså at etnisitet kan ha en solid forankring i individets identitet, men det er heller ikke en ting med en fast essens, den kan utvikles og endres.

Dekonstruksjon av identitet og andre begreper

Cooper og Brubaker (2000) kritiserte begrepet identitet for å ha for mange konnotasjoner ved seg. De foreslo, som vist, å bryte ned begrepet for å presisere betydningen. Her trakk de blant annet frem at offentlige diskurser ubemerket kunne påvirke hvordan den sosiale verden fungerer.

I poststrukturalistisk tradisjon står diskurser sentralt, spesielt gjennom samfunnsmessig maktutøvelse. Poststrukturalismen er en gren av konstruktivismen, men den retter seg mer mot å dekonstruere diskursive konstruksjoner rundt begreper som brukes, fremfor å studere hvordan folk selv opplever sin situasjon. Sannsynligvis vil de kritisere en innfallsvinkel der man leter etter beskrivelser og forklaringer fra individet selv, slik min

studie gjør, med at det er for stor fare for generaliseringer på tvers av forskjeller. Særlig fordi man (eller her; jeg) må bruke et språk som består av begreper og kategorier som kan ha betydninger som kanskje ikke kan fastholdes (se Prieur 2004: 170). Hvis jeg bruker begreper som etnisitet, kultur, rasisme, identitet osv. i intervju situasjonen, så ligger det implisitt i dette at jeg, og for så vidt de jeg intervjuer, har en bestemt oppfatning av begrepene, selv om begrepene kanskje ikke kan forklares nøyaktig eller har en absolutt betydning.

Kjønnsforskeren Harriet Bjerrum Nielsen (2000) fremhever at dette ikke betyr at man skal gi opp empiriske undersøkelser som bruker erfaringer som kunnskap. Selv om poststrukturalismen vil mene at det er språket som konstituerer mening, trenger det ikke være meningsløst å snakke om erfaringer. Hun påpeker at ingen erfaring eller beskrivelse av noe er helt uskyldig, "uansett hvor gode hensikter vi har" (Nielsen 2000). Det sentrale blir, ifølge Nielsen, snarere å være åpen for selvrefleksjon og mangfoldige tolkningsmuligheter, noe poststrukturalismen kanskje åpner øynene for. Men ved å si at bare språket, gjennom dekonstruksjon av ord og begreper, er det eneste virkelighetskonstituerende, som en "sannhet" om et fenomen, undergraver det på mange måter den kommunikasjonen mennesker faktisk utfører. Dekonstruksjonen, eller diskursanalysen, kan ifølge Nielsen forstås som en type metakommunikasjon, som "kommunikasjon om et stykke kommunikasjon" (Nielsen 2000: 21). Dette kan gi rom for refleksjon og fornyelse om temaet det kommuniseres om, men det kan også gjøre det helt umulig å kommunisere og ha en samtale om et tema, fordi det alltid kan dekonstrueres og gis nye betydninger. Hvis vi kommuniserer om temaet identitet (eller rasisme, kultur eller etnisitet) på én eneste måte, opplest og vedtatt som en bestemt ting, gir det minimalt med rom for refleksjon og fornyelse. Men hvis man kommuniserer alternative innfallsvinkler, eller dekonstruerer det, gjør man en type metakommunikasjon der refleksjon blir sentralt.

Dekonstrueres derimot begrepet hver eneste gang man diskuterer det, kan man bli sittende fast i selve metakommunikasjonen, uten å kunne rette oppmerksomheten til det som det skal handle om. Det vil, som Nielsen uttrykker det, gjøre poststrukturalismen til en "kvelende" metodisk essensialisme, der det å fortelle om noe tilslutt blir helt meningsløst, fordi den alltid kan dekonstrueres "sønder og sammen" (Nielsen 2000: 21).

Poststrukturalismen kritiserer også faren for generalisering på bakgrunn av det de kanskje vil betegne som et upresist språk. Men hvis det til slutt blir slik at man ikke kan si noe generelt om noe(n) fordi språket ikke er helt presist og ordene som brukes nok kan dekonstrueres enda litt til, så vil til slutt "samfunnsforskningen blir meningsløs (...) [og]

ingen teoridannelse er tenkbar uten generaliserende og universaliserende utsagn” (Nielsen 2000: 26).

Hvis empiri om erfaringer med rasisme eller identitetsutvikling ikke kan si noe generelt om temaene fordi jeg ikke har dekonstruert alle diskursive konstruksjoner rundt begrepene, eller fordi det kan bety noe annet og enda mer eller mindre enn jeg mener med det, blir det ikke til slutt da helt umulig å si noe om noe som helst? Kjønnforskeren Hildur Ve (1999: 133) poengterer det samme ved å si at det til slutt blir helt umulig med sosiologiske generaliseringer hvis det blir slik at alle begreper bare kan ha én eneste sann betydning.

Min forståelse av identitet

Min bruk av ordet identitet faller innenfor den konstruktivistiske forståelsen, der identitet blir skapt gjennom sosial interaksjon. Jeg har som utgangspunkt at identitet er personlig og individuelt, men blir konstruert gjennom sosiale relasjoner. Enkelte ganger kan man føle tilhørighet til en gruppe av mennesker, eller flere grupper, som man selv identifiserer seg med. Andre ganger kan man sannsynligvis kategorisere seg selv med andre personer med tilsvarende interesser, bakgrunn eller lignende, uten at man dermed har lik identitet. Men jeg tror i tillegg at diskurser i samfunnet er viktig for identitet, særlig når det gjelder gruppetankegang og tilskrivelse av andres identitet. Denne tilskrivelsen kan sannsynligvis oppleves som viktig for individet.

Jeg ser at begrepet identitet blir problematisk hvis man legger for mye i det, og er enig i at det til slutt ender opp med å bety minimalt når det blir for flertydig. Jeg velger derfor å følge Brubaker og Coopers (2000) anbefaling om å bryte ned begrepet, og tror betydningen av å *identifisere* seg selv er viktig. Den subjektive identifikasjonen innebærer at en person har mulighet til å identifisere seg selv. Men det andre alternativet, om *selvforståelse og sosial plassering*, ligger implisitt i dette, da subjektiv identifikasjon også innebærer at man selv vet hvem man er i ulike situasjoner. Men, i dette andre alternativet ligger det ingen objektiv forståelse av individet, noe første alternativ har. Den objektive identifikasjonen man kan oppleve å bli tillagt fra andre kan være et hinder i det subjektive identitetsarbeidet, og kan dermed spille en viktig rolle for hvordan man oppfatter seg selv. Dermed ender jeg tilbake på alternativ en; å *identifisere*. Det tredje alternativet de ga handler om gruppefølelse. I min oppgave er gruppen et viktig fellesskap for individene. Ungdommene i AYIN kan kanskje fremstå som ganske like, som om de har en kollektiv

identitet, men de påpeker selv hvor viktig det er for hver enkelt å ha en personlig identitet, ved siden av det fellesskapet de opplever i organisasjonen. Jeg vil derfor unngå ordet identitet når det gjelder grupper, og omtale det som opplevelsen av hvordan fellesskap, tilhørighet og tilknytning er viktig for gruppedannelse.

Kapittel 4. Erfaringer med rasisme

Innledning

Oppgavens utgangspunkt er å undersøke hvilken betydning opplevelser med rasisme og diskriminering har for identitetsutvikling. Diskusjonen om rasisme viser at det ikke er entydig hva dette er eller hvordan det defineres. Jeg velger å ta utgangspunkt i den vide forståelsesmåten, fordi jeg søker etter ungdommenes erfaringer, hva de selv mener rasisme er og hvordan den oppleves. Et faremoment med å bruke en vid definisjon av begrepet er at alt da i utgangspunktet kan tolkes som rasisme, og analysearbeidet kunne derav bli en umulig oppgave. Men hvis jeg i stedet skulle valgt en presis definisjon, måtte jeg sannsynligvis ha avskrevet mange av erfaringene ungdommene forteller om med at det de selv opplever som rasisme ikke er det.

Jeg vil her gi et innblikk i de opplevelsene ungdommene har fortalt om i intervjuene. Jeg gjengir en del situasjoner skrevet om med mine ord, men bruker mye sitater for å fremheve hvordan de selv har fortalt om dette. Erfaringene har mange forskjellige uttrykksformer, men også flere likheter til hverandre. Da jeg begynte å lete etter hvilke poenger jeg kunne strukturere analysen etter, oppdaget jeg at mange fortalte om opplevelser som ligner hverandre, både i innhold og repetisjon. Flere av disse kan derfor være sammenlignbare. Jeg har derfor brutt ned og samlet enkelte av historiene, og brukt forskjellige historier som illustrasjon og støtte for hverandre. Jeg samler poengene i relativt avgrensede avsnitt som tar for seg konkrete erfaringer de har hatt med ytringer og handlinger de anser som rasisme. Historiene viser både hva slags kommentarer de har fått rettet mot seg, om opplevelser med å bli usynliggjort, samtidig som de føler seg veldig synlige, om hvordan fremmede noen ganger kjenner og tar på dem, om situasjoner med politi og tollvesen, samt om erfaringer med vold og hatefull rasisme. Jeg inkluderer også hvordan enkelte ord forklares som rasistiske, samt intervjupersonens og organisasjonens oppfatning av rasisme som fenomen i samfunnet. I tillegg ser jeg på om kjønn har vært utløsende for hvilke erfaringer de har hatt med rasisme.

Dette analysekapitlet tar i hovedsak for seg de konkrete erfaringene ungdommene har med rasisme. I det neste analysekapitlet vil jeg i større grad komme inn på betydningen av å jobbe aktivt med egen identitetsutvikling. I begge disse kapitlene vil jeg bruke teorien jeg

har presentert, men vil også trekke frem noen andre teoretiske poenger. I teksten som følger vil jeg bruke *kursiv* når jeg fremhever sitater fra intervjupersonene. Dette for at det skal komme klart frem hva det er de sier.

De mangfoldige erfaringene

Erfaringene ungdommene forteller om har stor spennvidde. Alle mener de har blitt utsatt for rasistiske handlinger eller ytringer, men fortellingene handler om alt fra tilsynelatende små kommentarer og blikk, til grove tilfeller med vold. Flere fremhever også at de ikke ser rasisme som bare ett fenomen, men mangeartet, varierte, som hele tiden endrer seg. Natalia, en av jentene jeg har intervjuet, poengterer dette ved å si: *"Rasisme er jo forskjellig, det forandrer seg jo hele tiden"*.

De evinnelige kommentarene

Mange erfaringer handler om hva andre sa til eller om dem. Nesten uten unntak, strekker også fortellingene seg tilbake til barndommen. Mørk hud og mørkt hår var gjenstand for gjentakende uønsket oppmerksomhet. Sitatene under er minner flere har fra oppveksten.

Sarah gjenforteller det hun husker barna i barnehagen sa: *"Æsj, hvorfor er du skitten, du har jo ikke vaska deg ordentlig"*. Litt senere forteller hun om lærere som har kalt henne *"apekatt"* og *"din neger"*.

Laura husker de andre barna i hennes barnehage pleide å si: *"Da kan du være skitten fordi du er brun"*, hver gang de skulle leke en spesiell lek.

Mary forteller hvordan andre barn kunne si: *"Du er svart, æsj, jeg blir skitten. Du er bæsj, for du er brun"*.

Claire husker at medelever sa: *"Hun negern"* og *"hun er en apekatt"*.

David har triste minner om å bli kalt alt fra *"jævla negerkukk"* til *"brunost"*, *"krøllhode"*, *"han negern"* eller *"den negerungen"*.

John imiterer hvordan andre gjorde et nummer ut av utseendet hans og sa: *"Ååå han har så små ører, se på han a"*, *"ahhh, så store lepper"*, *"ååå så krøllede hår"* eller *"negerkrøller"*.

De forteller om mange flere slike kommentarer. De husker det fra barnehagen, fra barneskolen, fra ungdomsskolen, fra hele oppveksten. Det er ikke nødvendigvis

enkeltstående kommentarer som kom én konkret gang, men de representerer gjentatte kommentarer hver enkelt fikk så alt for ofte. De fikk ikke være i fred for kommentarene. Som John sier: *"Det verste er kanskje at jeg har fått påpekt ting ved utseende og sånne ting"*. Denne følelse deler han sannsynligvis med mange av de andre. Den utstanselige påminnelsen om å være annerledes på grunn av mørkere hud og annerledes hår, som skapte frustrasjon og forvirring.

Mange av kommentarene de har fått kan være sagt uten baktanker og i ren tankeløshet, men noe kan også være planlagt og intendert. Dette kan ikke jeg kontrollere for, og det faller dessuten utenfor denne oppgavens rammer. Hovedsaken her er at de blir utsatt for denne type kommentarer, og virkningen svir. Det gjør vondt og det setter dype spor.

Å bli assosiert med skitt og dyr gjennom kommentarer forsterket med banneord og skjellsord, ville sannsynligvis hatt negativ innvirkning på de fleste individers selvbilde, noe annet vil vært relativt unormalt. Små barn, uavhengig av etnisk bakgrunn, vet ikke nødvendigvis hvordan man skal, kan eller bør reagere på slike kommentarer. Synlige forskjeller (som hudfarge) knyttes gjerne til en etnisk identitet (Jenkins 1997). Denne identiteten kan være en del av barns primærsosialisering, som kan ha et solid fundament. Hvis denne identiteten blir assosiert med negative uttrykk, kan det sannsynligvis medvirke til at individet ikke lenger ser de positive sidene ved egen hudfarge og bakgrunn. Som en primær identitet kan det også være mulig at den overskygger andre sider ved egen identitet.

Det kan virke påfallende at de husker detaljer fra de var så små som de sier de var. Men det kan også vise hvor betydningsfulle slike kommentarer kan være. Riktignok gjengir de kanskje ikke ordrett hva som ble sagt i en konkret situasjon, til det har det gått for mange år. Historiene kan også ha blitt fordreid. Som diskutert tidligere kan noen fortellinger være blandet med andre egne opplevelser eller med andre personers opplevelser, og kan både være overdrevet og underdrevet i forhold til hva som faktisk skjedde. Deltakelse i AYIN kan også ha gjort at de nå har dannet seg et begrepsapparat eller en forståelse av situasjoner som kan endre noe av historiens innhold når den gjenfortelles i dag. Eller det kan hende AYIN har gjort ungdommene oppmerksomme på erfaringer de har hatt tidligere, som de selv kan ha fortrenget eller ikke sett på som annet enn tilfeldig tidligere. Dette kan ha gitt dem en større bevissthet om erfaringer fra barndom og oppvekst, som de tidligere ikke forsto betydningen av. Hvis det de husker er relativt korrekte gjengivelser, kan det dessuten være et tegn på hvor dypt slike kommentarer har påvirket dem i det lange løp, og kan gi støtte til at etnisk identitet som primær identitet er solid.

De positive kommentarene

Det hender at kommentarene har vært positive. Det kan også handle om å få positiv oppmerksomhet gjennom fokus på enkelte ting ved utseende. Enkelte av kommentarene John fortalte om over, for eksempel *"ååå så krøllete hår"*, kan indikere noe positivt om utseendet hans, hvis det hadde blitt sagt på en hyggelig måte. Det hender at det er ment positivt, og det er flere som også forteller om kommentarer om pen og gyllen hud, pent hår, pene øyne og andre trekk ved utseende som positive attributter. Dette har sannsynligvis vært ment som positiv oppmerksomhet og omtanke, og kan være hyggelig å få høre. Slik oppmerksomhet kan komme både fra folk de kjenner og fra helt fremmede, som har ønsket å gi dem komplimenter. Men de fleste ser ut til å kunne styre seg for entusiasmen. Også denne formen for oppmerksomhet handler i stor grad om hvordan de skiller seg fra normalen. I Beverly Daniel Tatum's (2003) analyse av hovedsakelig svarte ungdommer, påpeker hun hvordan kommentarer lignende det John her forteller om, kan oppleves som smigrende i begynnelsen, "but then they become objectifying" (2003: 178). Slik ser det også ut til at ungdommene i min studie opplever det. Det kan være hyggelig i begynnelsen, men det kan også bli slitsomt når hudfarge og utseende alltid tillegges vekt og gjøres relevant.

Synlig og usynlig i det offentlige rom

En del fortellinger flytter fokuset ut i gatebildet, inn i butikker og over på buss og trikk. Flere forteller om hvordan de opplever at folk ser etter dem på gata, viker og flakker med blikket, både unge og gamle som holder stramt på veskene sine når de møtes, som krysser veien akkurat i det de kommer, eller som nervøst går og snur seg hvis de tilfeldigvis blir gående etter hverandre. De forteller om folk som kommer på bussen (eller t-banen, toget osv.), som ser på dem, måler dem opp og ned med blikket, og så kanskje ender opp med å stå, fremfor å sette seg på det eneste ledige setet i vogna, som er ved siden av dem selv. Noe av det samme kan skje i butikker, der flere har opplevd personale som fotfølger dem rundt i lokalet, ordensvakter som holder dem under oppsikt, eller "kassadamer" som nekter å gi dem varer og vekslepenger rett i hånda, men demonstrativt legger det på disken. Flere fortellinger ser ut til å handle om opplevelsen av å bli lagt merke til og mistenkeliggjort, samtidig som de blir omstendelig unngått. Nøyaktig hva som blir gjort og hvordan, varierer fra fortelling til fortelling, men situasjonene ligner hverandre; de blir sett og beglodd, for så å bli oversett. De gjøres usynlige, samtidig som de føler seg veldig synlige. I hvert fall oppleves det slik.

Disse minnene er fra senere i ungdomstiden. Kanskje er det først som ungdom, når man kan bevege seg mer rundt (i samfunnet) uten foreldre, at man selv begynner å legge merke til dette. Men er dette typisk for bare afrikansk ungdom? Kanskje folk oppfører seg slik mot all ungdom? Dette motargumentet kjenner de godt, og de er bevisste at de enkelte ganger selv misforstår. De vet at det ikke alltid er slik at den som for eksempel krysser gaten foran dem flykter over i frykt eller avsky, noen ganger skal folk rett og slett over veien. Men det hender så påfallende ofte, at det blir mer enn tilfeldig. De tolker ikke nødvendigvis alt i verste mening, men det har blitt et mønster de legger merke til, som de selv har blitt eksperter på å kjenne igjen. Som John også sier:

Hvis du spør en sivil vakt, 'hvorfor følger du etter meg'?, så vil han si 'jo fordi du er ungdom'. Men jeg tør hevde at det ikke er alltid fordi jeg er ungdom. Det er fordi jeg er svart, eller afrikansk ungdom.

Opplevelsen av andre ser ut til å være sentralt i de historiene ungdommene her forteller om. Som Giddens (2004) vektlegger kan en annens blick, tonefall og uttrykk ha negativ innvirkning for en persons opplevelse av stabilitet og en trygg omverden. Dette kan gjøre det problematisk å opprettholde tillit til egen integritet og kan medføre en sviktende identitetsutvikling (Giddens 2004; Kaspersen 2002). Med Giddens begreper kan den ontologiske sikkerheten svikte, som vist i teorikapitlet tidligere. I disse eksemplene ser det ut til at hudfarge og utseende er avgjørende for hvordan andre oppfatter dem og behandler dem. Dette er identitetsbærende tegn, som tillegges sosialt etablerte betydninger, og er vanskelig å frigjøre seg fra, som Prieur (2004) også fremhever.

Nærgående fremmede

Andre ganger handler fortellingene om fremmede som ikke klarer å holde tankene, eller fingrene, sine for seg selv.

Laura forteller om en gang hun satt på trikken og en vilt fremmed person spurte: "Er du omskjært?", noe hun raskt repliserte med "nei, er du?". Senere forteller hun om hvordan fremmede ofte vil ta på håret hennes, og hun sier:

Med afrikanere så tror de liksom de kan gjøre hva som helst. (...) sånn at folk sa 'du har så spennende hår, la meg ta på deg'. Jeg har ikke lyst på dine møkkete fingre i håret mitt liksom. Ja, la meg ta på ditt og da. (...) når folk tok på mitt, så reiv jeg litt i deres hår også, og så skjønte de liksom ikke helt hvorfor jeg dro i dem liksom. Men jeg prøvde å vise at hei, du kan ikke ta folk i håret liksom. Det er veldig frekt.

Laura har lært seg sin egen teknikk der hun setter fremmede på plass. Alle tør ikke gjøre det på denne måten, og det er kanskje heller ikke rette måten å håndtere alt på. Men det virker for henne. *”Man skal ikke la det gå forbi hele tiden. Noen ting må man plukke opp i, og si hei du, hør her, liksom”*, sier hun. For Laura har det vært viktig å ta tak i situasjonene som oppstår, gjerne med direkte konfrontasjon. Hun utviser både mye selvtillitt, og en god porsjon humor i måten hun konfronterer på. Og hun viser samtidig hvordan hun ikke aksepterer at andre invaderer hennes kropp eller private sfære.

Andre situasjoner der fremmede har kommet litt for nære handler ofte om kommentarer om hvor *”flinke de er i norsk”*. Sarah som har en norsk og en afrikansk forelder, og er født og oppvokst i Norge, hører stadig kommentarer som: *”du ser jo ikke norsk ut, hvorfor snakker du så bra norsk?”* og *”du er jo ganske integrert.”* Om dette sier hun oppgitt: *”Det er veldig slitsomt å drive og forklare hele tiden”*.

David er også halvt norsk, født og oppvokst i Norge. Han forteller at han ofte får spørsmål om hvor han er fra. Som barn prøvde han å svare, som sant var, at han kom fra Norge. Men etter at han stadig fikk høre *”nei, hvor er du egentlig fra?”*, sluttet han med det. Dette evinnelige *”neiet”* førte til at han selv begynte å tvile på hvor han kom fra, til tross for at foreldrene sa han var norsk og han selv innerst inne var sikker på det. *”Jeg trodde jeg var norsk, men mennesker sa nei til meg hele tiden”*, minnes han. På grunn av mørk hudfarge ser det ut til at både David og Sarah ble kategorisert inn i en gruppe de selv ikke nødvendigvis identifiserte seg med som barn. Andre identifiserte dem som utenlandske, som tilhørende en annen gruppe enn etnisk norsk. Som Jenkins (1997) påpeker lærer barn å klassifisere både seg selv og andre i etniske grupper, særlig på grunn av synlige forskjeller som hudfarge og utseende. Prieur (2004) fremhever også hvordan hudfarge ofte blir sett som et tegn på etnisk tilhørighet. I fortellingene her ser det ut til at det primært er andre som har gitt dem en bevissthet om deres annerledeshet, der de ikke har fått mulighet til å identifisere seg som norske.

I enkelte sammenhenger kan det selvfølgelig være relevant og interessant, og til og med hyggelig, å snakke om familiebakgrunn og hvor slekten kommer fra. Men med fremmede er dette ikke alltid interessant. David poengterer dette ved å si:

Det er litt irriterende at mennesker føler de har krav på å vite hvor du er fra. At det ikke holder at du sier norsk. Det de egentlig lurere på er hvorfor er du mørk, og da blir du på en måte igjen definert av andre som utenfor normalen. (...) da driver de jo faktisk og graver i familielivet ditt. Det bør eksistere en forståelse om at det kan oppleves som privat, at det faktisk ikke er allemannseie å vite om familiesammenhenger.

Det David sier her viser at det ikke er så enkelt å velge og forme de relasjonene man har til andre selv, slik Giddens (2004) mener individet kan gjøre, selv om Giddens også understreker at valgmulighetene kan være begrenset for mange. Kanskje er dette vanskeligere for unge, særlig barn, fordi de ikke kan, tør eller vet hvordan man motsir eller forklarer andre. Å opparbeide et begrepsapparat for hva man bør si, eller hvordan korrigere og forklare hvis andre misforstår eller tar feil, er noe ungdommene i større grad ser ut til å ha lært senere i livet. Dette er dessuten en del av det de jobber med i AYIN.

Når det gjelder å snakke om hvor noen er fra, er det kanskje slik i Norge at vi ofte spør om dette uten at det menes negativt. Det er ofte en start på en (gjensidig) samtale, og når det gjøres kan det være for å kartlegge felles bekjente eller gamle kontakter, eller en måte å drive "smalltalk" på. Men kanskje er dette en samtale mellom voksne, ikke en samtale man nødvendigvis fører med unge. Når disse ungdommene har opplevd det, har folk sannsynligvis vært ute etter å finne ut hvor i verden de er fra. Det høres jo egentlig ikke så graverende ut, og flere påpeker også at det hender enkelte spør fordi de nettopp kjenner noen fra det landet de antar de er fra, har vært der selv eller lignende. Da blir det en litt annen sak. En av guttene innrømmer hvordan han selv noen ganger har følt seg litt "råtten", som han selv uttrykker det, hvis han skjønner at han tar feil og spørsmålene fra en fremmed egentlig bare er initiativ til hyggelig kommunikasjon og kontakt. Men det er når utseende og hudfarge stadig blir til et tema, og de hele tiden blir definert som utlendinger, at de går lei. Dessuten har noen opplevd at familier har blitt splittet eller foreldre som av forskjellige grunner har skilt lag, og de orker ikke å måtte oppklare familiens skjebne for fremmede. Det kan se ut som det de ønsker egentlig bare er litt etikette og taksomhet.

Goffmans begreper om taktfull uoppmerksomhet (civil inattention) (Goffman 1992: 190, 1966: 83) illustrerer noe av det de savner. Både når det gjelder hvordan de opplever å bli glodd på eller oversett (som vist tidligere), og når de blir tatt på eller kommentert. Goffman viser i sine analyser hvordan det er mulig både å stirre åpenlyst på noen med for eksempel "the hate stare" eller behandle noen som om de ikke var der i det hele tatt, "as

objects not worthy of a glance” (Goffman 1966: 83). Denne ”nonperson” behandlingen gjenkjenner han blant annet ovenfor ”fargede”¹⁷. Kontrasten til denne oppførselen er taktfull uoppmerksomhet. Goffman forklarer hvordan man bør gi andre anerkjennelse uten for mye oppmerksomhet:

What seems to be involved is that one gives to another enough visual notice to demonstrate that one appreciates that the other is present (and that one admits openly to having seen him), while the next moment withdrawing one’s attention from him so as to express that he does not constitute a target of special curiosity or design (Goffman 1966: 84).

Goffman viser også hvordan det på de fleste områder i samfunnet normalt eksisterer en slags etikette av taktfull uoppmerksomhet ovenfor fremmede, og beskriver det som ”når man befinner seg på et offentlig sted, [skal man] la være å stikke nesen i andres saker” (Goffman 1992: 190). Og selv om man har fått kontakt, forsvinner ikke kravet om å være taktfull, men det innebærer ”at man viser en passende mengde oppmerksomhet og interesse” (Goffman 1992: 190). Goffman diskuterer riktignok det ”angloamerikanske middelklassesamfunn”, men til tross for de eventuelle forskjellene man i Norge vil ha fra dette samfunnet, kan sammenligningen være relevant. I Norge er personlig kontakt mellom tilfeldig forbipasserende som regel helt uaktuelt, kanskje også langt mer uaktuelt enn det er i Nord-Amerika. Men for mange av ungdommene i denne undersøkelsen virker det motsatt. På den ene siden ser de hvor taktfullt uoppmerksomme mange norske kan være med hverandre, mens de selv kan oppleve å bli invadert i sine egne bekvemmelighets- eller intimitetssoner gang på gang. Hvor stor denne sonen er for hver enkelt er helt sikkert individuelt. Men de har alle levd i Norge så lenge, at det også er mulig de kan ha internalisert den relativt store private sonen nordmenn¹⁸ generelt ser ut til å ha rundt seg.

Møter mer politi og tollvesen

Ungdommene forteller også om negative erfaringer med politi og tollvesen. Både guttene og jentene nevner dette, og Claire sier: ”*Politiet stopper ofte unge mennesker bare fordi de har*

¹⁷ Nå var Goffman av den gamle skolen, og brukte ord som ”negroes” i sine tekster. Jeg oversetter det akkurat her til fargede.

¹⁸ Alternativt begrep til nordmann er norskinger, som gjør begrepet kjønnsnøytralt. Dette er tatt i bruk blant flere norske forskere de senere årene. Jeg velger likevel å bruke nordmann og i min tekst henviser det til både kvinner og menn.

en annen hudfarge (...). Og bare man er to-tre stykker, så oi, da driver man med noe kriminelt”. Hun forteller om en gang hun og noen afrikanske venner ble arrestert, satt på glattcelle og bøtelagt for en handling de ikke hadde gjort. Ifølge Claire var det en hvit gutt de ikke kjente som sto bak ugjerningen, men politiet mistenkte dem og ville ikke høre på deres versjon av hva som hadde hendt. *”De [politiet] bare tar oss. Og hele vennegjengen min ble kastet på glattcelle. Det var sånn ’vent til i morgen med å forklare dere, men om morgenen så var det sånn ’her vær så god, her er bøter’”*. Bøtene jobber de fremdeles med å få annullert, sier hun.

Men det er guttene som forteller om flest, i hvert fall repeterende, opplevelser med politi og tollvesen. Salomon forteller meg at han blir stoppet og kroppsvisitert så godt som hver gang han passerer gjennom Oslo sentralbanestasjon. Han fremstår som en person som aldri gjør noe galt, som det ikke skulle være noen grunn til at politiet burde stoppe i noen som helst sammenheng. Men det gjør de, forteller han. En periode måtte han gjennom sentralbanestasjonen to ganger daglig, for å ta toget inn og ut av byen. Han sier han i den tiden ble stoppet ca. to ganger hver uke. Nå unngår han området som best han kan, så han slipper å oppleve dette mer. Han forteller:

De er sivile, og bare kommer og sier ’vi er politi’. Så sjekker de om du har kniv eller sånne ting. Det er ydmykende. For politiet gjør det mens alle ser på. Og for meg, så sårer det meg veldig. Jeg vet at det er kniver og våpen og vold og alt mulig, men jeg har ikke noe å gjøre med det. Og hvis jeg blir sjekket hele tiden, så ødelegger det mye.

Jeg spør om det er noen grunn til at de skulle stoppe akkurat han, og han svarer:

Det er bare rutine. Men det sårer. Det handler om likhet, for hvis jeg ser en norsk bli sjekka samtidig som meg, så er det greit. For da ser jeg at, ja.... Men hvis jeg ser at det er en typisk gruppe som blir sjekka hele tia...

Salomon viser stor forståelse for at politiet må sjekke folk, at de må ta rutinekontroller og stikkprøver. Og som han selv sier: *”Den som utøver handlingen er kanskje ikke rasist, men det er systemet som gjør at du må gjøre det sånn”*. Men like fullt føler han seg uthengt og krenket.

Tilsvarende hender når han har vært ute og reist. Da blir han stoppet i tollene. *”Det samme skjer hver gang jeg er på Gardermoen. Hver gang blir jeg sjekka. De tar på hansker. Og alt de sjekker, hvor bor du, hva gjør du, hvorfor er du her, og ja, tåpelige spørsmål”*. Salomon fremstår som en meget sindig og reflektert person. Han har aldri vært i konflikt med verken politi eller tollvesen, men har likevel mange erfaringer med dem. Han mener

selv at situasjonene oppstår fordi han er mørk afrikaner, og han føler seg stigmatisert som kriminell. I disse situasjonene opplever han å bli tilskrevet en identitet han selv ikke identifiserer seg med. Men nå er han forberedt på at dette kan skje og sier: *"(...) jeg vet at jeg skal bli stoppa. Jeg er forberedt på det nå"*. Han sier videre at selv om han både blir sint og føler seg såret, så *"må man bare svare høflig"*.

Noah har også gjentatte erfaringer med politiet og forteller at han stadig blir stoppet og sjekket av politiet. Men han har også et kriminelt rulleblad og en bakgrunn han selv kaller *"banditt"*. Han uttrykker mindre forståelse for at han blir stoppet enn det Salomon gjør. Noah forteller om en barndom preget av tidlig kontakt med gjengmiljøer, narkotika, stjeling, voldsbruk og lignende. Riktignok er han ferdig med *"det der"* nå, som han sier. Han har fått livet på parallelle skinner ser det ut til, er i gang med utdanning, har skyhøye mål for fremtiden, er samboer og har egen leilighet. Han virker både litt flau over den oppførselen han har hatt, samtidig som han uttrykker stolthet over å ha *"gatekunnskap"* og å være *"tøff"*. Men han fremstår også til dels bitter på hvordan det gikk med han som barn og sier: *"Systemet har aldri gjort noe for meg, ikke sant. Det har aldri gitt meg en sjanse"*.

Tilbake til Salomon, så forteller han også om en gang han selv oppsøkte politivakten for å melde sykkelen sin stjålet. Der opplevde han at han ikke ble trodd, til tross for kvittering på den stjalne sykkelen. Han opplevde situasjonen ydmykende, og sier: *"Hvorfor skal det være så vanskelig å tro at jeg kjøpte en sykkel som har blitt stjålet? Så, jeg orket bare ikke. Jeg sa bare greit. Men jeg følte jeg ville nådd det punktet jeg ville eksplodert. Og da er det best å bare gå"*.

Spesielt Salomon sine erfaringer er sammenfallende med andre undersøkelser som viser til *"stopp og sjekk"* praksis av unge menn med innvandrerbakgrunn, og hvilket irritasjonsmoment dette er for de som utsettes for det (Finstad, sitert i Prieur 2004: 119). Prieur viser i sin studie (2004) også hvordan minoritetsungdom med dyre sykler blir stoppet av politiet, mistenkt for å ha stjålet den.

Den hatefulle rasismen

De voldelige, hatefulle, planlagte rasistiske handlingene hender dessverre også. Ikke i like stort omfang og heldigvis ikke med alle, i hvert fall ikke som de forteller meg. Men et par av ungdommene forteller meg om gjenger av mobbere og om møter med nazister, og flere forteller om venner som har opplevd dette. Drapet på en norsk-afrikansk gutt på Holmlia i Oslo i 2001 er det mange som refererer til, både fordi flere kjente han og fordi de

sammenligner seg med han og tror det samme like gjerne kunne ha skjedd med dem selv.

Sarah forteller meg om en gruppe hun sier var nazister, som holdt til i nabolaget der hun bodde som barn. Hun har ikke blitt utsatt for direkte vold, men hun har opplevd å bli truet av dem. Hun forteller om hvordan de kjørte rundt i bilene sine og skremte henne. ”*De kjører forbi deg og de prøver å kjøre deg ut i grøfta, og prøver å kjøre på deg og kjører i full fart mot deg med bilen sin og svinger unna i siste liten liksom. Sånne ting*”. Hun forteller om en konkret episode da hun selv var rundt 12 år og var i følge med en yngre jente:

Vi var på vei hjemover og det kom en bil. Og de stoppa faktisk, og kjørte sakte, mens vi gikk bortover. Og der gikk jeg og hun, og jeg tenkte at, å nei, nå går det ille. Og hun begynte å hylgrine, og det syntes jo de [i bilen] var enda mer morsomt. De skreik sånn 'fuck you', 'neger' og 'jævla skitne barn' og 'hva gjør dere her' og 'vi vil ikke ha dere her' og dreiv å skreik masse sånt.

Videre forteller hun om en annen opplevelse med den samme gjengen. Hun var på vei hjem på sykkel en kveld og holdt på å brase rett inn i dem:

Jeg visste ikke om jeg skulle snu og gå tilbake, eller fortsette forbi dem. Så jeg valgte å slenge meg i grøfta, putte sykkelens over hodet, for jeg var redd for at de skulle se meg. Jeg hadde en følelse av at hvis jeg hadde fortsatt å gå oppover dit, så hadde jeg bare gått rett inn i helvete for meg selv liksom.

Jeg spør om hun har noen formening om hvorfor de truet akkurat henne, og hun svarer: ”*Nei, de har bare sett meg og liker meg ikke på grunn av det de ser*”. Hennes erfaringer stopper heldigvis i trusselen.

David forteller om enda mer dramatiske historier, fra en oppvekst preget av gjentatte tilfeller med brutal vold. Vold utført av unge voksne, vold som sannsynligvis ble rettet mot han på grunn av hans afrikanske utseende og mørke hud. Han begynner med å fortelle om hvor redd han var hver dag han skulle gå hjem fra barneskolen, fordi han gjentatte ganger ble stoppet av en gjeng. ”*[De] venta på meg, (...) for å dynke sekken min, for å putte ansiktet mitt i en søledam*”, forteller han. Han trekker pusten dypt, som for å ta sats for å kunne fortelle meg resten, og fortsetter med: ”*Ja, så stumpet de sigarettstumper, sigarettmerker, i ryggen på meg. For jeg var jo svidd*”. ”Svidd?”, spør jeg. Med det mente de at han var ”svidd” fordi han har svart hud. Videre sier han:

(...) også har jeg opplevd å få håret påtent. Ja, og så var det det med kniver. Stål rett og slett, at de varmet stål med lighter og så tar det på huden din. Ikke nok til at man fikk brennmerker, men du blir øm, og hvis du da svetter eller har på salt, så svir det jo no veldig.

Han tok noen få pauser underveis i fortellingen. Men det kom i hovedsak på løpende bånd, som om han vil få ut alt med en gang, når han først var i gang. Det var som han bygget seg opp mot det verste: *"Mot fjerde [klasse] var verst, for da begynte de med en annen form for trakassering (...). Jeg ble gruppevoldtatt"*. Jeg reagerte selv med et stort gisp og noen spontane skjellsord som ikke viste annet enn min medfølelse over hvor grusomt jeg synes det han fortalte om var. Det er vanskelig å forestille seg hvilken smerte han har vært igjennom, og der og da tenkte jeg at dette har jeg egentlig ikke kompetanse til å hanskes med. Jeg ble både lei meg og sint på hans vegne. Men han gikk selv fort videre i sin fortelling, og jeg følte ikke at jeg kunne gå tilbake til temaet voldtekt. Å stille spørsmål om hvordan den erfaringen følte ville ha vært hinsides feilplassert. Men svaret på nettopp det kom egentlig av seg selv. Han fortalte at han begynte med selvskading, og han begynte å kutte seg med kniv. Han hadde nemlig oppdaget hvordan han kunne få et hvitaktig sår hvis han kuttet seg litt ytterst i huden, sånn at det bare ble et lite arr, og sier: *"Så snudde hjernen min det til at hvis jeg bare skrapet, så var jeg jo hvit under"*. Han viste meg samtidig hvordan huden hans enkelte steder er helt ruglete etter all skrapingen. Til slutt fortalte han om et mislykket selvmordsforsøk.

Fortellingen hans er enormt sterk, og det er egentlig utrolig at han fortalte om dette, i en så upersonlig og fremmed situasjon som et intervju tross alt er. Etter flere redselsfulle fortellinger fra hans oppvekst, spurte jeg hvordan det følte å fortelle meg alt dette? Til det svarte han at han har lært seg en egen teknikk, der han nærmest fjerner seg fra seg selv når han forteller, og at han nå har fått så god kontroll på det som før hemmet han veldig. *"Det høres rart ut. Men da jeg fortalte om voldtektene, så fjernet jeg meg på en måte. Da satt jeg og hørte på meg selv"*, forteller han. Heldigvis vet jeg at dette ikke er første gang han har fortalt om dette. Det ser riktignok ut til at han var helt alene om denne smerten og disse opplevelsene i oppveksten, og han forteller at han skjulte alle merker og sår. Men det ser ut til at han har fått mye støtte i AYIN nå, der han har fortalt om sin situasjon og fått et tilbud om hjelp.

Davids erfaringer er knyttet til svart hud, en farge han til slutt ikke ville identifisere seg selv med eller bli identifisert med. Forsøkene på å skrape bort fargen i håp om å finne en lysere hud under, viser hvor negativ hudfargen ble for hans selvfølelse. *"Jeg hata den mørke siden ved meg"*, sier han. Hudfargen er her et stekt fysisk tegn ved kroppen, som må ha blitt tillagt en spesiell betydning av de som utførte disse handlingene. For David ser det ut til at dette overskygget alle andre sider ved hans identitet. Han kunne ikke slippe vekk fra

kroppens, eller hudfargens, sosiale betydninger slik den ble oppfattet av andre (Prieur 2004: 115). I dette tilfelle ser det ut til at hudfargens sosiale betydning ble så sterk at han internaliserte den negative holdningen om verden hadde til fargen. Dette viser også hvordan hudfarge blir en viktig markør for etnisk identitet, som kan bli innsosialisert i et barns primære identitet (Jenkins 1997). Den har et solid innhold, som kan være vanskelig å endre. Davids identitet som svart gutt var sannsynligvis svært solid, men på en negativ måte. At han hatet den mørke siden ved seg selv uttrykker et sterkt, solid negativt selvbilde om hans etniske identitet. I dag, 10-15 år etter at det meste av dette skjedde, ser det ut til at han har endret denne identiteten. Han uttrykker selvtilitt om eget selvbilde og utseende, selv om han også virker sårbar som person, hvilket sannsynligvis ikke er uvanlig etter slike erfaringer. Det virker som han har en sterk positiv bevissthet om at svart hudfarge og afrikansk bakgrunn kan være positivt, og ser ut til å ha forandret en stor del av sin etniske identifisering. Dette viser, slik Jenkins også påpeker, at den primære identifiseringen kan endres, til tross for den stabiliteten den også kan ha. For David har det vært en lang prosess. De gamle minnene er ikke borte selv om identiteten kan ha endret seg, men de er bearbeidet. Han forteller også at han merket at hans eget selvbilde ble bedre når han kom seg bort fra nærmiljøet han bodde, og han gir uttrykk for å ha investert mye krefter på å jobbe med å endre sitt eget selvbilde i tiden etter disse episodene. Mye av dette ser ut til å ha skjedd etter at han ble med i AYIN. For David har det vært meningsfylt å lære at de sosiale betydningene han trodde hans hudfarge uttrykte, ikke betydde at det var han som person det var noe galt med. Det ser ut til at han har konstruert en ny identitet som også er knyttet til hudfarge og til å være afrikansk, men på en positiv måte. Denne kan være solid, men kan også endres og konstrueres videre. Det betyr ikke at andre nødvendigvis ser han som annerledes enn den gang han var barn, men David utstråler en form for selvtilitt, og sier selv han ikke er den samme som han var den gangen. Han har lært på en smertefull måte hvordan betydningen andre tillegger et individs identitet ikke nødvendigvis må være den riktige eller eneste betydningen.

Gjennom den lange samtalen jeg hadde med David poengterte han også et forhold som det er verdt å merke til. I diskusjoner rundt hvem som utfører rasisme og særlig voldelig rasisme, mener han at det ofte er en tro (hos mange) at det bare er nazister eller antisemitter som utfører grove rasistiske handlinger og ytringer. Sarah fortalte også om sine erfaringer med en gruppe hun visste var nazister, dette har også vært tilfelle for David. Men han poengterer:

Det finnes en eller annen fiks idé i det norske samfunnet om at det bare er nazister som gjør sånt. Resten er bare ungdoms- og barnemobbere og sånn. (...) En mobbegruppe gjør like mye, eller faktisk verre ting enn de som er organiserte nazister. Jeg har møtt organiserte nazister som ikke har gjort meg en dritt annet enn å stirre på meg.

Det stygge ”N-ordet”

Natalia forteller om en episode fra tidlig på barneskolen da klassen skulle synge:

(...) så sang vi den der med ’en liten neger gutt, en liten neger gutt’. Jeg vet ikke, jeg hadde sikkert hørt at neger ikke var et kult ord på en måte. Så fortalte jeg til læreren at jeg synes ikke det er så fint ord jeg. Så sier læreren, ’nei, men det er det vi kaller dere her i landet’. (...) og så fortsatte de å synge. Men jeg gadd ikke å synge.

Selv om hun kanskje var for liten til å forstå hva ordet ”neger” betydde, likte hun det ikke. Og hun prøvde å protestere, men opplevde at læreren ikke forsto. Det samme forteller Laura når hun sier:

[En på skolen] kalte meg neger, men så visste jeg ikke hva ordet betydde. (...) Mamma kaller meg ikke det liksom. Men jeg ble så sinna, og så skjønnte jeg ikke helt hvorfor. Jeg skjønnte ikke hvorfor det ordet var så sært liksom. Det skjønnte jeg senere da. Men jeg husker jeg var skuffet, for jeg fortalte det til læreren min og sånn, og hun tok det aldri opp og sånn. Så jeg tror ikke hun helt skjønnte.

Ordet ”neger” har, som også vist tidligere, dukket opp i mange sammenhenger og i ulike former. AYIN har prøvd å skape en seriøs diskusjon om begreper som brukes, som ungdommene her ønsker slettet fra norsk vokabular. For noen år siden lagde en gruppe i organisasjonen brosjyren *Svarting* (2002)¹⁹ om ord de mener har rasistisk innhold. Her opplyser de at både ”neger” og ”mulatt” er ord som stammer fra slavetiden:

Ordene ”negro” og ”mulato” var alltid for å beskrive et menneskes slavestatus. Det er ingen forskjell på ordene ”neger”, ”negresse”, ”negroid”, ”nigger” eller ”mulatt” – fordi de alle beskrev afrikanernes status som slaver. Ordet ”neger” betyr derfor ikke svart, som mange påstår, men slave (...) (AYIN 2002: 8).

Dette er ord de ikke vil bli betegnet med. De sier klart i fra at de selv ønsker å bestemme hva de vil kalles for, når det er nødvendig å bli kalt for noe: afrikaner eller norsk-afrikaner. Svart

¹⁹ Ble første gang utgitt i 1997.

eller mørk går også an å si. AYIN har riktignok ikke enerett på å bestemme hva afrikanere skal kalles, men de er helt klare i sitt budskap: de mener dette er rasistiske ord.

Noen år etter at denne brosjyren kom ut første gang (i 1997) dukket det opp en debatt i mediene, omtalt som ”negerdebatten” (Gullestad 2002a, 2006). Gullestad gir en oversiktlig oppsummering og analyse av debattens form og innhold, der det fremkommer at AYIN og en del norsk-afrikanere insisterte på at de ikke ville kalles ”negere”. Mens norske språkforskere og enkelte mediepersonligheter (også med utenlandsk bakgrunn) ikke kunne begripe hvorfor dette ordet var så nedsettende, og de insisterte på at ordet er helt nøytralt. Debatten gir det samme bildet som intervjupersonene mine forteller meg fem år etter at debatten raste som verst; de får ikke anerkjennelse for å kunne definere seg selv.

I *Bokmålsordboka* på Internett (Universitetsforlaget 2006) står det at ”neger” og ”mulatt” fortsatt er gangbare, lovlige ord:

neger m3 (gj ty. og fr fra sp og port. negro 'svart') person som tilhører el. opprinnelig kommer fra folkeslag med svart el. mørkebrun hudfarge som befolker Afrika sør for Sahara (kan oppfattes som neds).

mulat't m1 (sp og port. mulato, eg 'lite mulesel') person av blandet svart og hvit avstamning.

Riktignok fremheves det at ”neger” kan oppfattes som nedsettende. Gullestad informerer også om at det i *Store Norske Leksikon* nå står at dette er rasistiske ord som bør unngås (Gullestad 2006: 214). For de afrikanske ungdommene er dette kanskje en god start, men det er neppe nok alene.

I boken *Svarte Løgner* skriver Christensen og Eriksen (1992) om hvordan ”negeren” er en forestilling hvite mennesker har skapt om svarte mennesker. I denne boken gir de eksempler på rasistiske forestillinger som har eksistert om svarte mennesker, der ”negeren” alltid har blitt fremstilt på en negativ måte. Christensen og Eriksen viser også at ordet ”neger” forbindes med slavetiden og at det har vært forbundet med blant annet det skitne, onde og mindreverdige. Men de mener det norske ordet ”neger” er avledet fra det latinske ordet ”niger”, som betyr svart. Det samme poengterer AYIN (2002: 8), når de legger til at ordet ”neger” også stammer fra språk som latinsk (niger), spansk/portugisisk (negro) og fransk (negre) og beskrev fargen svart. Men det var også et ”kulturelt uttrykk for det djevlelske, mørke skitne og onde”.

Når AYIN bevisst har gått inn for å endre dette begrepet, har de aktivt prøvd å utfordre offisielle identifikasjoner om dem selv, og i tillegg kommet med alternativer, slik

Brubaker og Cooper (2000) mener man har mulighet til å gjøre, hvis man føler seg feilaktig identifisert. Men i dette tilfellet blir ikke AYIN hørt, de får ikke identifisere seg selv. Dette kan være med på å vise hvordan samfunnets strukturer også kan være tungt foranderlige for sosiale konstruksjoner, slik Prieur påpeker (2004: 28). Den meningen storsamfunnet hadde, ser i denne sammenhengen ut til å ha blitt stående som den rette.

Nå skal det legges til at ordet ”neger” sjelden blir brukt i seriøse medier eller av seriøse politikere lenger. Men det betyr ikke at ordet ikke fortsatt brukes i andre deler av samfunnet, både blant gamle og unge.

Mer enn bare uskyldig ungdomsslang

Sarah forteller om hvordan mange ungdommer kaller hverandre ”nigger”. ”Men de er veldig forvirra. Fordi de ser MTV, og veldig mange av jentene prøver å kle seg og oppføre seg sånn, og veldig mange av guttene også”, sier hun. Rapp-kultur, hip-hop og MTV får skylden fra flere. Claire nevner også dette som en uting blant ungdom, og sier:

Det er det alle forbinder med svart nå. MTV generasjonen. Hvordan en svart person skal være. Gutter skal være ranere og være duster mot kjæringa og kalle henne bitch, de skal liksom ha kule sagge bukser, de skal rappe og de skal være kule, de skal gi faen i alt, og det er liksom typisk svart mann. Og det er mange gutter som lever opp til det. For de ser jo ikke andre forbilder. Det er jo utrolig synd. Utrolig synd.

Det er nok veldig mye sant i at MTV, hip-hop og rapp-musikk påvirker ungdom, og at dette nok har mer påvirkningskraft enn organisasjonen AYIN har. John forteller hvordan mange ungdommer (både etnisk norske og de med afrikansk eller annen utenlandsk bakgrunn) ofte bruker ordene til og om hverandre, og det til og med på kjærlige måter:

(...) det negerordet, det er da en måte å være kjærlig med en afrikaner ikke sant, 'han negern der ass', det er liksom 'han kompisen min'. Det er en måte å være venner på. Det er sånn alle bruker det nå for tia liksom. 'Å negern min assa', 'du er kompisen min' liksom. Fordi 'du er neger og jeg er neger og vi er negre. Det er på grunn av rapp-musikken og sånn. Det er sånn de holder på i Amerika. Liksom 'my nigger', 'du er negern min assa, du er så kul, du er lik meg'. Da er det liksom et bånd der. Og det synes jeg er veldig tåpelig.

John er tydelig oppgitt over hvordan ungdom på hans egen alder bruker ordene og sier: ”Det er en spøk, men det er en farlig spøk spør du meg (...) det er ikke så uskyldig i lengden”. Han mener at de ikke ville brukt disse ordene hvis de visste hva det betydde. Men han har håp om at ungdom av hans generasjon vil slutte å si det etter hvert, selv om han tror eldre

kanskje vil fortsette å bruke det.

Sannsynligvis er det en del av en type ungdomskultur å bruke disse begrepene, noe som riktignok ikke unnskylder det, men kanskje forklarer bruken. Mange ungdommer har riktignok forkastet begrepene for lengst, ifølge flere jeg har intervjuet, men det er også mange som fremdeles bruker det. Ved å gå tilbake til begrepene om kultur, som også en ungdomskultur er, kan dette være en sosial konstruksjon som kontinuerlig endres. John sin antakelse om at ungdom vil slutte å si ”nigger” og ”neger” etter hvert vil muligens oppfylles, fordi ungdommer mest sannsynlig endrer begrepsbruken. Men hva det endres til, eller når, vet vi ikke i dag. Som vist tidligere kan kulturer være tungt foranderlig (Prieur 2004), hvilket også kan være tilfelle for en ungdomskultur.

Mange forteller om hvordan både venner og bekjente bruker ordet, og til tross for motstand og oppklaring ikke alltid forstår at det oppleves negativt for dem. ”*Men jeg mener jo ikke noe vondt med det*” er en kommentar flere forteller at de får høre. Natalia forteller meg at:

(...) norske venninner og sånn, som ikke forstår helt greia med ordet neger. De tenker jo sånn, 'nei, jeg mener ikke noe med det, for jeg kjenner jo deg, så det er ikke noe stor sak'. Men jeg sier fortsatt at jeg ikke liker ordet, og at de må respektere det. 'Jammen, det er jo ikke så stygt', sier de. Men det er ikke noe jammen.

Tilsvarende historier hører jeg fra flere. Claire sier: ”*Vi hører stadig vekk liksom, at 'jeg mener ikke noe vondt med det da'. Og det er ikke snakk om at de mener noe vondt med det. Jeg vil bare ikke bli kalt det*”. Hun er veldig tydelig på at det er hennes egne følelser folk trækker på når de kaller henne noe hun ikke vil bli kalt, og at ”*det må folk lære seg til å respektere*”, som hun sier. Sarah forteller om en jente som spurte: ”*Hvis jeg smiler og sier neger da? Hvis jeg ikke sier din jævla neger, men han søte negern, så er det vel ikke så stygt?*” Men som Sarah sier:

Ordet er faktisk fortsatt et negativt ord, det er fortsatt et negativt ladet ord. Selv om jeg smiler og sier din hore, det hjelper jo ikke. Ordet er jo fortsatt stygt liksom. Jeg aksepterer det ikke, fordi det gjør faktisk veldig vondt også.

At de som får ”neger” eller varianter av ordet rettet mot seg forklarer hva de føler om begrepene, hjelper ikke alltid. Ungdommene har likevel tro på at dette vil kunne endre seg på sikt, men det vil ta tid og det er en tungrodd prosess. For det hender også at de oppnår aksept når de forklarer. Sarah forteller om venner og bekjente som svarer at ”*de ikke visste*

hva det betydde". Hun begrunner dette med at mange mangler kunnskap og sier: *"Vi må fortelle folk. Gi dem kunnskap. Kunnskap er nøkkelen til alt"*.

Oppfatninger om skyld og årsaker

Flere av ungdommene gir uttrykk for at de ikke tror alle erfaringene de har hatt med rasisme nødvendigvis har vært bevisste, gjennomtenkte handlinger som folk planlegger, men heller er en ubevisst væremåte for mange mennesker. Flere mener at dette kan skyldes manglende kunnskaper om afrikanske ungdommer, og om ord og begreper, slik Sarah uttrykte i utsagnet over. På en måte unngår de dermed å individualisere rasisme, men samtidig gir dette et inntrykk av å mene at mange egentlig kan være rasister uten selv å være klar over det. Flere uttrykker at rasisme er noe som ligger i "systemet". En slik oppfatning har også AYIN, og det er rimelig å anta at dette er en tankegang ungdommene har lært etter at de begynte å delta i AYIN.

I årsrapporten fra 2005 uttrykker organisasjonen at "rasisme manifesterer seg i ulike former, på alle plan og innvirker på all menneskelig samhandling" (AYIN 2005a: 12). Dette er sterke påstander. Når organisasjonen uttrykker seg slik gir det inntrykk av at rasisme er over alt og at alle mennesker i samfunnet er rasister. Som vist tidligere er en del av kritikken av den vide definisjonen at rasisme vil bli helt normalt hvis det defineres så bredt at den tilslutt finnes over alt (Lien 1997b: 31). Denne frykten er ikke en fornektelse av at rasisme forekommer, men heller en påminnelse om at problemet kan miste sin interesse hvis det allerede er over alt. For er det over alt, så kan det kanskje bety at den heller ikke kan gjenkjennes. Ved å si at rasisme er et "system" så går på mange måter alle og ingen fri fra rasismeanklager. Vi er alle en del av "systemet" hvis det viser til samfunnet i sin helhet. Samtidig er ingen rasister, for vi kan likevel gi "systemet" skylden. Flere samfunnsforskere (se for eksempel Gullestad 2002a, 2006; Brox 1991) viser til hvordan nordmenn ikke vil stemples som rasister, noe som er forståelig hvis alt i samfunnet til slutt stemples som rasisme. Rasisme er dessuten forbudt ifølge norske lover, som tidligere nevnt, og dermed er det en kriminell handling å utføre rasistiske handlinger og ytringer, hvilket kan være en legitim grunn til at mange ikke vil bli forbundet med rasisme.

Nå er det ikke denne studiens mål å finne årsakene til hvorfor disse ungdommene blir utsatt for rasistiske handlinger og ytringer, men å forstå hvilken betydning erfaringer med det de selv mener er rasisme har for identitetsutviklingen til den enkelte. Når jeg likevel velger å ta med dette, er det fordi det kan se ut til å være en del av deres identitetsutvikling å

lete etter en årsaksforklaring. Det kan se ut til at forklaringen om rasisme som et "system" gir en forståelse om at det ikke er ungdommenes egen feil at de opplever rasisme. Dette er også grunnen til at jeg har trukket inn AYINs forståelse av rasisme som "system". Det kan se ut til at det å plassere nettopp skyld eller å finne en årsak har vært viktig for ungdommene, og kan være noe de har lært i organisasjonen. Å kunne vise til en grunn utenfor seg selv, gir sannsynligvis en trygghet rundt egen identitetsutvikling. Flere av ungdommene klandret seg selv og sin egen hudfarge da de var barn, noe som førte til et negativt selvbilde for mange. De mener fremdeles at hudfarge kan være utløsende for mange av erfaringene de har, men de legger skylden på samfunnets strukturer, ikke på seg selv. Det kan virke naturlig om en forståelse der skylden ligger utenfor en selv, virker styrkende på eget selvbilde og identitet. Samtidig er det sannsynligvis også både riktig og viktig å lære barn og unge at det ikke er deres feil at de opplever negative handlinger og ytringer.

Men hvilket inntrykk får medlemmene i AYIN av alle rundt seg hvis de opparbeider en forståelse av at alle kan være rasister uten egentlig å vite om det? En konsekvens kan være at de samtidig bygger opp negative holdninger til det samfunnet de også selv er en del av. Kanskje blir det en slags sirkeleffekt, som fører til at alt negativt de ser tolkes som rasisme, fordi de har lært at samfunnet fungerer slik?

Jeg viste tidligere til Noah og Salomon sine fortellinger om politiet, der begge sa at det er "systemet" som er rasistisk, ikke enkeltpersonene. Salomon uttrykte at noen politimenn²⁰ bare gjør jobben sin, og at det er systemet bak politimannen som er rasistisk. Noah strakk det litt lenger og henviste til "hele systemet" som forklaring på at mye har gått galt i hans liv, fordi mer eller mindre alt og alle rundt han har behandlet han på en dårlig måte. Helt fra Noah var barn og frem til i dag, har han følt at han har blitt forbigått, motarbeidet og forskjellsbehandlet fordi han er mørk afrikaner. Dermed trekker han den slutningen at "hele systemet" er rasistisk. Salomon reflekterer også rundt hvordan enkelte kan bruke rasisme som en unnskyldning. Han forteller om gutter (med afrikansk bakgrunn) han kjenner som gjentatte ganger ender opp i konfrontasjoner med politiet på grunn av situasjoner de setter seg selv i (rus og kriminalitet for eksempel). Salomon er oppgitt over hvordan de skylder på rasisme, og sier:

²⁰ Med politimann henvises det ikke til menn i politiet, men politi av begge kjønn.

Når jeg er sammen med de folka, så vil jeg ikke høre den unnskyldningen at det er rasisme. For hvis det er rasisme, og du blir forskjellsbehandla hver dag, og havner i samme problem hver dag, da må det kommet til at du må lære av det, du må unngå det. Du skal ikke komme i samme trøbbel hver eneste dag. Du må lære å unngå det.

Men her henviser Salomon til situasjoner han mener personer selv setter seg i, ikke til situasjoner der man blir behandlet negativt bare på grunn av hudfarge og utseende slik ungdommene i denne studien forteller om. Han mener derimot at man godt kan kalle det rasisme når han opplever å bli avvist eller forskjellsbehandlet på grunn av hvordan han ser ut.

I boken *Mellom to kulturer* (Alghasi, Fangen og Frønes 2006) presenterer 12 såkalt ”vellykkede” innvandrere sine historier om livet i Norge, der de opplever å bli stemplet som evig utlending og annerledes. Bokens bidragsytere er høyt utdannede, ressurssterke personer som skriver om hvor vanskelig det er å bli akseptert i Norge, når man har bakgrunn fra et annet land. Et av bidragene er skrevet av en svart mann som skriver at han ikke føler seg hjemme her. Han føler han alltid må begrunne og forsvare hvorfor han er her, og han mener hans svarte hudfarge er det som tillegges mest vekt i det norske samfunnet. Selv om han skriver om flere erfaringer han har med sin annerledeshet i Norge, sier han også at ”det er ikke noen bestemt enkeltting, mer stemningen generelt” (Mathari, sitert i Alghasi m. flere 2006: 153). Det han skildrer illustrerer på mange måter det samme som ungdommene i AYIN forteller. De kan riktignok peke ut mange enkelthendelser og erfaringer, slik de har gjort i mine intervjuer, men uttrykker at det også er rundt dem hele tiden i hele samfunnsstrukturen.

Kjønn og rasisme

Forskningsresultater finner ofte merkbare forskjeller etter kjønn når det gjelder erfaringer med rasisme, der gutter forteller om situasjoner av grovere art, mens jenter forteller om å føle seg ekskludert, ertet eller mobbet (Prieur 2004: 117). Ifølge Prieur forteller jenter oftere om historier fra skolen, som i større grad handler om klær og frisyre, som indirekte er knyttet til utseende eller bakgrunn (for eksempel jenter som bruker hijab²¹). Hun mener gutter oftere er ute på offentlige arenaer, der de i større grad blir utsatt for trakasseringer og grovere

²¹ I min undersøkelse har jeg ikke møtt noen jenter som bruker hijab.

tilfeller med rasisme (Prieur 2004).

I min studie gir jentene inntrykk av å være like mye ute på offentlige arenaer som guttene, og både guttene og jentene forteller om gjentatte erfaringer med rasisme. Begge kjønn har opplevd kommentarer knyttet til utseende, å bli avvist, sett etter, kalt ”neger” m.m. Men guttene her fortellere også om følelsen av å være utenfor og annerledes, og om sårende bemerkninger knyttet til egen kropp, ikke bare jentene. Det er bare en gutt som forteller om erfaringer med voldelig rasisme, men også en jente forteller om erfaringer med nazister som har truet henne. En gutt har vært tilknyttet kriminelt belastede miljøer, og har gjentatte erfaringer med politiet på den måten, mens en annen gutt har opplevd politiets praksis med ”stopp og sjekk”, som vist over. Det er guttene som har flest erfaringer med tollvesenet, politiet og med vold, men som vist har også jenter erfaringer med politiet, men ikke i like stor grad.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg latt intervjupersonenes fortellinger komme frem. Jeg begynte med å vise hvordan rasisme oppfattes som mangeartet og foranderlig. Gjennom fortellingene viser både guttene og jentene til varierte, men samtidig sammenfallende erfaringer med rasistiske ytringer og handlinger. Både kommentarer, avvising, grov vold og erfaringer med politi og toll m.m. blir oppfattet som rasisme. På grunn av dette har det vært nødvendig å anvende en bred forståelse, siden personene har fortalt om hendelser de selv anser som rasisme. Fortellinger viser at dette ikke bare er én konkret ting, selv om opplevelsene i stor grad ser ut til å være utløst av én ting; nemlig svart hud. Flere av ungdommene uttrykker at det er et ”system” som ligger bak rasismen, som er et syn som sammenfaller med AYINs oppfatning. Denne forståelsen ser ut til å gi ungdommene en form for trygghet og selvtillit, der de har lært at det ikke er deres egen feil at de blir utsatt for rasistiske handlinger og ytringer. Dette ser blant annet ut til å være sentralt når det gjelder identitetsutvikling og det å danne seg et positivt selvbylde, som jeg vil komme inn på i neste kapittel.

Kapittel 5. Betydningen av identitetsutvikling

Innledning

I forrige kapittel presenterte jeg intervjupersonenes erfaringer med det de selv har oppfattet som rasisme. Fortellingene viste at rasistiske handlinger og ytringer både kan ligne hverandre og være dypt forskjellige. Med noen eksempler pekte jeg på hvordan opplevelsene kan virke inn på individets identitetsutvikling, men vil i dette kapitlet gå mer inngående inn på hvordan ungdommene i denne studien har jobbet med å konstruere sin egen identitet.

Jeg vil vise hvordan erfaringer med rasisme kan resultere i en negativ selvforståelse knyttet til egen kropp, hudfarge og bakgrunn, og undersøker hvordan ungdommene har jobbet med å endre dette bildet til en positiv selvforståelse. Jeg retter blikket til hvordan de opparbeider kompetanse og selvtillitt, gjennom kunnskap og refleksive ferdigheter, som igjen er med på å snu det negative til en positiv identitetsutvikling. Jeg forklarer også hvordan dette kan gi en form for kulturell, sosial og symbolsk kapital i deres miljø. Videre vil jeg se på hvordan de identifiserer seg med hverandre som gruppe og undersøker i hvilken grad AYIN eventuelt kan påvirke medlemmene i en spesiell retning. Jeg redegjør i tillegg for hvordan kjønn og etnisitet, eller hudfarge, kan bli tillagt essensielle egenskaper på sammenfallende måter.

Å bli forstått og akseptert

Flere av ungdommen forteller at de følte seg utilpass første gangen de deltok på et arrangement i regi av AYIN. De torde ikke snakke, våget ikke fortelle om seg selv, var redde for å dumme seg ut, ikke bli trodd eller akseptert. Flere sier de bare ville dra hjem igjen første gangen.

Claire forteller hvordan hun følte seg utafør første gangen hun var med. Hun trodde hun var helt alene om tankene hun hadde, men så oppdaget hun at det var flere som henne:

Vi tok opp temaer som på en måte vi alle var opptatt av, på hver vår kant. Der jeg [før] følte at de tankene, de er bare mine, det er ingen som føler det. Men vi fikk lov til å ha diskusjoner om det, ta opp rasisme, det å oppleve [å høre fra andre] at Afrika ikke er noe positivt. Ting vi alle var opptatt av, som vi hver for oss følte at det er bare mitt problem. Det førte til at vi fikk en tilhørighet, og det er det som har fått meg til å bli.

Sarah forteller også om det positive i å oppleve at det var flere som hadde de samme problemene og tankene. ”Vi snakker om ting som skjer i hverdagen og da får vi høre at det er ikke bare deg det skjer med, det er flere liksom”, sier hun.

Det er som om de plutselig forsto det alle rundt dem snakket om, og at fortellingene var forbausende like de erfaringene de selv har hatt. Det var ikke lenger noen som sa at de ikke måtte bry seg eller som ikke trodde på eller forstod det de fortalte om. Det ser ut til at det å oppleve å bli forstått, akseptert og tatt på alvor har hatt en positiv identitetsdannende effekt i seg selv.

Opplevelsen av fellesskap og gjensidig støtte ser ut til å ha vært sentralt, som de gir uttrykk for at de ikke har hatt tidligere. Her viser ungdommene hvordan de identifiserer seg med hverandre ved å finne likheter hos andre de kan assosiere seg med. Dette viser hvordan det kan komme et kollektivt aspekt inn i identifiseringsarbeidet (Jenkins 2004: 4), men opplevelsen av fellesskap, tilknytning og tilhørighet til en gruppe, betyr ikke dermed at de utvikler én felles identitet (Brubaker & Cooper 2000).

Reaksjonsmønstrene som endret seg

Mange av erfaringene deres er fra relativt tidlig barndom. Som vist er dette en periode av livet som kan være viktig for barns utvikling av en etnisk identitet, og en del av den primære identitetsutviklingen. Den etniske identiteten kan være solid og stabil, men også foranderlig (Jenkins 1997). Ungdommene jeg har intervjuet gir inntrykk av å ha forandret seg mye fra da de var barn. Sterkest er nok David sin identitetsutvikling fra å ha hatet det å være mørk, til i dag å omfavne sin mørke hud og afrikanske side som noe positivt. Andre forteller også at erfaringene med rasisme har gjort at de tidligere følte seg usikre, forvirrede, sårede, redde, sinte eller frustrerte.

Reaksjonsmønstrene har vært forskjellig. En ble selvdestruktiv, en annen kriminell ”banditt”, flere gir uttrykk for å ha utviklet dårlig selvtillit, andre fikk problemer på skolen. Et par fortalte at de ofte fleipet bort det de hørte eller opplevde, noen har brukt humor som våpen, noen har valgt å snu ryggen til og forlate situasjonen, mens andre har reagert med

sinne, aggresjon og fysisk vold. Noen har stengt følelsene ute, andre har sluppet dem inn. Det er også de som har fungert helt fint, uten at de har hatt noen stor reaksjon. Alle har ikke nødvendigvis hatt store "identitetskriser", men alle forteller om følelsen av at de ikke passet helt inn.

Claire forteller om hvordan hun i oppveksten reagerte med å slå. Hun opplevde at hun ikke ble akseptert på skolen, hun sier hun ble mobbet og avvist av medelever fordi hun var afrikansk, og at lærerne ikke forsto problemene. Hun opplevde verbal og fysisk vold, og endte ofte opp i slåsskamper. Hun slo hardt tilbake, som hun selv sier. Claire forteller at hun alltid fikk skylden, at ingen forsto henne eller ville høre hennes forklaringer. Å slå ble hennes beste forsvar. Det virket på sett og vis, hun fikk jo respekt av det.

En av de andre jentene, Mary, forteller at hun var en "bølle" og ble "en sånn person som var veldig aggressiv og hadde veldig høyt temperament". Denne reaksjonen førte til at hun fikk litt mer respekt, som hun selv sier, uten at hun følte at hun fikk det noe bedre med seg selv. "Jeg ble en sånn som jeg fryktet selv da jeg var liten liksom", forteller hun.

Slike reaksjonsmønstre jobber ungdommene med å endre i AYIN. Sannsynligvis kan de fremdeles føle sinne, frustrasjon og lignende, men de gir uttrykk for at de i dag har lært å håndtere opplevelsene på en annen måte. Ungdommene sier de fremdeles tar i bruk humor som våpen, men det er ingen som går inn for å slå. Noen ganger innser de at det er like greit å snu ryggen til, men det betyr ikke at de ikke bryr seg. Snarere tvert i mot. De merker det som skjer, og det sårer fremdeles, forteller mange. Men det er ikke alle situasjoner det er mulig å konfrontere, og som flere uttrykker, så vil det bli veldig slitsomt for dem selv, hvis de hele tiden må ta tak i alt de opplever. Nå ser det ut til at de heller har AYIN som en møteplass der de blant annet kan ta opp og diskutere det de opplever, for at erfaringene ikke skal overstyre deres identitetsutvikling.

Å utvikle sin egen identitet

Det å jobbe med å utvikle sin egen identitet er noe ungdommene i all hovedsak ser ut til å ha lært i AYIN, og ikke noe de nødvendigvis har tenkt bevisst på før de begynte å delta der. Det er også AYIN som legger premissene for hvordan dette gjøres. Men det fungerer ikke slik at de får servert en identitet de skal være eller bli. Det er ikke et statisk arbeid, men skal være en åpen prosess, et arbeid som skal handle om å utvikle seg selv og bygge opp sin egen identitet. En del av arbeidet handler om å skape positiv bevissthet om Afrika og det å ha afrikansk bakgrunn. Det skal ikke bety at de jobber for å utvikle én felles etnisk afrikansk

identitet. Organisasjonen gir uttrykk for å være opptatt av at medlemmene ikke låser seg fast i én identitet (AYIN 2005a: 16).

Flere av ungdommene viser interesse for å lære om afrikansk historie og kulturarv, selv om det er variasjoner i hva de interesserer seg for innen dette og i hvor stor grad. Noen uttrykker å være mest interessert i det landet de har bakgrunn fra, andre er interessert i hele Afrika. Denne interessen er sannsynligvis også et resultat av å være med i AYIN, da dette er noe organisasjonen vektlegger. Men organisasjonen presiserer at dette ikke handler om en snever homogen kultur eller ett konkret bilde av historien, men et mangfold som strekker seg fra klassisk til moderne tid (AYIN 2005a). Ifølge både organisasjonen og flere av intervjupersonen er dette kunnskap de mener de ikke får andre steder i samfunnet, og enkelte uttrykker også at de savner mer kunnskap og informasjon om Afrika blant annet i den norske skolen.

Enkelte av ungdommene uttrykker: *"Du må vite hvor du kommer fra, for å vite hvor du skal"*. Denne måten å uttrykke seg på kan vise hvordan de har lært å tenke at deres historie og bakgrunn er viktig for å forstå deres egen fremtid, og at det har betydning for hvem de kan utvikle seg til å bli. Stuart Hall (1996) viser hvordan identitet kan handle om å bruke sine ressurser fra historie, språk og kultur i prosessen for å finne ut hva man blir og ikke hva man er, det vil si at man finner ut hvor man skal, ikke at man går tilbake til sine røtter: *"not the so-called return to roots but a coming-to-terms-with our 'routes'"* (Hall 1996: 4). Hall mener dette handler om hvordan man selv syr sammen sin egen historie for å danne seg en identitet, og det er dette ungdommene her på mange måter gjør. De jobber med å utvikle og konstruere sin identitet ut fra det de lærer om egne ressurser de før ikke kjente til. De leter ikke etter røttene sine på en statisk måte, i en *"Tore på sporet"*-stil. Det er ikke slik at de finner røttene, for så å slå seg til ro med at de har funnet noen eller et sted å høre til, men de bruker røttene for å bygge opp sin egen identitet. Jeg har hørt ordet *"organisk"* bli brukt om det arbeidet AYIN gjør, og med det ser det ut til at de mener de tar til seg den *"næringen"* som er nødvendig å ta til seg for å bygge opp en trygg, harmonisk identitet.

Samtidig kan det å vektlegge felles historie og arv minne om en essensialistisk tankegang. Det kan virke som om AYIN tar for gitt at alle afrikanske barn og unge må kjenne sin historie og kulturarv for å kunne utvikle seg, og det er mulig AYIN setter opp tolkningsrammen rundt dette. AYIN gir inntrykk av å ha stor faglig innsikt og kunnskap, og barn og unge kan sannsynligvis innarbeide en forståelse for at denne rammen er den eneste riktige eller naturlige. Når de lærer at dette er viktig kunnskap for afrikanere, gir det kanskje

lite rom for å definere seg selv helt individuelt som det en selv ønsker. Det kan være et press fra AYIN om at man må se seg selv som afrikansk. Dette blir på mange måter det motsatte av å se det konstruktivistiske i å utvikle seg selvstendig.

Men identitetsarbeidet handler ikke bare om kunnskap om historie og arv. I organisasjonen legger de stor vekt på personlig utvikling, der de blant annet lærer å diskutere åpent og direkte om for eksempel erfaringene de har med rasisme og diskriminering, øver på hvordan man kan mestre ubehagelige situasjoner, svare og forklare andre, både fremmede og venner, på fornuftige måter. Aktivitetene strekker seg fra foredrag, kurs, seminarer, diskusjonsgrupper, praktiske øvelser (som rollespill for eksempel), leirer, turer, musikk- og dansegrupper, leksehjelp m.m.²². De har i tillegg fester eller de møtes i kontorlokalet bare for å være sammen. Noen av intervjupersonene sier de deltar på mye, andre at de bare deltar på et arrangement, en fest eller hyttetur en gang i blant. Alle aktivitetene skal være brukerstyrt, dvs. at ungdommene selv er med på å gjennomføre, planlegge og tilrettelegge aktivitetene.

Selv om AYIN er en ungdomsdrivet organisasjon, har de et nettverk og støtteapparat rundt seg med voksne ressurspersoner som bistår med råd, faglig veiledning og oppfølging. Det er også en del tidligere medlemmer som i dag er rådgivere for organisasjonen. De samarbeider i tillegg med andre organisasjoner²³ som jobber med barn og unge i Norge og internasjonalt (AYIN 2003: 27).

Organisasjonen vektlegger et ønske om at barn og unge skal utvikle selvstendige, personlige identiteter, og ikke låse seg fast i én identitet. Sånn sett ser de på identitet med et konstruktivistisk blikk. Men, som fremhevet over, er det likevel sannsynlig at AYIN setter en tolkningsramme for både innholdet i kunnskapen medlemmene lærer og hva identitet kan innebære. På denne måten er det mulig ungdommene blir påvirket av strukturer i organisasjonen til å innarbeide forståelsen AYIN har, og samtidig lære seg én spesiell afrikansk væremåte.

Minnene ungdommene forteller om fra barndommen viser at de bevisst reflekterer over det de har opplevd i oppveksten, kanskje også som en forklaring på hvem de har blitt i

²² Jeg har ikke vært tilstede på medlemsaktiviteter, så jeg kan ikke beskrive hvordan det fungerer, men jeg har fått fortellinger fra deltakere via intervjuene, og noe informasjon fra organisasjonen (se for eksempel årsrapport fra 2003 og 2005).

²³ De samarbeider for eksempel med organisasjoner som OMOD, LNU, Uteseksjonen i Oslo, Barneombudet, MiRA-Senteret, Antirasistisk Senter m. flere (AYIN 2003: 27).

dag. I intervjuene er dette selvfølgelig også ledet av mine spørsmål, ettersom jeg spør om tidligere erfaringer. Men at de trekker frem hendelser fra tidlig barndom er i hovedsak noe de gjør på eget initiativ. Når de forteller om erfaringene så subjektivt og ærlig som de gjør, er det som om de samtidig bygger opp en kontinuerlig biografi om seg selv. Og når de samtidig sier ”du må vite hvor de kommer fra, for å vite hvor du skal” minner også dette om Giddens (2004) forklaringer om behovet for et eget ontologisk sikkerhetssystem. Gjennom å lære om Afrika (m.m.) skaper ungdommene seg sitt eget sikkerhetssystem, som kan være gjennomtenkt og reflektert. Giddens (2004) mener, som vist tidligere, at identitet dannes gjennom refleksive aktiviteter som gir sammenheng i egen biografi. Dette ligner det Hall (1996) ser ut til å mene om å bruke ressurser fra egen historie m.m. for finne ut hvor man skal, og ligner dessuten det AYIN ønsker å legge til rette for. Opplevelsene med rasisme kan gi det Giddens kaller en ontologisk usikker person og som vist her kan medvirke til at man blir usikker på egen identitet. Giddens mener man selv kan foreta valg for å endre dette. Å velge bort rasisme er så godt som umulig. De kan heller ikke velge bort kroppens tegn (Priour 2004). Men de kan velge å jobbe med å konstruere en egen individuell identitet.

Dessverre er det ikke slik at de ved å bli med i AYIN, og ved å jobbe med egen identitet, automatisk blir utsatt for mindre rasisme. Men ungdommene lærer om hvordan de skal håndtere situasjoner, og får sterkere tro på seg selv. Slik kan de være mer mentalt forberedt på det de kan bli utsatt for. Tryggheten og troen på en selv kan føre til at ungdommene dessuten opptrer på en sikrere måte og dermed oppfattes på en annen måte enn tidligere. Kanskje kan dette være medvirkende til at de etter hvert kan bli utsatt for litt mindre rasisme. Det er også naturlig å anta at det å få anledning til å fordype seg i egen bakgrunn og utvikle seg selv skaper en stabil selvfølelse, og en trygg identitet. AYIN fokuserer også på å gi hver enkelt person sine egne ”byggesteiner”, som også inkluderer hvordan hver enkelt skal kunne forme sin egen fremtid i Norge. En trygg identitet kan være positiv for hvordan man går inn i de fleste sosiale situasjoner i samfunnet, og kan i det lange løp være av positiv verdi både for dem selv og for samfunnet rundt.

Sterke og selvsikre

Ungdommene jeg har intervjuet fremstår som typisk ”vellykkede” og velintegrerte. Unntaket er kun en person som fremstiller seg selv som ”banditt”, selv om også han har både godt språk og høye utdanningsmål, som alle de andre. De bruker fritiden sin på aktiviteter innen musikk, organisasjonsarbeid, fysisk trening m.m., og de gir inntrykk av å ha sosiale liv og

mange venner. Noen omgås hverandre også utenom aktiviteter i organisasjonen, mens andre har sine vennekretser andre steder. De fleste forteller om helt ”normale” interesser som å gå på kino, ’på byen’ og lignende, og alle kler seg i vestlige moderne klær, om enn i ulike stiler. De utstråler selvsikkerhet, er hyggelige, imøtekommende og reflekterte. Det er ingenting ved ungdommenes fremtoning, interesser osv., som burde tilsi at de er annerledes enn annen ungdom i Norge. Bortsett fra hudfargen. Dette er også den identitetsmarkøren som ble tillagt betydning i alle episodene de forteller om med rasistiske handlinger og ytringer. Det er som Prieur (2004: 132) sier, man har stor frihet til å endre klær, men lite frihet når det gjelder kroppslige tegn. Hudfargen kan man ikke endre. Da jeg snakket med Amani Olubanjo Buntu fortalte han hvordan han selv reagerte på det han opplevde som for stor fokusering på hudfargen hans da han var yngre:

Da jeg gikk på videregående begynte jeg å gå med masse rare klær, for jeg synes det var bedre at folk så på de rare klærne og sa ’han med de rare klærne’, enn at de sa ’du veit han svarte’. Det var ikke det at folk ikke skulle se hudfargen eller at jeg var svart, men det var så slitsomt å alltid være det.

Ungdommene i denne studien uttrykker også sin identitet gjennom klær, og gjennom væremåte, interesser og språkføring. De legger ikke skjul på sin svarte hud, den har de lært å bære med stolthet, men ingen orker heller at det skal være den eneste identitetsmarkøren som tillegges sosial betydning fra andre.

Identitetsbygging som kapitalskaper

Når disse ungdommene bevisst går inn for å lære om Afrika, historie, kulturer, skikker, musikalske uttrykk osv. betyr ikke det at de dermed glemmer sin tilhørighet i Norge. Flere mener de får kunnskap om norsk historie, kultur osv. gjennom skole og daglig interaksjon, men at det er den afrikanske delen de i utgangspunktet ikke kan nok om, som er det AYIN fokuserer på. AYIN uttrykker at det er viktig med kunnskap om begge sider for å opparbeide selvtillit for å fungere sosialt i det norske samfunnet, som også er et mål for organisasjonen (AYIN 2003). Riktignok kan det hende AYIN er med å forme barn og unge til å utvikle seg i en spesiell retning. Men dette fokuset handler om å utvikle seg i på en positiv måte, gjennom kunnskap og kjennskap om seg selv.

I denne prosessen opparbeider de samtidig en unik kunnskap få andre i Norge kanskje har. Denne kunnskapen kan gi en form for kulturell kapital (jf. Bourdieus begreper, se Järvinen 2000). I tillegg bygger de nettverk, som også gir dem en sterk sosial kapital.

Sosial kapital handler om de ressurser en person har i kraft av å være medlem i en spesiell gruppe. Kulturell kapital handler egentlig om utdanning og finkulturelle ferdigheter i den legitime kulturens koder. Det vil si å ha kunnskap om historie, språk, politikk osv., eller ha adgang til objektive former av kulturell kapital som bøker og teorier. Men det handler også om det å lære seg argumentasjon eller hvordan man skal bruke den kunnskapen man tilegner seg (Järvinen 2002; Forelesningsnotater 2003), og dette ser det ut til at ungdommene lærer i AYIN. Kunnskapen de opparbeider gir muligens bare kulturell kapital i miljøet rundt afrikanere, og verdsettes kanskje ikke av samfunnet som helhet. Likevel ser jeg både kunnskapen og nettverket som viktig kapital for dem selv, ikke minst i konstruksjonen av egen identitet. Dessuten opparbeider de en symbolsk kapital, som, selv om den ikke anerkjennes i alle miljøer, er høyst legitim i deres arena. Denne kapitalen, kunnskapen og nettverkene, som en del av egen identitet, kan gi en selvsikkerhet og personlig trygghet som kan være verdifull i sosial interaksjon i andre sosiale sammenhenger, ikke bare i AYIN. Hvis man er trygg på seg selv, kan det hende man, som antydnet i avsnittet over, blir mindre utsatt for rasistiske ytringer og handlinger, fordi man fremstår som sikker og mindre sårbar.

Å identifisere seg med hverandre

Ungdommene i denne studien identifiserer seg med hverandre på grunn av felles afrikansk bakgrunn. Denne tilhørigheten kan være basert på forestillinger om likhet. I innledningskapitlet nevnte jeg at AYIN uttrykker at afrikanere deler noen viktige likhetstrekk med hverandre. Dette er organisasjonens tolkning av pan-afrikanismen²⁴ (AYIN 2005a: 4), og kan gi inntrykk av å generalisere om egen gruppe og selv tilskrive alle afrikanere likhet. AYIN fremhever at likhetstrekk for dem handler om å ha felles erfaringsgrunnlag og felles historie og kulturarv. Dette ser ut til å være en slags felles base for å identifisere seg med hverandre. Som nevnt over kan dette gi et inntrykk av å mene at afrikanere har fastlåste eller essensielle egenskaper, men samtidig fremhever AYIN at de ønsker at hvert individ skal utvikle sin personlige identitet, ikke én kollektiv identitet.

²⁴ Pan-afrikanismen er det ideologiske grunnlaget for organisasjonen, og det er viktig å fremheve at alle medlemmene i AYIN ikke uttrykker å ha et like bevisst forhold til hva dette innebærer. Ifølge organisasjonen gir de ikke barn og ungdom opplæring i hva pan-afrikanisme er som ideologi, men bruker heller pan-afrikanismen i praksis gjennom arbeidsmetodene de bruker. I mine intervjuer oppdaget jeg store variasjoner i hva de forskjellige intervjupersonene mente og visste om pan-afrikanismen, noen hadde betydelig kunnskap og bevissthet om den, mens andre innrømmet å egentlig ikke vite særlig mye om hva det innebærer.

Selv om de har en gruppefølelse på grunn av fellesskap, tilknytning og tilhørighet med hverandre, gir ikke dette nødvendigvis en kollektiv identitet, slik også Brubaker og Cooper (2000) poengterer når de anbefaler å bryte ned identitetsbegrepet.

Men det å se likhet gjennom slektskap og arv er ikke ulikt den norske likhetstankegangen, som jeg tidligere har vært inne på. Det å være norsk kan også bli oppfattet som en medfødt egenskap basert på en generalisert forestilling om slektskap og likhet (Gullestad 2001a). Gruppetankegang om ”oss” og ”de andre” knyttes også til røtter og opphav, og kan være basert på essensialistiske forestillinger om hvem som hører til hvilken gruppe.

Ungdommene i denne studien har gjentatte ganger følt på kroppen hvordan de har blitt tilskrevet en likhet med andre afrikanere. Hvis man blir identifisert med en gruppe, er det kanskje naturlig at man også søker andre som kan tilhøre denne gruppen. Selv om identitet fremdeles er individuelt, viser det også hvordan det kan være et kollektivt aspekt i identitet (Jenkins 2004). Det kollektive ser ut til å være viktig for disse ungdommene, selv om de ser ut til å generalisere om like egenskaper fordi de har afrikansk bakgrunn. Men denne generaliseringen handler om positive forestillinger om afrikanere, ikke negative. I AYIN vektlegger de at medlemmene skal opparbeide en forståelse at det å være afrikansk kan være positivt, for å forstå at de som individer kan være ressurssterke og har samme muligheter som alle andre.

Identitetsarbeidet som forhindrer en selvoppfyllende profeti

Å bli kategorisert i en gruppe andre kan forbinde med negative egenskaper, kunne like gjerne gitt negative ringvirkninger. Hvis de hadde akseptert seg selv som representanter for en felles ”rase”, ”kultur” eller ”etnisk gruppe” preget av negative stereotyper, kunne de like gjerne ha forsøkt å tilpasse seg det bildet.

Noah, som omtalt tidligere, skiller seg fra resten av ungdommene i å ha en stolthet knyttet til å være tøff ”banditt”. Han er stolt av den ”gatekunnskapen” han har. Han er også den som deltar minst i AYIN. Men han gir anerkjennelse til den type arbeid organisasjonen gjør og har deltatt på enkelte aktiviteter. Hans sosiale nettverk er imidlertid ikke primært bygget rundt AYIN, men rundt miljøer som for eksempel *Eika-miljøet*²⁵. Hans kulturelle og

²⁵ *Eika-miljøet* er et belastet miljø ved Akerselva i Oslo.

sosiale kapital er av en helt annen type enn det de andre ungdommen i studien har.

Sveinung Sandberg viser i en undersøkelse fra ungdomsmiljøer i Oslo sentrum (Sandberg 2005a) hvordan ungdom, hovedsakelig mørke innvandrer gutter, ”iscenesetter seg selv som farlige” og har ”gatekapital” i sitt helt spesielle felt. Sandberg (2005a, b) beskriver hvordan disse ungdommene adopterer storsamfunnets stereotypisering av dem, noe som fører til en selvoppfyllende spådom. De blir det (negative) samfunnet tror de er. Som Sandberg skriver i en kronikk i Aftenposten høsten 2005, er det en risiko for at denne gruppen minoritetsgutter omfavner den negative myten, hvis ”vi nekter (...) [dem] positive forestillinger om seg selv” (Sandberg 2005b).

Nettopp en selvoppfyllende profeti²⁶ skapt av negative stereotypier er noe av det AYIN forsøker å unngå. I samtalen jeg hadde med Amani Olubango Buntu forteller han at han startet organisasjonen fordi han opplevde at det var mange afrikanske ungdommer som lå i startgropa til å kunne få problemer hvis de ikke fikk en følelse av tilhørighet og aksept i et sunt miljø. Buntu sier også selv: ”*Vi skal aldri bli en selvoppfyllende profeti*”. Gjennom opplysning og kunnskap, der konflikthåndtering, presentasjonsteknikk, måter å forklare på osv. inngår, ser det ut til at ungdommene skaper seg et sunnere og riktigere bilde av hva afrikanere kan være, enn det de får ellers i samfunnet. AYIN gir dem på mange måter den positive forestillingen om seg selv, som Sandberg etterlyser. Å delta i organisasjonen krever riktignok et eget ønske om å være med og å jobbe selv.

Noah har selv valgt å ikke være så mye med. Han fortalte om en oppvekst der han tidlig fikk det stereotype stempelen som vanskelig og farlig, og ga uttrykk for at han trodde han måtte være sånn: ”*Det er grunnen til at jeg har mista mye av kunnskapen med språk og sånne ting. For jeg tilpassa meg noe jeg egentlig ikke burde tilpassa meg. Og det skjønner jeg liksom, sånn i ettertid, at folka drev å prata bullshit til meg*”. ”Folka” er rett og slett folk rundt han. Alt fra lærere til andre (gjerne eldre) gjengmedlemmer. Han innrømmer at han misunner de som er mer aktive i AYIN, at de har mer kunnskap, artikulert språk og har lært hvordan man bør reagere. Selv fyrer han seg fort opp, blir sint og kan ty til vold, selv om han

²⁶ ”Selvoppfyllende profeti” kjennes også som Thomas-teoremet, utviklet av W.I. Thomas. Definisjonen er ”Når mennesker definerer en situasjon som virkelig, blir den virkelig i sine konsekvenser” (se for eksempel Ve 1999:138).

godt vet at dette er feil metode. Noah har på mange måter fremdeles en solid primær identitet i seg som er preget av de negative sosiale betydningene samfunnet rundt tilla han.

Kjønn, etnisitet og identitet

“In ways similar to gender-based oppression, racism implies not being recognized as the person one wants to be (...)”, skriver Gullestad (2006: 247). Dette poenget er relevant for hvordan ungdommene i AYIN erfarer at negative bilder og stereotype forestillinger om afrikanere kan overskygge deres mulighet for selvstendig identitetsutvikling.

Innen kjønnsforskning kritiseres idéen om at kvinner har en felles identitet de deler med alle kvinner. Kjønnsforsker og sosiolog Hildur Ve (1999) trekker også paralleller til en selvoppfyllende profeti og viser hvordan kvinner ofte blir definert og behandlet, og dermed konstruert som en kategori med felles trekk. Dette kan være av betydning også for afrikansk ungdom. Kategorien 'afrikansk ungdom' kan bli tillagt å ha essensielle egenskaper, som er bestemmende for individets identitet. Like lite som kvinner har bestemte egenskaper fordi de er kvinner, har heller ikke afrikansk ungdom bestemte egenskaper fordi de er afrikanere. Claire forteller:

Det å være ungdom i Norge er veldig tøft, uansett, men det å være afrikansk ungdom er også ganske tøft, fordi man hører så mye negativt om seg sjølv. Man hører liksom at afrikanske ungdommer er helt ute av kontroll og raner og sånn. Ja, faen, jeg er afrikaner jeg og, og jeg går ikke rundt og raner. Man blir putta i en bås hele tiden.

I boken *Jeg er en kvinne* trekker Toril Moi (2001) noen paralleller til spørsmål om hudfarge og rase:

(...) det [kan] være både irriterende og sårende å bli oppfattet som kjønn når en er fordypet i et prosjekt som ikke har noe med ens eget kjønn å gjøre. Den samme logikken gjelder spørsmål om rase. Å bli fremstilt som representant for en rase når en er fordypet i et prosjekt hvor dette er fullstendig irrelevant, kan være både vondt og ydmykende (Moi 2001: 101).

Hun viser til et eksempel der hudfarge ble gjort til gjenstand for uønsket oppmerksomhet, der en person blir kalt "neger", på samme måte som ungdommene i denne studien har opplevd. Det meste av erfaringene med rasisme kommer på bakgrunn av utseende, som igjen handler om kropp. Moi sier at "kroppens kjønn alltid er til stede, men at det ikke alltid er den viktigste opplysningen om akkurat denne kroppen" (Moi 2001: 99). Et afrikansk utseende, eller den afrikanske kroppen, er like sjelden den viktigste opplysningen ved en person.

I kjønnsforskning er det sentralt å forklare at kjønn ikke er en biologisk essens. Troen på at gutter og jenter, menn og kvinner, oppfører seg på spesielle måter på grunn av biologiske, essensielle, uforanderlige egenskaper ved kjønn, er like lite sannsynlig som at afrikansk ungdom oppfører seg på en spesiell måte på grunn av slike essensielle egenskaper.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg vist hvordan personlig identitet kan utvikles og konstrueres ved bevisst arbeid. Flere av intervjupersonene opplevde frustrasjon og forvirring rundt eget selvbilde på grunn av gjentatte erfaringer med rasistiske handlinger og ytringer. Både jentene og guttene viser at de i stor grad har endret dette selvbildet til en positiv bevissthet rundt egen identitet. Gjennom bevisst fokusering på blant annet historie og kultur, refleksive aktiviteter og selvutvikling, har de opparbeidet kompetanse og trygghet som har vært verdifull for å endre og utviklet deres personlige identitet. Jeg har vist hvordan de har hatt behov for et samhold og aksept i en gruppe de kan identifisere seg med, der de også ser ut til å ha akseptert AYINs synspunkter. Samtidig har de opparbeidet en positiv forståelse rundt eget selvbilde, der de ikke har låst seg i en fastlagt identitet. Dette kan vise at det er mulig å forandre og konstruere en personlig identitet gjennom både sosial samhandling og refleksivt selvstendig arbeid.

Kapittel 6. Oppsummering og avsluttende kommentarer

Jeg har i denne oppgaven hatt som utgangspunkt å forstå hvilken betydning erfaringer med rasisme og diskriminering har for utviklingen av personlig identitet. Jeg ønsket også å undersøke hvorfor identitetsutvikling blir betraktet som viktig blant ungdom med afrikansk bakgrunn. Siden jeg har intervjuet ungdommer som er medlemmer i Afrikan Youth in Norway (AYIN) har denne organisasjonen hatt en sentral plass, og jeg har vurdert hvilken betydning AYIN har hatt for ungdommenes konstruksjon av identitet. Et mål i denne studien var i tillegg å finne ut om det var variasjoner mellom guttene og jentene.

Datagrunnlaget i studien er basert på kvalitative intervjuer med ni ungdommer i AYIN, samt deltids deltakende observasjon i organisasjonen. Metodene har vært hensiktsmessige for å utvikle empiri for de problemstillingene jeg har tatt opp. Intervjuene har en delvis strukturert tilnærming, der jeg har hatt anledning til å gå i dybden for å få innsikt i erfaringer, tanker og følelser hver enkelt intervjuperson har. Empirien tar utgangspunkt i ungdommenes egne fortellinger, og handler således om private erfaringer og historier. Likevel har denne studien elementer av en case-studie, fordi én konkret organisasjon har fungert som ramme rundt utvalget.

Jeg har hatt en vid rasismeforståelse som utgangspunkt. På denne måten har jeg hatt mulighet til å se på betydningen av rasisme, forstått og synliggjort ut fra hver enkelts subjektive og personlige beskrivelse. Denne forståelsen blir også brukt av blant annet Annick Prieur (2004), som fremhever verdien av å la intervjuperson selv fortelle om erfaringer de mener er rasisme eller ikke. Jeg har hatt en konstruktivistisk forståelse for identitetsdannelse i bunn, og har vektlagt hvordan individet refleksivt kan konstruere og endre sin identitet gjennom sosial samhandling, der jeg blant annet har vist til Prieur (2004) og Jenkins forskning (2004, 1997). Jeg har også tatt i betraktning hvordan identiteten kan ha en solid forankring fra tidlig sosialisering, slik Richard Jenkins legger vekt på, og jeg har sett på ytre forhold som kan påvirke individets identitet.

Funn og forklaringer

Rasismens form og uttrykk

Jeg finner at rasisme oppleves som et stort problem for ungdommene som inngår i denne studien. Alle forteller om gjentatte erfaringer med å bli utsatt for det de anser som rasistiske ytringer og handlinger.

Hva de regner som rasisme er relativt sammenfallende. Erfaringene kan være gjentatte bemerkninger og kommentarer, avvisninger, uønsket oppmerksomhet, bruk av ord som ”neger” og ”mulatt”, i tillegg til voldelig og hateful rasisme, og hyppige erfaringer med politi- og tollkontroller. Alle disse variasjonene betegnes som rasisme av intervjupersonene i denne studien. Dette viser at de definerer rasisme på en bred måte. At de har likt syn på dette, kan ha med deres tilknytning til AYIN å gjøre, fordi organisasjonen også uttrykker denne forståelsen. Likevel er det naturlig om ungdommene har opparbeidet en slik forståelse basert på gjentatte egne erfaringer.

Alle mener at handlingene og/eller ytringene ble rettet mot dem fordi de er svarte afrikanere. De bruker begrepet rasisme om det de har opplevd. I problemformuleringen presiserte jeg at jeg ønsket å undersøke betydningen av både rasisme og diskriminering. Men det er ingen av ungdommene i denne studien som bruker begrepet diskriminering når de forteller om sine opplevelser. Derfor har heller ikke dette ordet fått en fremtredende plass i studien.

Det ser ikke ut til at ungdommene nødvendigvis anser hver person bak en handling eller ytring som rasist (selv om dette også kan være tilfelle). De fleste har en oppfatning om at mange av de faktiske handlingene og ytringene kan ha vært utledet av ren uvitenhet, tankeløshet og/eller mangelfull faktisk kunnskap om- og kjennskap til afrikanere. Selve handlingen mener de likevel kan være rasisme.

De er også samstemte i å oppfatte rasisme som et ”system”, der de mener samfunnets sosiale strukturer er med på å skape eller opprettholde negative forestillinger om afrikanere. Siden de er så samstemte i denne oppfatningen, er det rimelig å anta at de har lært dette i AYIN. Det kan være at egne opplevde erfaringer har fått dem til å tenke i denne retningen, men organisasjonen kan ha påvirket dem til å sette tankene i system. På denne måten er strukturer i AYIN med på å påvirke deres synspunkter.

Hvordan personlig identitet påvirkes av rasisme

Rasisme påvirker identitetsutviklingen på en negativ måte. Men det ser ut til at gir inntrykk det er et skille mellom hvordan det påvirket ungdommene før og etter at de ble medlemmer i AYIN.

I barndommen og tidlig ungdomstid ser det ut til at flere internaliserte negative holdninger til sin egen hudfarge. Mange av ungdommene følte seg mindre verdt enn andre barn og begynte å tro at det var dem selv det var noe feil med. Deres personlige identitet fikk sannsynligvis en solid forankring rundt et negativt bilde til svart hudfarge og afrikansk bakgrunn. Enkelte reagerte med å falle fra i skolen, skade seg selv eller ved å ty til vold.

I senere ungdomstid ser det ut til at rasismens påvirkning av hver enkelts personlige identitet har endret seg. Denne endringen ser ut til å ha kommet etter at de begynte i AYIN. Jeg kan ikke konkludere med at en slik endring kun har med deltakelse i AYIN å gjøre, men det er grunn til å tro at organisasjonen har hatt positiv innvirkning. Rasisme har fremdeles en negativ påvirkning, og oppleves både som sårende og ydmykende. Men ungdommene forteller at de har lært at det ikke er dem som individer, eller deres hudfarge eller bakgrunn det er noe feil med, men samfunnet som "system", som påpekt over. Denne måten å tenke på ser ut til å ha medført at de har fått erfaringer med rasisme litt på avstand, i og med at de nå har flyttet årsaken til rasistiske handlinger og ytringer bort fra deres egen personlighet og identitet. Denne oppfatningen har de sannsynligvis lært i AYIN, da dette er et av organisasjonens synspunkter.

Betydningen av identitetsarbeid

Å jobbe med egen personlig utvikling har hatt stor innvirkning på hver enkelt. De har selvfølgelig hatt individuelle behov og utfall, men betydningen av bevisst arbeid med egen identitetskonstruksjon ser ut til å ha hatt positiv effekt. Ungdommene viser at de er reflekterende og selvstendige, og fremstår som vellykkede og ressurssterke individer.

Deres identitet som afrikanere inngår i deres personlige identitet, og har for mange endret seg fra å ha hatt et negativt innhold til et positivt innhold i dag. De har en sterk gruppefølelse som afrikanere. Denne handler om å identifisere seg med hverandre på grunn av sammenfallende erfaringer og opplevelser, og om å kjenne til felles historie og kulturarv. De ser ikke denne bakgrunnen som en statisk størrelse, men den er et utgangspunkt for læring og selvutvikling. Selv om de opplever et fellesskap i gruppen, betyr ikke det at de har

én kollektiv identitet. Denne er fremdeles individuell.

De velger ikke en ferdig formet identitet, men de opparbeider kunnskap og selvillitt som gjør at de i større grad mestrer det arbeidet det er å konstruere sin egen identitet. Den primære identitetsutviklingen fra barndommen er sannsynligvis solid, men ungdommene i denne studien viser at den også kan endres.

Selv om det er mulig å konstruere sin personlige identitet, kan den samtidig bli påvirket av ytre forhold. Ungdommene kan ikke velge på "øverste hylle" akkurat hva eller hvem de vil bli, men de bruker sine egne ressurser i konstruksjonsarbeidet. Ytre forhold som kan ha påvirket dem, kan handle om opplevelser med rasistiske ytringer og handlinger. Men også forhold i AYIN kan ha påvirket ungdommenes identitet. Det ser ut til at det synet AYIN fremsetter i stor grad blir akseptert som det naturlige og riktige. Deltakerne viderefører på mange måter AYINs metoder og synspunkter, men det betyr ikke at organisasjonen determinerer deltakernes identitet.

Betydningen av å delta i AYIN

Det er et skille i ungdommenes liv før og etter at de ble med i AYIN. Det vil være forskjeller i grad av betydning og hvilke behov de har hatt, men det er sammenfallende hvor sentral denne overgangen har vært. Unntaket er personen som ikke har vokst opp i Norge, og som begynte i AYIN rett etter å ha flyttet hit.

I tiden før de begynte å være med på AYINs aktiviteter ser det ut til at flere hadde problemer med å fungere sosialt i samfunnet. Hva slags problemer de hadde varierte sterkt, alt fra selvskadning, til skoleproblemer eller voldsutøvelse. Et par av ungdommene har ikke hatt store problemer, men de har likevel hatt følelsen av at de ikke ble akseptert. Flere har manglet noen å betro seg til, eller drøfte problemer og erfaringer med. Mange har opplevd å ikke bli hørt når de har sagt fra eller gjort forsøk på å fortelle om det de har opplevd, for eksempel til lærere i skolen. Det ser også ut til at de fleste hadde liten kunnskap om Afrika tidligere, og flere hadde internalisert et negativt bilde rundt det å ha afrikansk bakgrunn.

Etter at de startet opp i AYIN, ser det ut til at deres personlige identitet har endret seg mye. Ungdommene gir uttrykk for at det å delta i organisasjonen har hatt positiv innvirkning på deres egen utvikling. Det å bli hørt, akseptert og forstått ser ut til å ha hatt betydelig identitetsformende effekt. Det å få anledning til å lære og å få kunnskap om afrikansk historie, kulturarv m.m. har bidratt til en ny selvillitt, selv om det er store variasjoner i hvor interesserte de forskjellige er i akkurat disse temaene. Det at AYIN har så stor innvirkning

på hver enkelt, kan vise hvordan ytre forhold påvirker den enkeltes identitetskonstruksjon. Selv om hver enkelt utvikler seg individuelt, konstruerer de sine identiteter innen en ramme AYIN er med på å sette opp.

Ungdommene som inngår i denne studien har deltatt på ulike type aktiviteter, enkelte deltar mye, andre lite, noen har vært med i et par år, andre i mange år. Hva de har lært vil naturligvis være forskjellig, men det ser ut til å ha hatt positiv effekt på identitetsutviklingen, fordi de har fått anledning til å bli kjent med flere sider av sin egen bakgrunn.

Betydningen av kjønn

Som flere samfunnsforskere, blant annet Prieur (2004), har funnet, viser også denne studien at det i større grad er gutter enn jenter som har erfaringer med politi og tollvesen, og med grov, voldelig rasisme. Men enkelte jenter i denne studien forteller også om erfaring med politiet. I denne undersøkelsen kommer det videre frem at et par jenter har vært involvert i vold, der de selv har vært den voldelig utøver. Sannsynligvis var det en forsvarsmekanisme fordi de følte at de ikke ble inkludert og akseptert. Jeg finner at både gutter og jenter i stor grad har repeterende erfaringer med rasisme i hverdagen. Opplevelsen av å være annerledes og å bli utsatt for kommentarer, bemerkninger og avvisning, er like fremtredende hos begge kjønn. Blant de ungdommene som inngår i denne studien ser ikke kjønn ut til å være avgjørende for om, eller i hvor stor grad akkurat de utsettes for rasisme. Studien viser at også jenter kan utsettes for mer enn bare erting og mobbing, på lik linje med hva guttene forteller om.

Jeg finner også at både guttene og jentene ser ut til å ha hatt stor verdi av å være med i AYIN, uavhengig av hvor lenge de har vært medlem eller hvor aktive de er.

Om overføringsmuligheter

Jeg har ikke hatt som ambisjon å generalisere om afrikansk ungdom generelt. Heller ikke om alle ungdommene som er medlemmer i AYIN. Det er de ni intervjuene jeg kan trekke slutninger fra. Men det er sannsynlig at disse ni ungdommene kan gi et bilde av hvordan flere av medlemmene i organisasjonen både har opplevd rasisme og har jobbet med identitetsutvikling. De gangene jeg har observert andre medlemmer i organisasjonen, har inntrykkene av de ni intervjupersonene blitt ytterligere forsterket. Opplevelsene de ni

intervjupersonene forteller om, kan brukes som eksempler på hva slags rasisme barn og unge kan utsettes for, hva slags reaksjoner de kan bli utsatt for og hvordan de kan reagere på dette selv. Hvordan de har jobbet seg bort fra negative selvbilder, kan også brukes som illustrasjon på hvordan det er mulig å jobbe aktivt for å konstruere en identitet. Det er en lang prosess, men disse ungdommene viser at det er mulig.

Mulige begrensninger

Datagrunnlaget for denne studien er basert på ett nettverk, innen én konkret organisasjon. Det kunne ha vært interessant å ha gjennomført enten en komparativ studie med en annen tilsvarende organisasjon, eller sammenlignet med en kontrollgruppe, for eksempel bestående av andre ungdommer med afrikansk bakgrunn, men som ikke er medlemmer i AYIN. Men som vist har det vært problematisk å verve intervjupersoner til denne studien, og gitt den begrensede tiden og omfanget en masteroppgave har, hadde en komparativ studie blitt for omfattende. Jeg antok i utgangspunktet at denne ene organisasjonen besto av en stor og blandet medlemsgruppe, som dermed kunne ha gitt et mer komplekst bilde enn det fremkommer her, særlig med tanke på hvor bred kategorien afrikansk bakgrunn er.

Sluttkommentar

Denne undersøkelsen viser at man finner rasisme hvis man ser etter det. Hvis man undersøker i flere kriker og kroker, så vil man kanskje finne enda mer. Det har ikke vært et mål for meg å finne mest mulig rasisme. Men det har vært et mål å la intervjupersonens egne forståelser av rasisme komme til uttrykk, for at de som selv blir utsatt for rasisme kan være med å definere hva det er.

Ungdommene forteller om *rasisme på nært hold*, som også er tittelen på denne studien. Erfaringene er nært knyttet til hver enkelts kropp og utseende, og rettes således direkte mot deres personlighet. Slike erfaringer kan være begrensende for individets personlige identitetsdannelse. Men ungdommene her viser hvordan det er mulig å konstruere en personlig identitet, hvis man tar i bruk egne ressurser og har vilje til å jobbe med dette selv. Studien viser at det er nødvendig med åpenhet, forståelse og aksept for det individene

selv tar opp som problematisk, og det viser at det kan være behov for et nettverk som legger til rette for å gi veiledning og kunnskap, slik AYIN ser ut til å være.

Litteratur

- Alexander, Claire (2001), *The art of being black*. New York: Oxford University Press
- Alghasi, Sharam, Katrine Fangen og Ivar Frønes (2006) (red.), *Mellom to kulturer*. Oslo: Gyldendal
- Andersson, Mette (2001), "Ethnic Entrepreneurs – Identity Work as Negotiations of Gender, Ethnicity and Generation". I *Ytrehus, Line Alice (red.), Forestillinger om "den andre". Images of Otherness*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Andersen, Svein S. (2003), *Case-studier og generalisering. Forskningsstrategi og design*. 2. opplag. Bergen: Fagbokforlaget
- Brandth, Berit (2002), "Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst". I Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg (red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 3. opplag. Oslo: Universitetsforlaget
- Bredal, Anja (1993), *"Dere tror vi er annerledes, men vi er annerledes på en annen måte!" 15 marokkanske innvandrere om innvandrerskapet*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo
- Bredal, Anja (2006), *"Vi er jo en familie". Arrangerte ekteskap, autonomi og felleskap blant unge norsk-asiater*. Doktoravhandling, Institutt for samfunnsforskning (ISF), Unipax
- Brochmann, Grete (2003), "Kapittel 14. Holdninger, diskriminering og rasisme". I Kjeldstadli, Knut (red.), *Norsk innvandringshistorie. Bind 3. I globaliseringens tid 1940-2000*. Oslo: Pax Forlag
- Brox, Ottar (1991), *"Jeg er ikke rasist, men..."*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Brox, Ottar (1997a), "Hva er rasisme?" I Brox, Ottar (red.), *"De liker oss ikke". Den norske rasismens ytringsformer*. Oslo: Tano Aschehoug
- Brox, Ottar (1997b), "Norske rasismer". I Brox, Ottar (red.), *"De liker oss ikke". Den norske rasismens ytringsformer*. Oslo: Tano Aschehoug
- Brubaker, Rogers & Frederick Cooper (2000), "Beyond "identity"". *Theory and Society* 29: 1-47
- Christensen, Olav og Anne Eriksen (1992), *Hvite løgner. Stereotype forestillinger om svarte*. Oslo: Aschehoug & Co
- Christensen, Olav (2002), "Diskriminering og rasisme". I Eriksen, Thomas Hylland (red.), *Flerkulturell forståelse*, 2. utgave, 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget
- Dahl, Hans Fredrik (2001), *De store ideologienes tid*. Norsk Idéhistorie Bind V. Oslo: Aschehoug

- Dahl, Hans Fredrik (2002), ""Rase" i norsk debatt 1900-1950". *Sosiologi i dag*, årgang 32, nr 4: 35-57
- Engebretsen, Marit Hopland (2001), ...*plutselig kjønna. En sosiologisk analyse av når en gruppe kvinner føler seg kjønna*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Tromsø
- Eriksen, Thomas Hylland (2002), "Kultur, kommunikasjon og makt". I Eriksen, Thomas Hylland (red.), *Flerkulturell forståelse*, 2. utgave, 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget
- Fangen, Katrine (1997), "Rasisme i plural form. Paradigmer og begreper om rasisme". *Rapport Nr 7*, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Fangen, Katrine (2004), *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget
- Fangen, Katrine (2006a), "Humiliation Experienced by Somali Refugees in Norway". *Journal of Refugee Studies*, Vol. 19, No. 1: 69-93
- Fangen, Katrine (2006b), "Assimilert, hybrid eller inkorporert i det etniske? Tilpasning og identifikasjon blant somaliere i Norge". *Sosiologisk tidsskrift*, Vol. 14, 4-33
- Fog, Jette (2001), *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. 1. utgave, 6. opplag. Danmark: Akademisk forlag
- Figenschou, Bjørn (1999), *Kursmateriale om Afrika, ved Politihøgskolen i Oslo*
- Giddens, Anthony (2004), *Modernitet og selvidentitet*. 8. opplag. København: Hans Reitzels Forlag
- Goffman, Erving (1966), *Behavior in Public Places*. New York: The Free Press
- Goffman, Erving (1992), *Vårt rollespill til daglig. En studie i hverdagslivets dramatik*. Oslo: Pax Forlag
- Gullestad, Marianne (2001a), "Likhetens grenser". I Lien, Marianne E., Hilde Lidén og Halvard Vike (red.), *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, Marianne (2001b), "Imagined Sameness: Shifting Notions of 'Us' and 'Them' in Norway". I Ytrehus, Line Alice (red.), *Forestillinger om "den andre". Images of Otherness*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Gullestad, Marianne (2002a), *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gullestad, Marianne (2002b), "Rasisme i Norge". *Sosiologi i dag*, årgang 32, nr 4: 5-33
- Gullestad, Marianne (2002c), "Om å være norsk og "farget"". *Nytt norsk tidsskrift*, nr 2: 155-175
- Gullestad, Marianne (2006), *Plausible prejudice*. Oslo: Universitetsforlaget

- Hall, Stuart (1996), "Introduction: Who needs 'identity'?". I Hall, Stuart & Paul du Gay (eds.), *Questions of cultural identity*. London: SAGE Publications
- Hall, Stuart (1997), "Introduction". I Hall, Stuart (ed.), *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: SAGE Publications
- Hernes, Gudmund og Knud Knudsen (1990), *Svart på hvitt. Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere*. Oslo: Fafo-rapport 109. Tilgjengelig fra: <http://www.faf.no/pub/RAPP/109/index.htm> (02.08.06)
- Järvinen, Margaretha (2002), "Pierre Bourdieu". I Andersen, Heine og Lars Bo Kaspersen (red.), *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Jenkins, Richard (1997), *Rethinking ethnicity. Arguments and Explorations*. London: SAGE Publications
- Jenkins, Richard (2004), *Social identity*. Second edition. London: Routledge
- Jensen, Anders Todal (1994), "Rasisme? Hvilken rasisme?" *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 3: 344-369
- Kaspersen, Lars Bo (2002), "Anthony Giddens". I Andersen, Heine og Lars Bo Kaspersen (red.), *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Kjeldstadli, Knut (2003), "Kapittel 12. I hodet på en nordmann". I Kjeldstadli, Knut (red.), *Norsk innvandringshistorie. Bind 2. I nasjonalstatens tid 1814-1940*. Oslo: Pax Forlag
- Kommunal- og regionaldepartementet (2002), *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering (2002-2006)*. Tilgjengelig fra: <http://odin.dep.no/filarkiv/157060/Handlingsplan.pdf> (02.08.06)
- Kvale, Steinar (2002), *Det kvalitative forskningsintervju*. 5. opplag. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Lavik, Nils Johan (1998), *Rasismens intellektuelle røtter*. Oslo: Tano Aschehoug
- Lidén, Hilde (2001), "Underforstått likhet. Skolens håndtering av forskjeller i et flerkulturelt samfunn". I Lien, Marianne E., Hilde Lidén og Halvard Vike (red.), *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lien, Inger-Lise (1997a), *Ordet som stempler djevlene. Holdninger blant pakistanere og nordmenn*. Oslo: Aventura forlag, Grøndahl og Dreyers forlag
- Lien, Inger-Lise (1997b), "Hvordan diagnostisere rasismen? Et problem for både innvandrere og forskere". I Brox, Ottar (red.), *"De liker oss ikke". Den norske rasismens ytringsformer*. Oslo: Tano Aschehoug
- Moi, Torill (2001), *Jeg er en kvinne*. Oslo: Pax Forlag

- Moldrheim, Solveig (2001), "Framstillinger av "de andre": Stereotypier i kategorier". I Ytrehus, Line Alice (red.), *Forestillinger om "den andre". Images of Otherness*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- NESH (2006) Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Tilgjengelig fra: <http://www.etikkom.no/retningslinjer/NESHretningslinjer/NESHretningslinjer/06> (05.07.06)
- Nielsen, Harriet Bjerrum (2000), "Rommet mellom sitering og dekonstruksjon". *Kvinneforskning* 1: 16-29
- Prieur, Annick (2002a), "Frihet til å forme seg selv? En diskusjon av konstruktivistiske perspektiver på identitet, etnisitet og kjønn", *Kontur*, nr. 6: 4-12
- Prieur, Annick (2002b), "Fargens betydning. Om rasisme og konstruksjon av etniske identiteter". *Sosiologi i dag*, årgang 32, nr. 3: 59-82
- Prieur, Annick (2004), *Balansekunstnere. Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax Forlag
- Sandberg, Sveinung (2005a), "Stereotypiens dilemma. Scenesetninger av etnisitet på "gata"". *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 5(2): 27-46
- Sandberg, Sveinung (2005b): *Innvandrer guttens mørke ry*. Kronikk. Aftenposten, 26.10.05
- Sirnes, Thorvald (1999), "Alt som er fast, fordamper"? I Meyer, Siri og Thorvald Sirnes (red.), *Normalitet og identitetsmakt i Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (2004a), "Barn og unge med innvandrerbakgrunn", *Notater*, nr. 31: tabell 2.10 og 2.15. Oslo-Kongsvinger: SSB
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (2004b), *Innvandring og innvandrere 2004*, Oslo-Kongsvinger: SSB
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (2006), "Tabell 05183: innvandrerbefolkningen, etter kjønn og landbakgrunn". Tilgjengelig fra: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/> (04.07.06)
- Tatum, Beverly Daniel (2003), "Why are all the black kids sitting together in the cafeteria?" *And Other Conversations About Race*. New York: Basic Books
- Thagaard, Tove (1998), *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Tjelmeland, Hallvard (2003), "Kapittel 1. Krigens innvandrere". I Kjeldstadli, Knut (red.), *Norsk innvandringshistorie. Bind 3. I globaliseringens tid 1940-2000*. Oslo: Pax Forlag
- Ve, Hildur (1999), "Rasjonalitet og identitet". I Ve, Hildur (red.), *Rasjonalitet og identitet og andre tekster*. Oslo: Pax Forlag

Widerberg, Karin (2001), *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget

Wieviorka, Michel (1995), *The Arena of Racism*. London: SAGE Publications

Yin, Robert K. (2003), *Case study research. Design and Methods*. USA: SAGE Publications

Andre kilder

Afrikan Youth in Norway (2002): *Svarting*. 2. utgave. Oslo: Shaka Prosjektgruppe/AYIN

Afrikan Youth in Norway (2003), *Årsrapport*. Oslo: AYIN

Afrikan Youth in Norway (2005a), *Årsrapport*. Oslo: AYIN

Afrikan Youth in Norway (2005b), Statistikk over medlemmer. Oslo: AYIN: Upublisert Notat

Afrikan Youth in Norway, Internettider, tilgjengelig fra: <http://www.afrikanyouth.org/> (24.08.06)

Bokmålsordboka (2006), Tilgjengelig fra: <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html> Universitetsforlaget (12.09.06)

OMOD (2004), Kommunikasjon (brev) mellom OMOD og Politidirektoratet, 30.03.04 og 10.05.04.

Forelesningsnotater (2003), *Bourdieu*. Forelesning i sosiologisk teori v/ Karin Widerberg, Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsforskning, 26.02.2003

Korsnes, Olav, Heine Andersen og Thomas Brante (red.) (2001), *Sosiologisk leksikon*, 2 opplag. Oslo Universitetsforlaget

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord i denne oppgaven er 39 379.

Vedlegg nr. 1: Intervjuguide

Innledning

Begynne med: lese informasjonsskrivet, signere samtykkeerklæring, fylle ut faktaskjemaet om alder, bosted, oppvekst, familie, interesser, skole, utdanning/planer m.m.

Om involvering i AYIN:

- Hvorfor ble du medlem? Hvorfor er det viktig å være med i en gruppe som AYIN?
- Opplevelse av AYINs arbeid; hva får du ut av det personlig? Hva er du mest med på av aktiviteter i regi av AYIN? Hva synes du er mest gøy? Mest nytting? Hvorfor er dette gøy/nyttig/eventuelt ikke?
- Er du fornøyd med å være medlem i AYIN? Med hva?, eventuelt hvorfor ikke?
- Er vennene dine med i AYIN? Har du omgangsvener i AYIN?

Om identitet:

- AYIN legger stor vekt på identitetsbygging og identitetsdannelse. Hva er identitet for deg (personlig)? Synes du selv dette er viktig? Hvorfor (ikke)? Hvordan jobber du/man med dette/hvordan bygger man identitet? Hva får du ut av å jobbe med det? Ville du ha vært like bevisst dette hvis du ikke var medlem av AYIN?
- Når (hvilke situasjoner) opplever du at din identitet er viktig? Blir den/du misforstått?
- Hender det at du må forsvare noe ved din afrikanske bakgrunn? Hvordan/på hvilken måte? Hvordan opplever du det?
- Føler du selv at du kan velge din (en /flere) identitet(er), eller blir du tilskrevet en identitet av andre (norske) som noe du enten må bli/blir eller ikke blir? Skifter man/du identitet i forskjellige sammenhenger eller situasjoner? (for eksempel med forskjellige personer tilstede). Bevisst/ubevisst?

Om afrikansk opprinnelse:

- Er det viktig for deg å være bevisst din afrikanske bakgrunn? Hvorfor (ikke)? Hva ved bakgrunnen er viktig? Mest opptatt av/stolt av /minst?
- Gjør dette deg annerledes enn ungdom du kjenner som ikke har afrikansk bakgrunn?
- Er hudfarge et viktig tema? Utseende?

- Hvilke fordeler har du pga. din afrikanske bakgrunn? Hvilke utfordringer (problemer) synes du at du har i det daglige/ i samfunnet pga. din afrikanske bakgrunn?
- Er det noen situasjoner du føler deg mer norsk eller mer afrikansk? Er det noe du må forsvare pga. av din afrikanske bakgrunn? I hvilke situasjoner?
- Hender det at du må velge bort noe av (din eventuelle) afrikansk identitet/kultur for å trives og lykkes i Norge? Hva/Hvordan/hvorfor? Er det mulig å beholde det afrikanske i et norsk samfunn?
- Er det forskjeller på gutter og jenter? Fordeler eller ulemper som gutt/jente?

Om rasisme/diskriminering:

- Har du opplevd å bli utsatt for rasisme eller diskriminering? Hva, hvordan, når? Hva går det ut på? Hvordan følte det? Hva betyr det for deg? Hvorfor skjedde det tror du? (misforståelser, frykt, uvitenhet, hat)
- Hvis ikke, kjenner du noen som har blitt utsatt for det? Hvorfor har ikke du opplevd det? Hvordan tror du det oppleves?
- Synes du det er forskjell på rasisme og diskriminering? Og hvor går grensen til mobbing? (er det noen grense?) Trakassering?
- Hvordan takler du/lærer du å takle diskriminering? Hvordan synes du at andre skal reagere på det?
- Tror du gutter og jenter opplever dette forskjellig? Er det avhengig av hvor lenge man har bodd her/er født her/snakker norsk eller annet (klær, utseende etc.)?

Om ”annerledeshet”:

- Hva tror du er majoritetens oppfatning av ungdommer med afrikansk bakgrunn? Hva består denne i? Stemmer dette med ditt virkelighetsbilde? Din opplevelse?
- Hva slags fordommer hører du selv? Hva er feil ved disse? Hva mener du selv om disse? Hvor kommer disse fra/hvorfor oppstår de?
- Hvorfor oppstår et negativt bilde? Stereotypier/generaliseringer. Hva handler dette om? Er det bare negativt? Positivt?
- Hvordan har et eventuelt negative bildet oppstått? Hvorfor er det slik fremdeles?
- Føler du deg annerledes enn andre ungdommer? Hva består dette i? Hvordan annerledes? Hva betyr det å være norsk/afrikansk? Og hva betyr det ikke å være det?

- Hvis følelse av annerledeshet; når oppdaget du dette første gang? I spesielle situasjoner?
- Føler du at du blir plassert i kategorier (som for eksempel innvandrere, minoritet, svart etc.)? Hvilke? Og hvordan opplever du dette? Om eventuelt det føles som rasisme – eller er det nødvendig med kategorier? I så fall hvorfor?
- Lever man bevisst eller ubevisst opp til å fylle en rolle som ”annerledes”, afrikansk, minoritet, innvandrere eller lignende. Hva gjør man for å unngå/oppfylle dette?

Annet:

- Er det å ha afrikansk bakgrunn til hinder eller en fordel for deg i det daglige? Hvordan?
- Hvordan vil du at hvite/andre nordmenn skal omtale personer med afrikansk bakgrunn?
- Er det noe du synes majoriteten i samfunnet er spesielt gode eller dårlige på i omgang med deg eller andre med afrikansk bakgrunn? Hvordan kunne dette ha vært gjort bedre?
- Er nordmenn flinke til å inkludere deg og andre med afrikansk bakgrunn i dagliglivet? Hva kunne ha vært gjort annerledes? Bedre?
- Hvordan føler du at du klarer deg i samfunnet? (bra eller ikke bra...) Tror du at det vil bli annerledes når du blir voksen/om noen år/når du blir gammel?

Avslutning:

Nå er vi snart ferdig med dette intervjuet, vi har snakket mye om... (prøve å oppsummere litt, gå tilbake på eventuelle uklarheter).

Er det noe du vil ta opp/diskutere/legge til? Er det noe du synes jeg har håndtert på en dårlig/mindre fin måte? Noe du synes jeg burde si/uttrykke på en annen måte?

Spør om tillatelse til å ta kontakt hvis jeg har behov senere, samt at han/hun kan kontakte meg hvis det er noe. Takk for praten!

Vedlegg nr. 2: Informasjonsskriv med samtykkeerklæring

Hei! Jeg håper du vil være med på et intervju!

Jeg heter Ellen Jahren og er masterstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo. Jeg er i ferd med å skrive min masteroppgave, som handler om ungdom med bakgrunn fra Afrika. Prosjektets arbeidstittel er; *"Afrikansk ungdom i Oslo. Erfaringer og opplevelser med identitetsbygging, diskriminering og rasisme. En kvalitativ studie av medlemmer i Afrikan Youth in Norway (AYIN)"*. Alle jeg skal snakke med er medlemmer av AYIN og jeg har kontakt med ledelsen i organisasjonen angående prosjektet. De er informert om oppgavens innhold og mål, og har gitt meg tillatelse til å kontakte deg for et mulig intervju, hvis du vil være med!

Om intervjuet

Vi skal i hovedsak snakke om hvordan det å ha afrikansk bakgrunn er med og former ungdoms identitet. Jeg ønsker å snakke om dine erfaringer og opplevelser med blant annet identitetsbygging, diskriminering og rasisme. Intervjuet kan derfor oppleves som veldig personlig, men vi skal ikke diskutere ting du ikke ønsker å snakke med meg om. Du kan snakke så mye og åpent du vil om de ulike emnene jeg tar opp. Du har også anledning til å si i fra hvis du ikke vil svare på noen spørsmål, og du må gjerne ta opp spørsmål jeg ikke har spurt om, bare vi holder oss innen rammen av tema.

Om opplysningene du gir meg

Jeg kan forsikre deg om at du vil bli anonymisert. Jeg har dessuten taushetsplikt, og det du forteller meg vil ikke kunne føres direkte tilbake til deg verken i oppgaven eller etter at prosjektet er avsluttet. Prosjektet vil avsluttes, og anonymisering av datamaterialet vil være gjort, senest 20. oktober 2006. Intervjuet vil bli tatt opp på minidisk. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Formålet med studien

Jeg ønsker å formidle et bilde av ungdom med afrikansk bakgrunn tegnet av dere selv. Den ferdige masteroppgaven skal være med å vise hvordan afrikansk ungdom som bor i Oslo,

opplever det å ha en annen bakgrunn enn den ”typisk norske”, om betydningen av identitetsbygging og hvordan eventuell diskriminering og rasisme påvirker livene deres.

Sted og tid

Intervjuet vil ta ca. 1 time. Intervjuet vil vi gjøre enten i AYINs lokaler på Grünerløkka, eller i et møterom hos OMOD (Organisasjon Mot Offentlig Diskriminering), også på Grünerløkka. Jeg ønsker å gjøre intervjuet i løpet av denne høsten, og vil, hvis du vil være med, kontakte deg for å avtale et tidspunkt som passer for deg.

Hvis du vil være med på dette, må du skrive under på dette brevet før intervjuet starter. Du har full mulighet til å trekke deg på et hvert tidspunkt før prosjektslutt uten at det må begrunnes. Alle opplysninger om deg vil i så fall bli slettet. Hvis du lurer på noe før du skriver under, må du gjerne kontakte meg på telefon eller e-post først (se detaljer under). Jeg kan få tilbake dette skrevet med din signatur når vi møtes første gang.

Vennlig hilsen

Ellen Jahren

sosiologistudent, Universitetet i Oslo

Dato, xxxx

Her når du meg: Mobil: (...), Telefon privat: (...), E-post: (...)

Mine veiledere i prosjektet er: Grete Brochmann, professor. Institutt for samfunnsforskning, adr. (...), og Katrine Fangen, forsker. Institutt for sosiologi og samfunnsforskning, adr. (...).

..... Klipp av

JA, jeg vil gjerne være med! (skriv tydelig)

Navn:

Signatur:.....

Telefon jeg kan nå deg på:.....

E-post jeg kan nå deg på:.....